

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Vanplijp l'lyne
d'Inselneppele
yceplijp 8

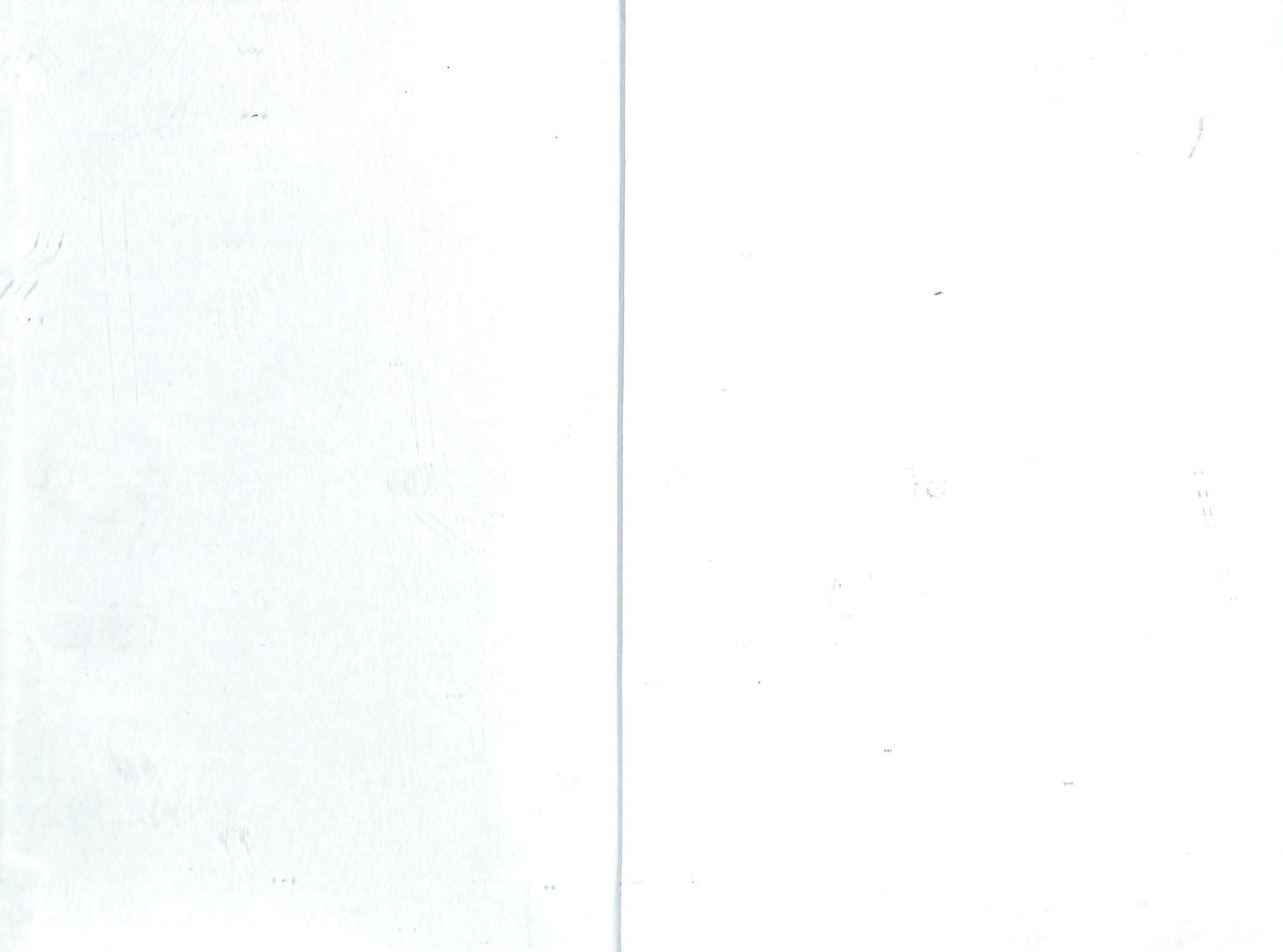
1906

I

II

S 5

491.99-5
S - 45

20 FEB 2013

491.39-5

S-45 w

64 MAY 2010

425
125-85 ՄԱՅՐԵՆԻ ՀԵԶՈՒԻԻ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՏԱՐԵՐՔԸ

ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԸ

Վ Ե Յ Ե Ր Ո Ր Դ Տ Տ Վ Ա Գ Ա Գ Բ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

Արագատիալ Մն. Մարտիրոսեանցի
ՊՈՒՃԿԻՆԵԱՆ ՓՈՂՈՑ, ՏՈՒՆ № 12

1906

ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ՏԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

(Ց Ա Ռ Ա Ճ Ա Բ Ա Ն Ի Տ Ե Դ Ա)

Հայերէն այբուբենը, շատ ազգերի տյբուբենի նման, ժամանակի ընթացքում շեղուել է իւր ստուգաբանական ճշութիւնից և մեր օրերում ներկայացնում է միքանի առեղծուածներ, որոնց բացադրեն ու լուսաբանելը այնքան էլ հեշտ չէ:

Մեր այբուբենի գժուարութիւնները երկու խմբի կարելի է բաժանել՝ գժուարութիւններ բաղաձայն տառերի և գժուարութիւններ ձայնաւոր տառերի:

Բաղաձայների գժուարութիւններն առաջ են բերում մեր այբուբենի այն մի շարք տառերը, որոնք միանոյն հնչիւնի նշանգրերը լինելով, ցոյց են տալիս այդ հնչիւնի նրբութիւնները՝ բ, պ, փ, գ, կ, ք, դ, տ, թ. և այլն։ Բայց այս գժուարութիւններն անյաղթելի չեն։ Սկզբնական ուսուցման ժամանակ մենք այդ տառերն արտասանելու ենք այնպէս, ինչպէս գրուած են։ Հնտեաբար եթէ գրուած է մարդ, պիտի կարդանք մարդ և ոչ —մարդ. եթէ գրուած է օձ, չպիտի կարդանք օց։ Այսպիսով բաղաձայն տառերի վերաբերութեամբ մենք համարձակ կարող ենք ասել, որ նորա կարդացում են այնպէս, ինչպէս գրուած են։

Ձայնաւոր տառերի առաջ մղած գժուարութիւնները համեմատաբար աւելի ծանր են։ Մեր ե—է, ո—օ, ու—իւ և կիսաձայն յ քիչ տանջանք չեն պատճառում մանուկ ուսանողներին, թէև մեծերի համար էլ նրանց գործածութիւնը հեշտ չէ։ Բայց այդ տառերի առաջ բերած գժուարութիւնների մէջ էլ պէտք է տարբերութիւն դնել. մինչդեռ ե, է, ո, ո և յ տառերի գործածութեան կանոնները բարդ են և մանուկներին անմատչելի, ու և իւ տառերի պատճառած գժուարութիւններն այնքան աննշան են, որ նրանց կարելի է վերացնել միքանի միջոցների շնորհիւ։

Իւ (10) հնչիւնի գործածութիւնը ինքն ըստինքեան կըհեշ-

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 21 января, 1906 г.

22 ան
180

180

տանար, եթէ այդ հնչիւնի համար մի հատիկ նշանագիր ձուլել տալու լինէինք: Եւ դա դժուար չէ. պէտք է կցել ի և տառերը միմանց հետ այնպէս, որ այդ երկու տառերից գոյանայ մի հատ նշանագիր, ինչպէս եւ և տառերից գոյացել է և-ը: Այսպէս՝ ի տառի կուրծքի յաւելուածին կը կցուէր և տառը և նրան կը շարունակէր միայն ւ-ի պոչը: Այնունեառ ուր որ հարկաւոր լինէր իւ-ը կարդալ որպէս ա, մենք այդ նոր նշանագիրը գործ կածէինք. իսկ ուր որ պէտք լինէր իվ վանկը նշանակել, կը գրէինք իւ-ը ի և տառով:

ու-ի մասին մեր ասելիքը հետեւալն է.

1. ու պարզ հնչիւն է, նոյնքան պարզ, որքան ա, օ, ի, է:
2. ու երկբարբառ չէ և, որպէս պարզ հնչիւն, պիտի ունենայ մի հատիկ նշանագիր և մեր այբուբենի մէջ պիտի բռնի իւր առանձին տեղը—օ, ու, ֆ:
3. ու ամենայն տեղ պահում է իւր պարզ հնչիւնը եւ երբէք որպէս կոշտ վ. չի արտասանուում:

ու-ի վերաբերութեամբ գոյութիւն ունեցող թիւրիմացութիւնսերի պատճառները հետեւալներն են:

ա. Հայոց լեզուի մէջ երբ երկու տարրեր ձայնաւորներ գալիս են քովէ-քով մի վանկ կազմելու համար, այդ վանկի առաջին ձայնաւորը կարդացում է աւելի կարձ ու ամփոփ. այս պէս՝ բադիայ, ալելուիայ, Մարիամ, սենեակ, արդեօք, եօթն—կարդացում են՝ բա-դիայ, Մա-րիամ, ալելու-իայ, սե-նեակ արդեօք, եօ-թն և ոչ թէ՝ բա-դի-այ, Մա-րի-ամ, սե-նե-ակ, ե-օ-թն: Բոլորովին միենոյն կանոնով է վարում ու ձայնաւորը, երբ վանկի մէջ զուգակցում է ուրիշ ձայնաւորի հետ՝ Աս-տուած, պատուէր, ա-զուէս, բայց ոչ՝ Աս-տու-ած, պա-տու-էր, ա-զու-էս: ու տառի այս կարձանալու ընդունակութիւնն է, որ ենթադրել է տալիս, թէ նա վ է դառնում: Իսկ այդ ենթադրութեան արդիւնքն էլ այն է, որ գրում են՝ Աստված կամ Աստած:

բ. Հայոց լեզուի հոգուն հակառակ է, որ միենոյն ձայնաւորը քովէ-քով գալով մի վանկ կազմի: Այս կանոնին համեմատ երկու ու չպիտի կարողանան միենոյն վանկի մէջ մտնել հետեւար այդպիսի էլապերում այդ ու-երից մինը ածանցում է ւ-ի. նա չի կորցնում իրան բաղադրիչ մասերից մինը, ինչպէս կարելի է կարծել, որովհետև բաղադրիչ մասեր չունի, այլ պարզապէս ա-

ծանցւում է բաղաձայն ւ-ի, ինչպէս օրինակ, զբարարի ի ձայնաւորը (մատանի—մատանոյ, բարի—բարոյ). այդպէս են ու վերջացած գոյական անունները՝ լեզու, լեզուի, լեզուում—լեզուում. ձու, ձուի, ձուում—ձուում... Բայց ու վերջացած գոյականների ներգոյական հոլովը անգործական է. նորան փոխարինում է նախաղրութեամբ սեռականը՝ լեզուի մէջ, ձուի մէջ, բագուի մէջ...

գ. Կրաւորական բայերը, ինչպէս յայտնի է, շինուում են ներգործական բայերի անցեալ գերբայից՝ վերջաւորութիւնը փոխելով ուիլ—կարդացուի, զբուիլ—ուր ուիլ վանկը, համաձայն վերոյիշեալ կանոնի, կարդացուում է փափուկ ու ամփոփ (կարճ). ուստի այն մարդիկ, որոնք ու-ին հակառակ են, այդ ամփոփ ու-ի տեղ գնում են կոշտ վ կամ ւ (կարդացվիլ գրւի): Կրաւորական բայերի, որպէս և կրաւորակերպ չեզոք բայերի մէջ ևս երկու ու միմանց հանդիպելիս նրանցից մինը ածանցում է ւ-ի (կարդացուում եմ, զբում եմ):

դ. Իւ վերջացած գոյական անունները, հոլովուելիս, ի ձայնաւորը կորցնում են՝ պատիւ—պատւի, կուիւ—կուի, անիւ—անսի, արծիւ—արծւի, աղնիւ—աղնսի: Ըստ երկութիւն այստեղ ու-ի ինդիր չկայ. բարը պարզապէս կորցնում է ի տառը և ու ստեղծելու անհրաժեշտաւութիւն չի երկում: Բայց այդ բառերը վանկերի բաժանեցէք տրոհութեան կանոններին համաձայն՝ պատիւ, պատւի. կը-ոիւ, կը-ուի. աղ-նիւ, աղ-նսիւ, ար-ծիւ, ար-ծւի... Կասկած չկայ, որ այս ուղղագրութիւնը չի համապատասխանում հնչիւնարանական ճշտութեան, որ նոյն իսկ ականջը բողոքում է սորա դէմ: Ուրեմն այստեղ ևս նախապատութիւնը պիտի տալ հին ուղղագրութեան՝ արծիւ, արծուի. աղ-նիւ, աղ-նսիւ. կը-ոիւ, կը-ուի. պատիւ, պատւի. աղ-նուա-կան և ոչ՝ աղ-նը-ւա-կան. արծուա-տես և ոչ՝ արծը-ւա-տես. ինչպէս նուա-գել և ոչ՝ նը-ւա-գել. զուար-ճու-թիւն և ոչ՝ զը-ւար-ճու-թիւն. զուար-թուն և ոչ՝ զը-ւար-ճու-թուն... Կամայական ուղղագրութիւն մտցընելով, մենք ոչ միայն մեղանչում ենք լեզուի հնչիւնարանական փափլութեան դէմ, ոչ միայն թանձրացնում ենք մեր լեզուի առանց այն էլ կոշտ բարդութիւնները, այլ և բառերին նոր վանկեր ենք աւելացնում, դժուարացնելով տաղաչափութեան ներդաշնակութիւնը, առանց որևէ կարեսը թեան:

ե. Բառերի ընթերցումը ու տառով մանուկների համար ոչինչ դժուարութիւն չի ներկայացնում, և ուր որ նա պիտի կարձա-

նայ ու կցուի մօտի ձայնաւորին, մանուկները, առանց կողմանակի օգնութեան, կարճացնում—կցում են: Եւ որքան մանուկները վարժուում են ընթերցանութեան մէջ, այնքան այդ գործողութիւնը կատարուում է արագ ու անզգալի: Առանձին դժուարութիւն չի ներկայացնում նաև այդ բառերի թելագրութեամբ գրութիւնը. բաւական է, որ թելագրողը գիտենայ մեղմութեամբ արտասանել այդ հնչիւնը մօտի ձայնաւորի հետ և, թելագրելիս, վանկը չսկսի ու-ով (պատուէր, և ոչ պատ-ուէր. Աս-տուած և ոչ Աստ-ուած): Առհասարակ վանկը երբէք չպէտք է սկսել ու-ով, եթէ նրանից առաջ բաղաձայն տառ կայ, որովհետև վանկելու ժամանակ նախորդ բաղաձայնը պատկանում է յաջորդ ձայնաւորին, իսկ ու-ն ձայնաւոր է ամեն գէպքում:

ու-ի և ու-ի խնդիրը, ահա տամնեակ տարի է, զբաղեցնում է մեր գրողներին և դարձեալ շատ երկար պիտի զբաղեցնի: Մեր խորին համոզմունքն է, որ այդ և դորա նման խնդիրները անհատ-ների կամայական որոշումներով չեն լուծուիլ, մանաւանդ եթէ այդ որոշումները ասաշարկուում են որպէս անապացոյց ճշմարտու-թիւններ: Մեր լեզուի մէջ, անկասկած, կան թիւրիմացութիւններ, հնացած ձեւեր, սխալ գործածութիւններ, տարակուսանքներ, որոնք սրբագրելու կարօտ են. բայց այդ սրբագրութիւնները պէտք է անել հմտութեամբ, որպէսզի յօնքը շինելու տեղ աչքն էլ չհանենք: Մենք կարծում ենք, որ այդ ուղղագրութիւններն անելու համար անհատի ուժերը բաւական չեն. հարկաւոր է մի հեղինակաւոր մարմին, որի որոշումներն ընդունելի լինին ամենքիս համար, մի մարմին, որին կազմակերպող անդամները հրաւիրուած լինին գրա-կան հասարակութեան բոլոր խաւերից: Այդպիսի մի մարմին, իր որոշումներն անելուց առաջ, բազմակողմանի քննութեան կ'ենթար-կէր այդ որոշումները, մի առ մի կըթուէր բոլոր ապացոյցները յօգուտ այդ որոշման և ապա կ'առաջարկէր: Մինչ այդ՝ պէտք է մտցնում հայերէնագիտութեան մէջ և թէ հերձուած է լեզուն հեռացնում է տաճկահայոց գրական լեզուից: Այս բանը մանաւանդ չպիտի մոռանան մեր բարեփոխիչները:

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ա.

ՍՏՈՒԳԱԲԱՆԱԿԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆԵՐ

Ա. Ը Թ Ը Բ Կ Ը Ց

Մարդը հինգ արտաքին զգայարանք ունի՝ տեսանե-լիք, լսելիք, հոտոտելիք, մաշակելիք եւ շօշափելիք: ա. Դասատանը մենք առնում ենք՝ աշակերտ, վարժապետ, սեղան, աթոռ, նստարաններ, գրասեղաններ, գրատախտակ, քարե-սեղան, լուսամուտաներ, գուռը... Տանը կարող ենք առնեն և տախտակ, լուսամուտաներ, գուռը... Տանը կարող ենք... հայր, մայր, եղբայր, քոյր, սենեակներ, իսկ սենեակների մէջը... հայրը, մանձը, էպալիս, մենակների երգը, շաքարը, գառա-քը. Երբ մանձը է գալիս, մենք լսում ենք՝ որոտումն, շառա-չիւն, եկեղեցում—գպիրների երգեցողութիւն, քահանաների շնորհանութիւն, զանգակի հնչիւն. դաշտումը—սոխակի դայլայ-ընթերցանութիւն, զանգակի հնչիւն. գաղտումը—սոխակի դայլայ-ընթերցանութիւն, զանգակի հնչիւն. գուլուցը. գուղցումը—մարդկանց ձայնը, խօսակ-լիկը, թուչունների ծլվոցը. գուղցումը—մարդկանց ձայնը, խօսակ-լիկը, աղաղակը, երգը, կոփւը... գ. Ճաշակելով ճանաչում ենք՝ աղը, շիբը, շաքարը, գինին, քացախը, ջուրը, թէլը, սուրճը, մածունը... դ. Հոտոտելով ճանաչում ենք՝ վարդը, մեխակը, ուե-հանը, շուշանը, մանուշակը, խունկը... ե. Շօշափելով ճանաչում ենք՝ գնտակը, բամբակը, փետուրը, բուրդը, ձիւնը, հացը...

§ 1. Հինգ զգայարանքի միջնորդութեամբ ճանաչած քանակը (իրերը) կոչւում են առարկայ: — Աշակերտ, հայր, քոյր, երգ, շաքար, բամբակ, վարդ—առարկաներ են:

Նարժութիւն 1. Ի՞նչ առարկաներ ենք տեսնում եկեղեցում, դաշտում, անտառում, փողոցում, գետի մօտ, գետի մէջ, արտերում, գոմերում:

Ի՞նչ առարկաներ են շինուում փայտից, երկաթից, կամբ, պղնձից, ապակուց:

Ի՞նչ առարկաներ ենք ուսուում: Ի՞նչ ենք խմում: Ի՞նչ ենք հագնում:—Բերանացի:

§ 2. Կան առարկաներ, որոնք միքանի մասից են բաղկացած:

2. Ո՞րոնք են սեղանի, լուսամուտի, ծառի, կովի, հաւի մասերը: Ի՞նչ մասեր ունի գլուխը, իրանը, ոտները, ձեռքերը:—Բերանացի:

§ 3. Մարդս առարկաներին ջոկ-ջոկ անուններ է տալիս. ամեն առարկայ իւր անունն ունի: Առարկայի մասերն էլ ջոկ-ջոկ անուններ ունին:

Մարդս այն ժամանակն է առարկայի անունը տալիս, երբ-որ իւր տեսածի և ծանաշածի մասին ուրիշներին մի քան է ուզում ասել:

Առարկան տեսնում և դնում ենք մեր հինգ զգայականքներով, իսկ անունը չենք կարող տեսնել և զննել. Արան միայն լսում ենք և հասկանում: Առարկաների անունները մեր տեսողութեանը ենթարկելու համար՝ նրանց զրոյմ ենք, այսինքն տառերով նշանակում ենք:

3. Վերևի երկու վարժութիւնների պատասխանները ներկայացրէք զրաւոր՝ առաջ ամբողջ առարկաների անունները զրեցէք,

Բ. ՅԵԶԻՈՐ ԵՒ ԸՆՅՈՒՆՉ ԸԹՅՐԿԱՆԵՐ

ա. Աչխար, շուն, կատու, ձի, հաւ, կով, գոմէշ, աշակերտ, քահանայ:

բ. Սեղան, քար, աթոռ, փայտ, կերակուր, այգի, գիրք, եկեղեցի:

§ 4. Առաջին տողի մէջ նշանակած բառերը կենդա-

նի առարկաների անուններ են. այդ առարկաները ազատ կարող են մի տեղից միւս տեղ անցնել, իրանք իրանց տեղը փոխել: Դրանք շնչաւոր առարկաներ են:

Երկրորդ տողի մէջ նշանակած բառերը անկենդան առարկաների անուններ են: Այդ առարկաներն իրանց կամքով չեն կարող մի տեղից միւս տեղ անցնել, իրանք իրանց տեղը փոխել: Դրանք անշունչ առարկաներ են:

4. Ի՞նչ շնչաւոր առարկաներ եք տեսնում տանը, բակումը, գոմումը, անտառումը:

5. Ի՞նչ անշունչ առարկաներ էք տեսնում դասատանը, պարտէզումը, այգումը, դաշտումը, ուսումնարանումը, եկեղեցումը:—Բերանացի:

6. Հետեւալ բառերից ջոկեցէք և զրեցէք առաջ շնչաւոր առարկաների անունները, յետոյ անշունչներինը:—Կացին, գիւղացի, սրոց, սղոց, դարբին, հովիւ, մուրճ, աղախին, կողպէք, ծառայ, աղաւնի, խոզ, հաւ, հաւարուն, մեխ, այգի, այգեպան, հաց, հացթուխ, սրահ, գոմ, ձի, կով, եղը, ոչխար, օրորոց, մանուկ, անկողին, մահճակալ, զգեստ, զերձակ, ասեղ, կօշկակար, կօշկի, սիսեռ, կաղամբ, համեմ, կարմրախայտ, լոր, մեղու, ճանճ, ծառ, մոծակ, բգէզ, խոտ, հնձող, մանգաղ, ձեռներ, ոտներ, աչքեր, այծ, սազ, բաղ, եղջիւր, եղջերու, միս, պանիր, աքաղաղ, նապաստակ...

Գ. ՄՏԾԻՈՐ ԵՒ ՆԻՒԹԸԿԵՆ ԸԹԵՐԿԵՆԵՐ

ա. Աստուած, հոգի, հրեշտակ, ապրուստ, եռանդ, աշխոյժ, աշխատանք, ծուլութիւն, քաջութիւն, սրբութիւն:

բ. Արօր, սեղան, աքաղաղ, մարդ, բաժակ, ալիւր, կաքաւ, կաղամբ, կացին, անտառ, կարագ, գինի:

§ 5. Առաջին սիւնակի մէջ նշանակած առարկաները թէկ կան և անուն ունին, բայց մեր հինգ զգայարանքին ենթակայ չեն. զրանց մենք միայն մնոքով ենք ճանաչում: Դրանք մնուանոր առարկաներ են:

Երկրորդ սիւնակի մէջ նշանակած առարկաները շնչաւոր և անշունչ առարկաներ են. զրանց ճանաչում ենք

մեր հինգ զգայարանքի միջնորդութեամբ։ Դրանք կոչւում
են նաև նիւթական առարկաներ, որովհետեւ կազմուած են
որևէ նիւթից։

7. Հետևեալ խօսքերից ջոկեցէք մտաւոր առարկաները նիւ-
թականից, նիւթականներն եւ երկու խմբի բաժանեցէք՝ շնչաւոր
և անշունչ։

Աստուած ստեղծեց մարդուն և տուեց նրան հոգի, միտք և
կամք, որ կարողանայ սեպհական խելքով իրան համար ապրուստ
ձարել։ Մարդը հնարեց արօրը, երկիրը վարեց, հացահատիկներ
ցանեց, կացին հնարեց՝ իւր տան ու վառելիքի համար փայտ
կարատեց, սանձ ու թամբ հնարեց և իրանից ուժեղ կենդանի-
ներին հնապանդեցրեց, միտք բանացրեց և շատ անսառներ, գոր-
ծիք ու սարք ունեցաւ։ Բարի մարդը իւր կարողութիւնից աղ-
քատին փող, ծարաւին ջուր, քաղցածին հաց և տկրին շոր է
տալիս։ Աստուծու հրեշտակն օգնում է բարի մարդուն։

Բերանացի և գրաւոր։

Գ. ԸԹԸՐԿԵՑԻ ԹԻՒԼ

ա. Հաց, քար, ծառ, պատ, միս, մոմ, աղ, մաղ, ձեռն, ոտն:
կացին, սեղան, քորոց, աշակերտ, կերակուր, եկեղեցի, քա-
հանայ, մատանի։

թ. Հացեր, քարեր, ծառեր, պատեր, մսեր, մոմեր, աղեր,
մաղեր, ձեռներ, ոտներ։

Կացին-ներ, սեղաններ, քորոցներ, աշակերտներ, կերակուր-
ներ, եկեղեցիներ, քահանաներ, մատանիներ կամ՝ քահանայք,
մատանիք։

§ 6. Առաջին երկու տողի մէջ եղած բառերից ամեն
մէնը մի հատիկ առարկայի անուն է՝ մի հաց, մի քար,
մի կացին, մի եկեղեցի։

Երկրորդ երկու տողի մէջ եղած բառերից ամեն մի-
նը միքանի միատեսակ առարկայի անուն է՝ շատ հաց,
շատ քար, շատ կացին, շատ եկեղեցի։

Միւնոյն անունը՝ շատ առարկաներ ցոյց տալիս, վեր-
ջիցը եր, նմը, երբեմն էլ ք է առնում։

8. Հետևեալ խօսքերի մէջ մի առարկայի անունը ջոկեցէք
շատից։ Հայրս գնաց փողոց և գնեց միս, հացեր, բադ և
շատից։ Հայրս գնաց փողոց և գնեցին և գրատախտակի վրայ
հնդկահաւեր։ Աշակերտները կաւիճ գնեցին և գրատախտակի վրայ
դասը գրեցին։ Գիւղացիք արտերը վարեցին։ Քահանայք եկեղեցում
դասը գրեցին։ Դաշտում արածում էին կովեր, եղներ, այծեր, ոչ-
ժամանել և ուրիշ շատ կենդանիք։ Դարբինը շինում է կացին, բան,
խարներ և ուրիշ շատ կենդանիք։ Դարբինը շինում է կացին, բան,
խոփ, մանսպաղ, ուրագ և ուրիշ բաներ։ Զաւը ձու է ածում։
Բըռուտը շինեց կժեր, սրուակներ, գաւաթներ։ Զաւը ձու է ածում։
Կովը կաթն է տալիս։ Աշակերտը գնեց մատիտ, քանոն, գրիչ,
թանաքաման և գրչաման։ Հայկը պայտուսակ ունի։ Արամը կարկին
չունի։ Բոլոր աշակերտները քանոններ ունին։ Ո՛չ մի աշակերտ
տողացանց չունի։

Բերանացի և գրաւոր։

9. Բոլոր ջոկած առարկաները փոփոխեցէք՝ մէկը շատի-
գարձրէք, շատը մէկի, հետևեալ կարգով՝ հայրս—հայրերս, փողոց
դարձրէք, շատը մէկի, հետևեալ կարգով՝ հայրս—հայրերս, փողոց
դարձրէքներ, միս—մսեր, հացեր—հաց և այլն։

Ե. ԸԹԸՐԿԵՑԻ ՈՐՊԻՍՈՒԹԻՒՆԸ

ա. Կարմիր խնձոր, սպիտակ շաքար, թթու քա-
ցալի, ու թանաք, կապոյտ ծաղիկ։

թ. Ոսկէ մատանի, քարէ եկեղեցի, արաբական ձի,
ճիւսիսային եղջերու, առաւոտեան հով։

§ 7. Առաջին և երկրորդ տողերի մէջ նշանակած բա-
ռերը՝ կարմիր, սպիտակ, արաբական, հիւսիսային և այլն,
ոչ առարկաների անուններ են և ոչ նրանց մասերի։ Ար-
բանկը դրուած են առարկաների համար և ցոյց են տալիս
նրանց որպիսով թիւնը կամ յատկութիւնը։

§ 8. Մարդս իւր զգայարանքների միջոցով ոչ միայն
առարկաներն է ճանաչում, այլ և նրանց որպիսով թիւնը
(թէ առարկան ինչպիսի է)։

Որպիսութիւնն առանց առարկայի չի կարող լինել:
Որպիսութիւնն էլ, առարկայի պէս, իւր անոննն ունի:

10. Հետևեալ օրինակներց ջոկեցէք որպիսութիւնների առուները.—սեւ կուպր, կարմիր գինի, կանաչ խոտ, պայծառ արև, փայլուն աստղ, կապոյտ երկնակամար, փայտեայ կլոր զաւթ, անտառային թթու խնձոր. դաշտային խորամանկ աղուէս. փոքրիկ ու երկչունապաստակ. թունաւոր սկ օձ. եղջերաւոր խոշոր բիկ. պողպատէ սուր մանգաղ. քարէ լայն ուղի. ծուռ ու նեղիկ շաւիդ. հին խոր ջրհոր. տերեւաշատ խիտ անտառ. քառակուսի գեղեցիկ սեղան. մազէ երկար թոկ. ըրդէ փափուկ գուլպայ. արծաթէ փայլուն դրամ. պարսկական թանկաղին գորգ:

11. Որպիսութիւն ցոյց տուող անունների տակը գիծ քաշեցէք:
Պայծառ երկնակամարի վրայ գորշագոյն ամպեր երեացին: Ամպերը թանձրացան և սկ կեղևով ծածկեցին կապոյտ երկինքը: Երեկոյեան կենսատու արել ջրեց ծարաւ երկիրը: Դաշտային թառամած բոյսերը զուարթացան. նրանք իրանց բարակ արմատներով ներն ագանաբար ներս ծծեցին մնալարար հիւթը: Ծառերի փայլուն տերեւտերը իրանց քսանի հասկերի նիհար հատիկները լցրին, կշտացրին:

12. Հետևեալ առարկաների մօտ դրէք իրանց պատշաճ որպիսութիւնների անուններ.—ամպ, գունտ, շում, թիթեռ, խնձոր, սոկի, արծաթ, ածուխ, քար, բամբակի, հաց:

§ 9. Մի առարկայ կարող է նաև միքանի որպիսութիւն ունենալ՝ կանաչ, տերեւալիտ, ծկուն, ստուերաշատ ուռենի:

13. Ի՞նչ յատկութիւններ կարող են ունենալ հետևեալ առարշաքար, ապակի:—Բերանացի և գրաւոր:

§ 10. Միքանի առարկաներ կարող են միենոյն որպիսութիւնն ունենալ. վնասակար գայլ, վնասակար մարդ, բարձր արժանաւորութիւն:

14. Հետևեալ որպիսութիւնները ի՞նչ առարկաների կարելի է յատկացնել՝ կարմիր, սպիտակ, սև, կանաչ, կապոյտ, քաղցր, դառը, սուր, պինդ, փափուկ՝ կլոր, հիւթաւոր, թափանցիկ, ծանր, թեթև, մաքուր:—Բերանացի և գրաւոր:

15. Հետևեալ առարկաներից ամեն մինը ի՞նչ յատկութիւններ պիտի ունենայ անպատճառ՝ սոխը, սխտորը, արծաթը, ոսկին, պղինձը, շուշանը, մանուշակը, զանգակը, գետի ջուրը, ծովի ջուրը, բամբակը, արծիճը, մեղրը, քացախը:

16. Որպիսութիւն ցոյց տուող բառերի տակը գիծ քաշեցէք:—Անձրևային աշուն: Աշնանային անձրև: Փոթորկալի ծով: Ծովային փոթորիկ: Դաշտային ծաղիկ: Ծաղկաւէտ դաշտ: Անձրևոտ ամառ: Ամարային անձրև: Մարգարային արժանաւորութիւն: Արժանաւոր մարդ: Կենդանական բնութիւն: Բնական կենդանի:

17. Որպիսութեանը նայելով՝ ճանաչեցէք առարկաները: հեղուկ, հոսանուտ, թափանցիկ, անհամ: Կլոր, ամուր, սպիտակ, երկնքից վայր ընկնող: Կլորակ, դեղին, աշխարհի սիրելին: Գեղեցիկ, անուշահոտ, կարմիր, փշոտ: Կլոր, կարմբաթշիկ, քաղցրահամ: Պողպատէ, սուր, շողշողուն, կարեւոր:

Զ. ՈՐՊԻՍՈՒԹԵԱՆ ԹԻՒԲ

ա. Կարմիր խնձորներ, երկար քանոններ, սպիտակ թղթեր, կանաչ յուլունքներ, գիւղացի մարդիկ, դաշտեցի բնակիչներ:

բ. Կարմիրները, երկարները, սպիտակները, կանաչները, գիւղացիք, դաշտեցիք:

§ 11. Որպիսութիւն ցոյց տուող բառերը թիւ չունին, երբ առարկայի մօտ են գրուած. բայց եթէ մենակ են, կարող են առարկաների անուան պէս եր, ներ, ք տառերն առնել իրանց վերջում և շատի համար գործ ածուիլ:

18. Հետևեալ օրինակների մէջ գտէք մենակ գործածուած որպիսութիւն ցոյց տուող բառերը և տակը գիծ քաշեցէք:—Հիւանդներ նախանձում են առողջներին: Հարուստները պարտաւոր են օգնել աղքատներին: Գիտունները տգէտներին սովորեցնում են: Օրէնքը պատճում է չարերին: Քրիստոսը ներում էր մեղաւորներին, բժշկում էր կաղերին, կոյրերին, անդամալոյժներին, բորոտներին և զիւահարներին: Աստուած խնամում է որբերին:

Կաղն ու կոյրը մի սրբնթաց առուակով պէտք է անցկենային: Վարդերի մէջ ես սիրում եմ կարմիրները: Քաղաքացի մարդիկ թէկ շատ անգամ ծաղրում են գիւղացիներին, բայց եթէ գիւղացի մարդիկ չլինէին, քաղաքացիք, հաւատա, սոված կըկոտորուէին:

Ե. ՍԻԾՐԿԱՅԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Շունը հաջում է. շունը կծում է. շունը փախչում է: Թոչունը թռչում է. թաշունը երգում է, բռն է շինում, ձագ է հանում, մժեղներ է բռնում, ճուտերին կերակրում:

§ 12. Նշանակած բառերը՝ հաջում է, թռչում է, երգում է... ոչ առարկաների անուններ են և ոչ որպիսութեան. նրանք միայն ցոյց են տալիս, թէ առարկան ինչ է անում, ինչ է գործում: Դրանք գործողութիւն ցոյց տուող բառեր են:

Առարկայի գործողութիւնն էլ մարդս ճանաչում է իւր հինգ զգայարանքների միջնորդութեամբ:

§ 13. Գործողութիւնն էլ, որպիսութեան պէս, առարկայի համար է զրում: Որպիսութիւնը ցոյց է տալիս թէ առարկան ինչպիսի է, իսկ գործողութիւնը՝ թէ նա ինչ է անում, ինչ է շինում:

§ 14. Ինչպէս որ առարկաներն ու իրանց որպիսութիւնները, այնպէս էլ առարկաների գործողութիւնները ջոկ-ջոկ բառերով ենք նշանակում:

19. Հետեւալ խօսքերի մէջ գտէք գործողութիւն ցոյց տուող բառերը և նրանց տակը գիծ քաշեցէք: Որսորդն սպանեց մի տօները վեր է կինում, շղերը հագնում, երեսը լուանում, աղօթք տղաներն ուսումնարան են գնում: Զին բեռն է կրում: Օձը սողում է: Զուկը լողում է: Թոչունը թռչում է: Արծիւը սլանում է օդի մէջ: Գետը հոսում է: Քամին փչում է: Ամպը որոտում է:

20. Արտագրեցէք առաջ գործողութիւն ցոյց տուող բառերը,

յետոյ առարկաների անունները: Գիւղացին մաքրում է վարելանողը, վարում է օրավարը, սերմում է, ցաքանում և Աստուածականչում, որ ժամանակին տայ արև, անձրեւ օրանէն նրա վաստակը: Գիւղացին գնում է պարտէզ, հողը մշակում, մարգեր է շինում, բանջարներ ցանում, կարտոփիլ սեղմում և պարտէզի չորս կողմն էլ ցանջարներ ցանում, կարտոփիլ սեղմում և պարտէզի չորս կողմն էլ ցանջարներ չմտնեն, իւր աշխատանքը չուտեն, կով պատում, որ անասուններ չմտնեն, իւր աշխատանքը չուտեն, չտրորեն: Գիւղացին էլի շատ բան է շինում, շատ գործեր գործում: Հարուեն:

21. Ամեն մի առարկայի մօտ զրէք իւր յարմարաւոր գործողութիւննը և աւելացրէք, թէ առարկան ինչ բան է շինում և կախից: Հացթուխը թիում է հացը ալիւրից: Քոյրս կախիում է շապիկներ քաթանից: Դարբինը շինում է պայրում է շապիկների քաթանից: Պղնձորդը... ոսկերիչը... նկարիչը... խոհանուրը... կոշկակարը... պղնձորդը... ոսկերիչը... նկարիչը... խոհանուրը... կոշկակարը... գերձակը... հիւմնը... շուլհակը... որմնագերը... ճարտարապետը... հնձողը... ձկնորսը...

§ 15. Մի առարկայ կարող է միքանի տարբեր գործողութիւններ կատարել: Գիւղացին վերցրեց մանգազը, ծողութիւններ կատարել: Գիւղացին վերցրեց մանգազը, ծողութիւններ կատարել: Խորովածին իրանց զրքերը, դարսեցին պայուսակի մէջ և զնացին վարժատուն:

22. Հետեւալ առարկաներից ամեն մինին տուէք միքանի յարմարաւոր գործողութիւններ: Զին, կովը, ոչխարը, հաւը, աքաղաղը, կատուն, շունը, գայլը, ագոււը, ծիծեռնակը, սոխակը, կըզպղը, կատուն, խողը, աղաւնին, գորտը, բաղը, թռչունը, ձուկը, օձը, մարդը... Բերանացի և գրաւոր:

§ 16. Միևնոյն գործողութիւնը կարող է զանազան առարկաների ձեռքով կատարուիլ: Զուկը լողում է: գործութը լողում է: բաղը լողում է: մարդն էլ լողում է:

23. Ինչ առարկաների կարող ենք յատկացնել հետեւալ գործողութիւններից ամեն մինը: Լոյս է տալիս (ճրագը լոյս է տալիս, կրակը լոյս է տալիս, լուսինը լոյս է տալիս, սատղերը լոյս են տալիս, արևը լոյս է տալիս...), արթնանում է, թռչում է, բառաչում է, մայում է, հանգչում է, որոտում է, զուրս է գալիս, մայր է մտնում, վառում է, վայր է ընկնում, փայլում է, ծաղկում է, աճում է, մեռնում է:

24. Հետևեալ բառերից որոնք են ցոյց տալիս առարկայ, գործողութիւն և որպիսութիւն:—Մշակ. մշակել. մշակող. մշակութիւն: Կոտրեցի. կոտրած. կտոր: Փշանք. փշուն. փշում էր: Կերպուր. կերած. կերել եմ: Կըգրեմ. գիրք. գրութիւն. գրիչ. գըրող: Խմիչք. խմեցի. խմած: Խելք. խելօքացաւ: Խաղ, խաղում է, խաղանէր. խաղալիք: Ծամում է, ծամ, ծամելիք: Կար. կարած. կարող. կարկատան. կարեց: Կըհնձէ. հունձ. հնձող. Զայն. ձայնաւոր. ձայնել. անձայն: Ձանապարհ. ձանապարհել. ձանապարհորդ. ձանապարհորդութիւն: Մանուկ. մանկական. մանկանալ: Յիշատակ. յիշատակել. յիշատակող. յիշատակարան: Ներել. ներողութիւն: Շնորհ. շնորհել. շնորհած. շնորհաւորէցի. շնորհաւորող: Չար. չարանալ. չարութիւն. չարչանք. չարչարուել: Սուր, սրոց. սրել: Ոյժ. ուժեղ. ուժեղանալ:

Է. ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ԹԻՒՐ

ա. Ես կարդում եմ: Դու գրեցիր: Հնձողը հնձեց:

բ. Մեսք կարդում ենք: Դուք գրեցիր: Հնձողները հնձեցին:

§ 17. Առաջին տողի մէջ գործ կատարող առարկաները մէկ-մէկ են. նրանց կատարած գործողութիւնն էլ մէկ է—մի անգամ՝ կատարում: Երկրորդ տողի մէջ գործողները շատ են. նրանց կատարած գործողութիւնն էլ շատ է—միքանի անգամ՝ կատարում: Գործողութիւնն էլ, առարկայի ու որպիսութեան պէս, կարող է մէկ և շատ ցոյց տալ: Գործողութիւնը շատացնելիս՝ վերջից աւելացնում ենք և ք տառերը մենակ կամ ուրիշ տառերի հետ:

25. Հետևեալ օրինակները փոփոխեցէք այնպէս, որ առարկաներն ու գործողութիւնները մէկից շատ ցոյց տան:—Մշակերը կարդում է իւր դասը: (Աշակերտները կարդում են իրանց դասերը:) Կոլլ արածում է դաշտումը: Թուչունը երգում է իւր քաղցրահնչիւն երգը: Որմանգիրը պատում է պատը: Վարժապետը սովորեցրեց աշակերտին: Աշակերտը լսեց վարժապետի ասածը: Քահանան մկըրտեց մանկանը: Մանուկը մեծացաւ, ուժեղացաւ և իւր հօրն օգնող եղաւ: Ամառը ես կըդնամ գիւղը, աշնանը նորից կըվերպահանամ:

26. Հետևեալ օրինակների մէջ գործողութիւնները փոփոխեցէք՝ շատը մէկ շինեցէք:—Հացը թխում են տանտիկինները կամ հացթուինները: (Հացը թխում է տանտիկինը ևայլն): Հացը թխում են խմորից: Խմորը հունցում են ալիւրից, ջրից և խաշից: Ալիւրն աղում են ջաղացում ցորենից: Հացահատիկները հասնում են արտերում, հասկերի մէջ: Գիւղացիք դաշտը մշակում են. նրանք հերկում են հողը—ցել են անում, յետոյ ցելումը սերմում են ցորեն և ուրիշ հացահատիկներ:

§ 18. Մեր սովորած բառերից միքամիուը առարկայի անուն են, միւսները որպիսութեան, իսկ ոմանք գործողութեան:

27. Հետևեալ խօսքերը վերլուծեցէք և ասացէք իւրաքանչիւր բառի նշանակութիւնը:—Փայլուն արել մայր մտաւ (փայլուն՝ ցոյց է տալիս արելի որպիսութիւնը. ար ևլ՝ անշունչ և նիւթական առարկայի անուն է. մայր մտաւ՝ ցոյց է տալիս արելի գործողութիւնը): Լուսինը վաղուց գնաց, թագկացաւ: Փոքրիկ աստղերը ամպի տակ մտան: Բարեպաշտ մարդիկ ժամ գնացին: Ծոյլ մանուկ՝ ները տանը մնացին: Աշխատանէր աշակերտները դասերը սովորում են: Աղօտ լուսինը լուսաւորում է քնած երկիրը: Պայծառ աստղերը փայլում են պարզ երկնքի վրայ: Սեսե ամպերը ծածկեցին կապոյտ երկնքի երեսը: Գիշերը մթնեց: Վայրենի գազանները գարթեցին: Չար մարդիկ սիրում են խաւար գիշերներ:

Բ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թ. ԲԵՐ, ՎԵՆԿ ԵՒ ՏԵՐ

§ 19. Առարկային, նրա որպիսութեանն ու գործողութեանը մարդս առանձին-առանձին անուններ է տալիս: Առարկայի, գործողութեան և որպիսութեան անունները բառեր են:

ա. Հաց, ծառ, քար, ջուր, ցուրտ, սե, լաւ, մոմ, միս, շէկ:
բ. Բա-ժակ, գարի, ցորեն, բարակ, հասակ, սիրուն:

գ. Բա-ըե-կամ, աշակերտ, աշխատել, աշխատութիւն:

§ 20. Առաջին տողի մէջ նշանակուած բառերը կարդացւում են միանգամից. միւս տողերի մէջ նշանակուածները՝ երկու կամ երեք անգամից:

Բառի այն մասը, որ արտասանւում է միանգամից, վանկ է կոչւում:

§ 21. Վանկերի թուին նայելով բառերը լինում են՝ միավանկ, երկավանկ և բազմավանկ:

§ 22. Ամենայն բառ մի կամ միքանի վանկից է շենուած, իսկ ամենայն վանկ շինուած. է մի կամ միքանի նշիննելից:

§ 23. Գրելու ժամանակ հնչիւնների տեղակ դործ ենք ածում առանձին նշաններ, որոնք տառ կամ զիր են կոչւում:

§ 24. Կան տառեր, որոնք հեշտ են արտասանւում և, առանց ուրիշ տառերի օգնութեան, պարզ հնչւում են. բայց կան և այնպիսի տառեր, որոնք միայնակ դժուար են հնչւում և հեշտ հնչուող տառերի օգնութեամբ են միայն արտասանւում:—Հեշտ հնչուող տառերն են՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, ու: Մրանք ծայնաւոր են կոչւում: Մնացած տառերը կոչւում են բաղաձայն:

§ 25. Առանց ծայնաւոր տառի վանկ չի լինի: Առանց բաղաձայն տառի վանկ կարող է լինել:

§ 26. Գրելու ժամանակ, բառի մի մասը մէկ տողից միւս տող անցկացնելիս, պէտք է ամբողջ վանկ կամ վանկեր անցկացնել:

Ա-սա, ա-րա, ա-ժան, զի-նի, բա-րի, դա-նակ, ե-ղան:
Ա-րե-գակ, ա-րե-ղայ, ժա-մա-նակ, ժա-մա-ցոյց:

§ 27. Կանոնաւոր կարդալու և անսխալ գրելու համար պէտք է զիտենալ, թէ բառերն ինչպէս են վանկւում: Վանկելու հիմնական կանոնն այն է, որ բաղաձայն տառը, եթէ մենակ է, կպչում է իրանից յետոյ եկող ձայնաւորին:

28. Վերոյիշեալ կանոնին համաձայն վանկեցէք հետեւեալ բառերը՝ կերայ, տեսայ, եկայ, բարակ, գաթայ, թաւայ, արեգակ, Արուսեակ, քահանայ, յիսուն, Յիսուս, գարի, ցորեն, ցերեկ, ցուցակ, կարաս, կացին, դաւաթ, զինի, Գարեգին:

Ար-ճիճ, աղ-քատ, աղ-ջիկ, ար-դար, եղ-նիկ: Ըս-դե-ղէն, ընտ-րու-թիւն, երկ-բա-չափ:

§ 28. Երբ զառի մէջ միքանի բաղաձայններ կան, միայն վերջին բաղաձայնն է կպչում իրանից յետոյ եղած ձայնաւորին, իսկ միւսը կամ միւսները մնում են նախորդ ձայնաւորին:

29. Վանկեցէք հետեւեալ բառերը. աղբիւր, եղջիւր, երկինք, երդիկ, երկնաւոր, երկրագործ, իշխանաւոր, ինքնասէր, որկրամու, որդեսէր, սրբակեաց, ընկոյզ, ընտանի, թարգմանել, մարդկութիւն, մաքրասէր, կարգաւոր, ընտրութիւն:

Բը-ժիշկ, բնակ, բլիթ, դղում, դժոխք, թթու, թզուկ, բըրդեւ, խըն-դիր, զըն-դան, ճընճ-դուկ:

§ 29. Եթէ զառի սկզբում միքանի բաղաձայն տառեր կան, վանկելու ժամանակ առաջին բաղաձայնից յետոյ դրում է լ ծայնաւորը, իսկ միւս բաղաձայնները վարւում են նախընթաց կանոնին համեմատ:

30. Վանկեցէք հետեւեալ բառերը՝ բռնել, բրդել, գնդակ, զլուխ, գդակ, գրդել, տրտմիլ, զննել, զրկել, թթու, թզուկ, թռչուն, թշնամի, ժպիտ, ժլատ, ժժմակ, լռել, լրտես, խխունջ,

ինձոր, իմդիր, խրտնել, ծնունդ, ծնկաչոք, ծղրիդ, կրթել, կրկնել, կոթնել, հնդիկ, հնդկահաւ, ծնծաղիկ:

§ 30. Բառի վերջում՝ բաղաձայն տառերը միշտ կըցւում են իրանցից առաջ եղած ձայնաւորին՝ մէկ լինին, թէ միքանի. միայն և ը տառերը հարեւն բաղաձայնի հետ առանձին վանկ են կազմում (ծունը—ծունը):

31. Վանկեցէք հետեւեալ բառերը և, ուր որ պէտք է, ը աւելացրէք:—Սանդ (գործիք), սանր, ծունկ, ծունր, ծածկ, ծանր, մարդ, մանր, կարծր, բարձր, ոտք, ոտն, ծեռք, ծեռն, բեռք, բեռն, կառք, գառն, դառն, սառն, գուռն, նուռն, բուռն, ծուռն, ամառն, ձմեռն, մեղր, կայսր, եղր, ծաղր:

Բըժիշկ, գըղում, զընդան, թըղուկ, ժըժմակ, լըրտես, խընդիր, ծընունդ:

Սկունդ—ըսկունդ. սպաս—ըսպաս. զբաղմունք—ըզբաղմունք. շտապ—ըշտապ:

Առաջին տողի մէջ բաղաձայն տառը վանկուելու համար իրանից յետոյ առել է ը ձայնաւորը, իսկ երկրորդ տողի մէջ բաղաձայնը իրանից առաջ է առել այդ ձայնաւորը:

§ 31. Ա բաղաձայնը թ, կ, պ, տ, ք տառերի հետ, զ բաղաձայնը թ, գ, մ տառերի հետ և բաղաձայնը տ տառի հետ հանդիպելիս, բառի սկզբում, հնչւում են որպէս ամփոփ ըս, ըզ, ըշ և կազմում են կէս վանկ:

32. Աւելացրէք ը տառը, ուր որ հարկաւոր էք համարում:—Սթափուիլ, սկեսուր, սկայ, սկունդ, սկուտղ, սպաս, սպունդ, սպի, սպիտակ, սպեղանի, սպասել, ստամոքս, ստէպ, ստոր, ստոյգ, սքանչանալ:—Զրուանք, զբաղմունք, զգալի, զգեստ, զգոյշ, զգօն, զգայարանք, զմայլել, շտապել, շտեմարան:

Սարդ (միջատ)—սարդ (այդ սարը): Զին երկու ոտի վրայ ծառս եղաւ (ծառանալ): Ծառս արմատից կտրուեցաւ (այս ծառը): Տունն, բունն (այն տունը, այն բունը):

§ 32. Ա. Պ. Ն տառերը, Կթէ. բարեկամանանցան մասը չեն, այլ որպէս եկամուտ տառերը ԱՅԱՍՏԻՒՐԱՅԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ բառում, որ առարկաների դասաւորութիւնը տան լուսակացնելու հետ միշտ մի վանկ են կազմում:

33. Ուր որ յարմար է ը գրէք և վանկ կազմեցէք: Կարդ—կարդ կարդիր: Բարդ—բարդիր. մարդ—տղամարդ. մէրդ—մարդ—մայրդ. հորդ, կիրթ, գիրդ, սերտ, սերդ. բանդ—բանդարկել. բանդ շինիր, յետոյ խաղա. մարս—մարսել. մերս—մերսել. մէրս—մարս—մայրս. սարս—սարսել—սարսափ. սարս ձիւնապատ, ամպերս մթին, անտառներս խիտ:

§ 33. Կ տառը իբրև մամնիկ գրւում է բառի սկզբում և, եթէ մօտի տառը բաղաձայն է, ը է առնում և առանձին վանկ է կազմում. իսկ եթէ մօտի տառը ձայնաւոր է, այն ժամանակ նա կցւում է յաջորդ ձայնաւորին և նրա հետ մի վանկ է կազմում: (Կը գրեմ, կ'ասեմ):

§ 34. Հայերէն տառերը գրւում և կարգացւում են հետեւեալ կարգով. այբ, բեն, զիմ, գա, եչ, զա, է, ըթ, թոյ, ժէ, ինի, լիւն, խէ, ծա, կէն, հոյ, ծա, զադ, ճէ, մէն, յի, նու, շա, ո, չա, պէ, ջէ, ուա, սէ, վէվ, տիւն, ըէ, ցոյ, ւիւն, փիւր, քէ, օ, ու, ֆէ^{**}):

§ 35. Բոլոր տառերը միասին վերցրած կազմում են հայերէն այբուբենը, իսկ այստեղ առաջ բերած կարգը կոչւում է այբունական կարգ: Հայերէն այբուբենի տառերը 39 են:

ՀԱՅԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Յարկ, հարկ, յամառ, համար, եղբայր—եղբաիր, քոյր—քուիր, այրի—ափիրի, այծ—աիծ: Քահանայ—քահանա, երեկոյ—երեկո, յետոյ—յետո, գաթայ—գաթա:

^{**) օ և զ տառերը վերջին ժամանակներն են մտած հայերէն այբուբենի մէջ. օ-ի փոխանակ առաջ գործ էր ածւում աւ, իսկ զ այժմ էլ շատ քիչ գործածութիւն ունի մեզանում. զ-ով գրւում են միմիայն օտարազգի բառերը:}

§ 36. Հայերէն այբուբենի մէջ յ տառը երեք տեսակ գործածութիւն ունի՝ ա. կարդացւում է որպէս բաղաձայն տառ, բ. հնչւում է որպէս կիսաձայն ի և գ. բոլորովին համը է մնում:

Յառաջ—առաջ, յետոյ—ետոյ, յիսուն—իթսուն, Յիսուս—
յսուս:

§ 37. Բառի սկզբում յ կցւում է միայն ձայնաւոր
տառերին*) և կարդացւում է որպէս փափուկ հ. Յովզ
սկսուող բառերից միքանիսը առանց յ տառի էլ պահպանում են իրանց նշանակութիւնը—հասկանալի են լինում:

34. Հետեւեալ խօսքերի մէջ գտէք յ-ով սկսուած բառերը և
տակը գիծ քաշեցէք: Յիսուսը յամառ և յանդուգն մանուկներին
էն սիրում: Յակոբը յանդիմանեց մի յիմար տղայի: Յուսիկը յարձակուեցաւ Յովսէփի վրայ և յափշտակեց նորա ձեռքի յասմիկը
և յամբարը: Յուդան սպանեց մի յովազ և մի յամոյր—վայրի այծ:
Յարեթը յամբ քայլերով յածում էր գետի եղերքին: Կատուն յառած
աչքերով նայում էր յատակին և ուզում էր նորա տակը բուն
դրած մուկը յաջողութեամբ բռնել: Յարութիւնը յարատե աշխատում է և ամենքը յարգում են նորան: Ես տեսել եմ յակինթ և
յախճապակ: Յանկարծ յարդի տակից դուրս սողաց օձը. գիւղացին
ան-յապազ սպանեց նորան: Ուսուցիչը յայտնեց յանցաւոր
մանուկներին, որ ինքը յատուկ կընկանայ նորանցից, եթէ իրանց
ծուլութեան չեն յաղթիլ և յաջողութեամբ չեն պատրաստիլ յաշորդ օրերի գասերը: Իմ գիրքն ունի յաւելուած և յառաջարան:
Յամափի Յովհաննէսը չէր կարողանում յագենալ իրանց պարտիզի
յաւերժական գեղեցկութեամբ: Յուսիկը յանձնեց Յովսէփին և
բոլակիմին իր քրոջ յուլունքները, որոնք գեղեցիկ կերպով շաղաց
երախտիքից:

35. յ-ով սկսուած բառերի տակը գիծ քաշեցէք: —Ծերունին՝

*) Բացի հետեւեալ բառերից, որ նա կցուած է բաղաձայն դին, յղել
(ուղարկել), յղփանալ (կշանալ), յղկել (կոկել), յղանալ և յստակ (որ անզոր-
ծածական է):

յենած իր ձեռնափայտին, յետ էր նայում դէպի գետը, որի յստակ
ջուրը յեղյեղալով հոսում էր նորա մօտից. ծերունին յիշում էր
իւր մանկութիւնը և յորդորում էր իւր թոռներին, որ յոսի կեանք
չվարեն և յիմար մանուկների պէս իրանց յոյսը ուրիշների վրայ
չդնեն: Մանուկները միշտ յօժարութեամբ ականջ էին դնում և
յիրաւի կատարում էլ էին նորա խօսքերը: Յունիս և յուլիս ամիս-
ներին մարդիկ շոքի սաստկութիւնից շուտ են յոգնում: Յոպոպը
յունապի ծառի վրայ յուշաբարի պէս շարունակ կանչում էր:
Յոյնը յղկեց պողպատէ թիթեղը և յղեց իւր ընկերին: Ծոյլերը
թէ դասից առաջ և թէ դասից յետոյ շարունակ յօրանջում էին:
Յինանց ուտիսը յիսուն օր է տեսում: Հայրս մի միտք յղացաւ և
շինեց գեղեցիկ յոպնակ—սայլակ: Յովտը մի չնչին նշանափեց է:
Առիւծը յօշոտեց մի ոչխար: Յիշոց տալը անվայել և պախարա-
կելի բան է: Յոգնակի թիւ: Յոբեկեան տարի: Մարի յիշողու-
թիւն: Զուրը յուղել: Մատների յօդերը համարել: —Ոչ ոք չի ա-
սիլ, թէ աչքիդ վերել յօնք կայ:

Էլ չխօսեց Արաքսը, յորձանք տուեց ահապին,
Օղակ-օղակ օձի պէս յառաջ սողաց մոլեգին:

36. Վերեկի երկու վարժութիւնների մէջ հանդիպած բոլոր
յ-ով սկսուող բառերը չոկեցէք այբբենական կարգով և ձեզ հա-
մար աղիսակ կազմեցէք: Աշխարհաբար լեզուի մէջ այդ բառերից
դատ յ-ով սկսուող ուրիշ բառեր հազիւ թէ պատահեն:

§ 38. Բառի մէջ յ տառը կցուելով ա և ո ձայնաւոր-
ներին՝ կարդացւում է որպէս կիսաձայն ի և այդ ձայնաւորների հետ մի հնչիւն է կազմում, որ կոչւում է երկ-
ըստիւթիւն և բրկբարբառը տողադարձի ժամանակ մի տառ
է համարում և չի բաժանում: —Բառի մէջը լսուող հ
հնչիւնի տեղ երեք յ չի կարելի գրել:

§ 39. Բառերի վերջում ա և ո ձայնաւորները երբէք
միանակ չեն մնում (§ 42), այլ միշտ իրանցից յետոյ յ
են առնում:

§ 40. Միավանկ բառերի վերջը յ տառը կարդաց-
ւում է որպէս կէս ի, իսկ բազմավանկների վերջը համը
է մնում—չի կարդացւում (§ 36):

37. Ես տեսայ մէկ հայ: Յովհաննէսը թէյ էր խմում: Թէյին ասում ենք չայ: Նոյը ունէր երեք որդի: Ճայ թռչունը ճահճային տեղեր է սիրում: Այնպէս անենք, որ վերջը գլխներիս վայ չտանք: Գործողութիւն—բայ:—Հայրս զնեց կաթսայ: Մայրս գաթայ թխեց: Ես տեսայ մէկ քահանայ: Այս երեկոյ ես կըգնամ եկեղեցի, յետոյ տուն կըգամ և գործերս կըվերջացնեմ: Ամառուայ մաք օրերին մի տղայ նստած էր ծառի տակը. ես տեսայ նորան, մօտեցայ և կողքին նստեցայ:

Եսօրուայ գործդ վաղուան մի գցիր: Եսօրուայ փուշը, էգուցուայ նուշը:

§ 41. Գործողութիւն ցոյց տուող միավանկ բառերի վերջը յ տառը համը է մնում:

38. Վարժապետը կըգայ ուսումնարան և մեզ դաս կըտայ: Պայուսակիս մէջ կայ զիրք և տեսարակներ: Ռուբէնը կըմնայ մօտա: Երեխան որ լայ, մայրը ծիծ կըտայ:

§ 42. Գործողութիւնը հրամայական ձեռվ գրուելիս և սա, դա, նա, ահա, քո, այն բառերի վերջում յ տառը վերանում է, իսկ յատուկ անունների վերջում յ տառը կարելի է գրել և չգրել *):

39. Գնա և ասա ընկերիս, որ ինձ մօտ գայ: Դու կարդա դասդ, իսկ նա կըլսէ. յետոյ նա կըկարդայ, դու կըլսես: Մնա այստեղ: Այն, ես կըմնամ: Սա ու դա միասին զնացին ուսումնարան: Ահա նա էլ եկաւ: Քահանան եկեղեցում ասում է. «Կեցն, չեցն, ապրեցն:»

Վ ԵՒ և ՏԱՐԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆՆԸ

§ 43. Հայերէն այբուբենի մէջ վ հնչիւնը երկու նշանագիր ունի՝ վ և ւ և գործ է ածւում միշտ ճայնաւորից յետոյ, իսկ վ ճայնաւորից առաջ, միայն ո-ից առաջ վ չի գրում և ոչ ո-ից յետոյ ւ (ինչի):

*.) Յատուկ անունների վերջում յ գրելը աւելի ուղիղ է (Անայ—Անսայի և ոչ Աննա—Աննա-յի):

Բարդութիւնների մէջ ճայնաւորից յետոյ վ կարող է զրուել, եթէ բարդուող բառերից վերջինը վով է սկսում (նաւավար) *):

40. վ հնչիւնը բառի սկզբում և վերջում:—Վարդ, հաւ, վար, ցաւ, վաղ, կաւ, վեղար, վերեւ, համբաւ, վարսակ, Վասակ, Վաշար, Վարդան, բարեւ, արեւ, անձրեւ, տերեւ, Վահան, վանք, վաղ, վուշ, կոփւ, անփւ, աղնփւ, թիւ, եկաւ, տեսաւ, կերաւ, տարաւ, բերաւ:

41. վ հնչիւնը ո-ից առաջ և յետոյ:—Ասկի (վօսկի), որդի, ոչինչ, Ոսկան, ոգի, ոլոգ, ոլոր, ոլորակ, ողը, ողն, ողկոյզ, ողնաշար:—Կով, սով, հով, ծով, բով, կողով, բարով, կորով, ժողով, խորոված, սովորել:—Տեսնելով, ասելով, անելով, գնալով, գալով, տալով, մնալով:

42. վ հնչիւնը բառի մէջ:—Աւազ, աւագ, աւազան, աւելի, աւետիս, աւետարան, Անուշաւան, բաւական, բաւարար, գաւառ, Դաւիթ, զաւակ, թագաւոր, ժապաւէն, խաւար, հաւատ, հաւան, հիւանդ, հեռաւոր, Դեւոնդ, նաւակ, Շաւարշ, սաւան, Սեւան, տաւիդ, առաւօտ:

43. Հետեւել բառերից ամեն մինը երկու մաս բաժանեցէք, միայն այնպէս, որ ամեն մի մասը առանձնապէս մի նշանակութիւն ունենայ:—Նաւավար (նաւ և վարել), զօրավար, կառավար, Վարդապառ, բոցավառ, մրգավաճառ, հացավաճառ, Խօջիվանք, օրավար, համավաստակ, բազմավտանդ, երկարավիզ, հոգեվարք:

ՈՒ-Ի ԵՒ ԻՒ-Ի ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆՆԸ

§ 44. ո բարդ ճայնաւորը, կցուելով ւ բաղաձայնին, կազմում է ու պարզ ճայնաւորը. ի պարզ ճայնաւորը, կցուելով ւ բաղաձայնին, կազմում է իւ բարդ ճայնաւորը. ուր, իւր, թուր, թիւր, դուր, դիւր, բուր, բիւր:

Ու ամենայն տեղ և ամենայն ժամանակ ճայնաւոր է,

*) Որովհետեւ ո տառը իրան մէջ ունի վ հնչիւնը (որդի—վօրդի, սով—վօսկի). բառի վերջումն էլ ո-ից յետոյ եթէ և գրուել, ո տառը կըկորցնէր իւր բուն հնչիւնը և ու կըդառնար (հոգով—հոգու, բարով—բարու, սիրով—սիրու):

մինչեռ իւ երբեմն ձայնաւոր է, իսկ երբեմն պարզ վանկ (թիւ, անիւ, կոփւ, պատիւ...):

§ 45. Հայոց լեզուի հիմնական կանոններից մինն է, որ երբ երկու ձայնաւոր տառեր գալիս են քովէ քով, որ մի վանկ կազմեն, այդ ձայնաւորներից առաջինը կարճ է արտասանւում (*Մարիամ, սենեակ, եօթնեակ...*): Միենայն հիմնա վերայ երբ ու ձայնաւորը պէտք է մի ուրիշ ձայնաւորի հետ մի վանկ կազմէ, կարճանալով կցւում է նրան, բայց երբէք չի կորցնում իւր փափկութիւնը և կոշտ վ չի դառնում (պատուէր, ըստուէր, աղուէս...):

§ 46. Հայոց լեզուի հոգուն հակառակ է, որ միենայն ձայնաւորը, կրկնուելով, մի վանկ կազմի. այս պատճառով երբ երկու ու պիտի մտնեն միենայն վանկի մէջ, նրանցից մինը ածանցւում է ւի (անպատճութիւն, ազնւութիւն, կուռում եմ, ծեծւում եմ...*):

44. Ու որպէս պարզ հնչիւն:—Տուն, բուն, անուն, գարուն, աշուն, կանգուն, շուն, նուշ, անուշ, կատու, բու, թութակ, յունար, աղուն, ուղտ, ոււ, ուրագ, ուտել, ունենալ: Նա կարգում է ուղիղ և անսխալ: Ռուբէնը զնում է խաղալու: Ես պատրաստում եմ դասս:

Ու—հարեան ձայնաւորի հետ:—Հայրս ինձ մի գիրք նուիրեց: Վարժապետը պատուիրեց, որ մեր տեստրակները մաքուր պահենք: Գայլը հովուի ոչխարներից մինը յափշտակեց: Չմենը գետը ծածկուել էր սառուցով:

Ու—ու:—Ասում են՝ որ գաս չիմանալը անպատճութիւն (անպատճութիւն) է: Ես ազնւութեամբ կը կատարեմ իմ պարտքը: Երկու մանուկ այսօր փողոցում ծեծւում էին: Թշնամիք իրար հետ կուռում են: Քոյլ ու եղբայր համբուրուում էին իրանց մօր հետ: Սատախօս մարդուն արժանապատճութիւնից հեռու պէտք է համառում է գէպի ուսումնարան:

*) Տես գրքիս յառաջաբանը.

§ 47. Իւ ձայնաւոր է, երբ իրանից յետոյ մի որևէ արմատական բաղաձայն ունի՝ իւ-ղ. իւ-ղ. հիւ-մն:

Իւ պարզ վանկ է և կարդացւում է որպէս իւ, եթէ իրանից յետոյ արմատական բաղաձայն չունի՝ թիւ, անիւ —թիվ, անիվ:

45. Հետեւեալ խօսքերի մէջ գտէք թէ որտեղ է իւ երկրարքառ և որտեղ սոսկ վանկ. բոլոր օրինակները երկու կարգ բաժանեցէք:

Թիւ—թիւն, ազնիւ, ազնւութիւն, անիւ, ձիւն, կոփւ, նիւթ, պատիւ, իւղ, միս, հիւանդ, հիւսն, գիւան, գիւղ, գիւտ, բիւր, հիւր, ձիւթ, հիւթ, դիւանար, սուգ ու շիւան, ձիւադ, իւր, կիւրակէ, կիւրեղ, հիւսիս, սիւնակ, գիւրին: Անիւները: Սայլը անիւներով է պալըտում: Ազնիւները անազնիւներից միշտ հեռու պէտք է մնան: Աղբիւրի ջուրը շատ առողջաբար է: Տունը շինում էն աղիւսից: Մարդու արիւնը տաք է և կարմիր:

Ո ԵՒ Օ ՏԱՐԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

§ 48. Հայերէն լեզուի մէջ ո և օ տառերը շատ անգամ միմեանց նման են հնչւում, բայց նոքա տարբեր ուղղագրութիւն ունին:

ա. Բառի սկզբում ո և օ պահում չեն իրանց նախական հնչիւնը (օր, որ, ող, ողն):

բ. Վ բաղաձայնից առաջ միայն՝ ո կորցնում է իւր ձայնը և կարդացւում է օ՝ (ով):

գ. Բառի վերջում օ չէ գործածւում, չայլ միշտ ոյ կամ ո (յետոյ, կեցն):

դ. Բառի մէջը օ և ո տառերը միապէս օ են կարդացւում (մօր, մոր, հօր, հոր):

46. Հետեւեալ բառերը երեք խմբի բաժանեցէք՝ ո և օ տառերի ուղղագրութեանը նայելով:—Օր, որ, օրթի, որդի, օղ, ողն, օդ, որդ, օրթ, օրօրոց, օգնական, օժանդակել, ողթալ, որսալ, օծել, օթեանել, օձ, օտար, օրիորդ, ոսկի, ոսպ, օրինակ, օրէնք, օրհնութիւն, օձիք, օղի:

Ով, ովկիանոս, ովազիս, ովսաննա:

Յետոյ, երեկոյ, յարգոյ, ասլրեցն, կեցն, խոնարհեցն, Դշխոյ,
Յարոյ, կարոյ, արտաքոյ, ներքոյ:

47. Հետևեալ խօսքերից՝ մէջը օ ունեցող բառերը ջոկեցէք
և տակները գիծ քաշեցէք:—Գիւղացին արօրով վարում էր ցելը և
խորխոր ակօններ էր ձգում: Առաւոտը անօթուց ես գնացի ար-
տօրայքը զրօննելու: Անօրէն տաճիկը ամօթը կորցրած, խլեց մեր
կովը՝ արօտից բերած. մայրս՝ աչքերից արտօսր թափելով, տան
անօթները վաճառեց շուտով, զօշաքաղ տաճիկի պարտքը վճարեց,
կովը յետ բերեց: Այսօր՝ ալոօթելուց յետոյ, գնացինք բացօթեայ
տեղ: Ճանապարհի մօտ մի արօսի ծառ կար, ծառի վրայ արօս
թոչունը բուն էր շինել: Լուսնեակի աղօտ լոյսը երդկիցը ներս
թափանցեց: Աղօրիքով մայրս աղ էր աղում, երբոր բօթաբերը
համբաւ բերեց նորան իւր սպանուած որդու մասին:

48. Քրիստոսի մօտ բերին մի հիւանդ, որի ձեռքը գոսացած
էր: Մեր ուսումնարանում գիշերօթիկ աշակերտներ կան: Աղասին
գոտին կապեց, թուրը կախեց, դուրս վազեց: Ահա, եղբայր, քեզ
մի դրօշ, որ իմ ձեռքով գործեցի: Եօթը զգօն ճանապարհորդներ՝
թեղոշի թօշնած տերենների հովանին արհամարհելով, թօթափեցին
երանցից յոգնածութիւնը, թողը, տօթը և իրանց զօրեղ ոտներին
ոյժ տալով առաջ գնացին: Իմ եղբօր-որդին դարբին է. նա կրակի
մէջ զօթում է երկաթը: Գորտի մի տեսակին ասում են դոդօշ, իսկ
մողէսի մի տեսակին՝ քարագօդօշ: Քահանայք այսօր թափօր արին:
Մանուկը թօթօվելով աչքերը՝ կարգում էր մօր նամակը: Կարա-
պետը աննշան թօշակ է ստանում: Նոքա լեզէօնի պէս առաջս
դուրս եկան: Հացթուխը լոշ է թխում: Պարտիզի պատից կա-
խուած են լոշտակի կակուղ ցօղունները: Գիւղացիք լոփից աւել
են կապում: Վերաբրկուի մի տեսակին ասում են լոգիկ: Խօլամիւտ
մարդուն խօսք չես հասկացնի: Ծանօթիս ծնուռը խօթացել է:
Մանուկը ծօղակով թոչուն բռնեց թօնուտ խոտերի մէջ:

49. Պօղոսը համառօտ նամակով իւր կարօտը յայտնեց եղբօ-
րը: Աղքատը ոտին կօշիկ չունէր: Կրօնի ուսուցիչը հօրաքրոջս
կարձառօտ պատմեց դասի բովանդակութիւնը: Առիւծը որջի մէջ
կօշում էր. յետոյ նա իւր հօր ձայնով մոնչաց և հօտն ու հօրա-
մանկիկի ձօնը և ժամացոյցի ձօնանակը շարժւում էին: Վատերը

ճօշում են լաւերին: Մի մըայօն աղջիկ իւր անդրանիկ ձեռագործը
մօրաքրոջը ձօնեց: Տղան անձրեաջրի առաջը մօր կապեց: Գայլը
յօշուեց մի գառը: Պօղոսը յօժարութեամբ մի յօդուած գրեց: Կա-
պիկի մատների յօդերը երկար են: Երկարամօրուք այծը հպարտ-
հպարտ ման էր գալիս: Այգեպանը յօնքերը կիտած յօտում էր
որթան փափուկ սատերը—մատն էր կտրում: Մի բան յօրինելիս՝
արթուն եղիր, մի յօրանջիր: Նախատօնակից յետոյ երեխային
մկրտեցին: քահանան նարօտը կապեց, անունը նօտը տառերով
գրեց տօմարի մէջ և իւր պաշտօնը վերջացրեց: Եկեղեցում կան
ուկեզօծ պատկերներ, իսկ նոցա երեխներին փռած են ուկեզօծ
ծածկոցներ:

50. Պօղոսը պարեգոտը հագաւ և Սօսի հետ գնաց լեռները
քօշ որսալու: Սօսի ծառի սոսափիւնը սաստիկ գուր են գալիս ինձ:
Տօսախի (շիմշիրի) փայտից ամաններ են շինում: Գիւղացի հարսը՝
քօղը երեսին, քօշերը հագին, ցօղաթաթախ մարգերից կանաչի էր
քաղում: Նօտարները տօն օրերին իրանց գրասենեակները չեն
բաց անում: Շօշափելով կարելի է իմանալ առարկայի նօրն ու
թանձրը: Շօթի հաց: Պրօնից (զույթուկ) շինում են բարձեր: Գօշ
Մխիթարը լաւ-լաւ առակներ ունի գրած: Նաւթին նօթ էլ են
ասում: Նօթ են ասում նամանապէս մի տեսակ պատուական կար-
միր ներկի:

51. Այս մարդուն շատ առօք-փառօք ընդունեցին: Խելօք
երեխան իրօք պատիւ է վայելում: Կարծեօք ամենքը գնացին:
Արդեօք ուսումնարանից էք գալիս: Մարդկօրէն գործած սխալ-
ներդ Աստուած կլներէ:—Գործել—գործօն: Կտրել—կտրօն: Թեր-
թել—թերթօն: Կոչել—կոչօնք:

52. Վերոյիշեալ վարժութիւններից այբբենական կարգով
ջոկեցէք բոլոր օ ունեցող բառերը և ձեզ համար աղիւսակ կազ-
մեցէք: Աշխարհաբար լեզուի մէջ այդ բառերից դատ՝ օ-ով գրուող
բառեր հազիւ թէ պատահեն:

Ե ԵՒ Է ՏԱՄԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

§ 49. Հայերէն այբուբենի մէջ կան էլի երեկու տառ,
որոնք բառերի մէջ համարեա միանման հնչիւն ունին,

թէև դոցա ուղղագրութիւնը տարբեր է իրարից: Դոքա
են եւ է:

ա. Բառերի սկզբում եւ եւ է տառերը պահպանում են
իրանց նախնական հնչիւնը:

բ. Բառի վերջերում և տառը երբէք չի գործածւում:
գ. Բառերի մէջը եւ եւ է միատեսակ են հնչւում:

53. Ես, էս, եղ, եղենի, էգ, էակ, երգ, եղեմ, եղ, եղնակ,
էշ, էրէ, էութիւն, եզր, ելնել, եկաւ, էկաւ, եղաւ, էլաւ, եկեղեցի,
եղան, եղաման, էծ, էջ, էր, էհ, էլ, եղբայր, եղեամ, եղէզն:
Հայրս եղենի է կտրում: Քոյրդ եղինջ է քաղում: Եղջերուն խոտ
է ուտում: Գայիխանէն վերցրեց մի եռոտանի: Վառվառէն եպիս-
կոպոսի ձեռքը համբուրեց: Հոփիսիմէն եռանդուա աղջիկ է:
Մամբրէն երեք երկար երգ երգեց: Մարգարէ-ի հրամանով երկրի
երեսը մանանայով ծածկուեցաւ: Եօթը հոգի կերան մեր եփած
կերակրից: Երկինքը ծածկուել է ամպերով:

§ 50. Բառի մէջը է գործ է ածւում.

ա. Միքանի որոշ վերջաւորութիւն ունեցող բառերում:

բ. Այն բառերում՝ որոնք փոփոխուելիս, է հնչիւնը
կամ փոխում են կամ կորցնում:

գ. Միքանի բառերի մէջ, որոնցում է հնչիւնի փո-
փոխութիւնը կամ գործածութիւնից ընկել է կամ դեռ
ևս դժուար է ձեզ հասկանալ:

54. Հետեւեալ բառերի վերջաւորութիւնների տակը գիծ քա-
շեցէք և այդպիսի վերջաւորութիւն ունեցող բառերում միշտ է
տառը գործ ածեցէք:

ա. Գինեւէտ, հոտաւէտ, ծաղկաւէտ, մրգաւէտ...

բ. Քաջապէս, արիապէս, մեծապէս, դրականապէս, այսապէս...

գ. Հացեղէն, քարեղէն, հողեղէն, մսեղէն, կանաչեղէն...

դ. Մարդկօրէն, քաջօրէն, ինքնօրէն, կատաղօրէն...

ե. Հայերէն, տաճկերէն, ոռւսերէն, պարսկերէն, քրամսերէն...

զ. Թագընկէց, գահընկէց, պատընկէց, շանթընկէց...

է. Զրօրնէք, գնացէք, եկէք, տարէք, կըտեսնէք, կըխօսէք...

ը. Կըգրէք, կըբերէք, կըտանէք, կ'ուտէք, կըխմէք, կըհագնէք...

թ. Յովհաննէս, Վրթանէս, Արիստակէս...

ժ. Նաթանայէլ, Խորայէլ, Էմանուէլ, Արէլ...

Ժա. Կայէն, Ռուրէն, Բարէէն, Սուրէն...

55. Փոփոխեցէք հետեւեալ բառերն այնպէս, որ է հնչիւնի
տեղը ի գրուի:

Ապաւէն—ապաւինել: Անէծք—անիծել: Վրէպ—վրիպակ: Աս-
պարէզ—ասպարիզանալ: Գէջ—գիջանալ: Լէզ—լիզել: Գէշ, դէս,
գէտ, գէր, դէզ, դիպչել, գէտ, գէմք, գէպք—գիպուածք: Զէնք,
ընդգէմ, ծէս, կէս, հանդէպ, հանդէս, հրկէզ, ձէթ—ձիթէնի,
մէզ, մէջ, մէջը, յառաջադէմ, շէկ, շէն, շէնք, շէջ, պատուէր,
նուէր, հրաւէր, պարտէզ, ջրվէժ, սէզ, սէր, ստէպ, վէճ, վէմ,
վէրք, վէպ, տգէտ, տէր, տնօրէն, փոխարէն, քէն, սէզ—սի-
զապատ:

56. Հետեւեալ խօսքերի մէջ գտէք է ունեցող բառերը և նոցա
տակը գիծ քաշեցէք: Պատից կախած է մի քարտէզ: Ախտաժէտ
և աղէտաւոր մարդիկ եկեղեցում աղօթում և ալէլուիս էին կար-
գում: Ծաղիկների առէջները բացուեցան: Աղուէսը իւր որջը մը-
տաւ: Գէթ ամնն մի մարդ կարողանար պարտաճանաչ լինել: Ծա-
ռերի տերենները ծածկուեցան գազպէնով: Եկեղեցու գմբէթին
նստած էր բուէճը: Գոմէշը ուժեղ է: Երէկ մեր տանու էրէցը թե-
մակալի մօտ էր: Թէպէտ թատրոն չեմ գնում, բայց այնտեղ պա-
տահածները հակամէտ եմ լսելու: Ծոյլ տղան իմ աչքում երբէք
մէկ կոպէկի արժէք չէ ունեցել: Զուլհակի սանրի բոնելիքը բէջ է
կոչում: Նազարէթը ժապաւէն գնեց: Եղենի ծառից իսէժ է դուրս
գալիս: Դեղձի ծառին կոէզ կար: Ծէգը բացուելիս՝ գիւղացին ան-
տառում իսէչակ էր կտրում: Կայէնը Արէլի գէմ իսէթ ունէր: Ուղ-
տի կոնակի աւելամիսը կուտկէն է կոչում:

57. Կոճղէզաւոր բոյսերը մեծ մասամբ կծու համ ունին:
Գարբինը ծեծում է հրաշէկ երկաթը: Հէնց մաթեմատիկայից եմ
ես շատ դասեր առնում: Մի հէք աղջիկ մեն-մենակ աղքատութիւն
էր անում: Հրէան պարէն էր վաճառում: Հայրս տան առաջ պատ-
նէշ քաշեց: Ես նարգէս ցանեցի: Կօշկակարը շրէշ էր գործածում:
Շահէնը գիշատող թոչուն է: Զէզոք մարդիկ զլիսացաւանք չեն
քաշում: Ամենքը պէտք է սակաւապէտ լինին: Ռուրէնը վէգ էր
խաղում: Թամին վէտ-վէտ փչում էր: Սա վէս-պնդագլուխ մարդ
է: Որդին հօր պատուին վրէժինդիր է: Սալամ թոչունին տուրէն

են ասում, շորի ծայրի կտրուածքին—տրէզ, խեղճ, թշուառ մարդուն—փէք: Քրիստոնէական օրէնքը քրէական յանցաւորին պատիժ է սահմանում: Մի ֆէսաւոր մարդ ինքն իրան խօսում էր:

58. Վերոյիշեալ երեք վարժութիւնների միջից է-ով գրուող բառերը ջոկեցէք և այբբենական կարգով ձեզ համար մի աղեւակ կազմեցէք: Բացի այդ բառերից՝ աշխարհաբար լեզուի մէջ ուրիշ է-ով գրուող բառեր հաղիւ թէ պատահեն:

Փոքրիկ

Փոքրիկ-ը՝ ցոյց է տալիս Հայկանուշի որպի-
սութիւնը.—ի՞նչպիսի Հայկանուշը: Երկավանկ բառ
է, ունի երկու ձայնաւոր—ո, ի և չորս բաղաձայն
—փ, ք, ը, կ:

Հայկա-
նուշը

Հայկանուշը՝ շնչաւոր առարկայի անուն է:
Գործ կատարողն է.—ով տեսաւ: Բազմավանկ բառ
է, ունի երկու ձայնաւոր—ա, ը, երկու երկբառբառ
—այ, ու և չորս բաղաձայն—կ, հ, ն, շ:

տեսաւ

Տեսաւ՝ Հայկանուշի գործողութիւնն է.—ի՞նչ
արեց Հայկանուշը: Երկավանկ բառ է, ունի երկու
ձայնաւոր—ե, ա և երեք բաղաձայն—տ, ս, ւ:

հօրը:

Հօրը՝ շնչաւոր առարկայի անուն է: Գործ կա-
տարողը չէ: Ո՞ւմ տեսաւ: Երկավանկ բառ է. ունի
երկու ձայնաւոր—օ, ը և երկու բաղաձայն հ, ր:

59. Հետեւեալ խօսքերի մէջ գտէք առարկան, որպիսութիւնը
և գործողութիւնը: Խմացէք թէ ամեն մի բառ քանի վանկ ունի և
իրաքանչիւր վանկի մէջ ի՞նչ ձայնաւոր և բաղաձայն տառեր
կան. բոլոր խօսքերը լուծեցէք ձեր տետրակների վրայ վերև
օրինակի պէս:

—Փոքրիկ Հայկանուշը տեսաւ հօրը: Հայրը բռնով մասր ու
փայլուն սերմեր էր ցանում: Անուշ խօսքը տուն կըշինէ: Դառը
խօսքը տուն կըքանդէ: Թունդ քացախը իր ամանը կըճաքացնէ:
Քարմիր ձուն Զատկին կըսագայ: Աշխատասէր մարդու դռանը
քաղցածութիւնը չի մօտենալ: Մւաւան կատուն մուկ չի բռնիլ:

Գ.

ԲԱՌԵՐԻ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Ժ. Ե՞՞Թ Ա Կ Ը

Հաւը խօսեցաւ:—Այս խօսքի մէջ հաւի մասին ենք խօ-
սում: Օրը բացուցաւ:—Այստեղ խօսում ենք օրի մասին:

60. Հետեւեալ օրինակների մէջ գծով նշանակեցէք թէ ում
կամ ինչի մասին է խօսքը:—Խոտը կանաչում է: Արևն է փայլում:
Ծիծեռը գարնան հետ մեղ մօտ է թոշում: Ծագեցաւ արեգակը:
Ծաղկեցաւ մանուշակը: Մեղուն թողեց իւր փեթակը: Արշալոյսը
շուտ բացուեցաւ: Քրիստոս յարեաւ: Առուները խոխոջացին: Ծա-
ռերը բողբով արձակեցին: Դաշտը սիրուն զարդարուեցաւ: Գեղեց-
կագոյն գարուն եկաւ:

Չուկը լողում է: Թոչունը թոչում է: Ծառերը ծաղկում են:
Սկսում է գարունը: Հալուում են ձիւները: Գալիս է ամառը: Հաս-
նում են արտերը: Աշունն է գալիս: Ծառերը լաւ-լաւ պտուղ են
տալիս:

Երկրագործը վարեց հողը:—Այստեղ մենք խօսում ենք
Երկրագործի մասին. ասում ենք՝ թէ ո՞վ վարեց: Ձկնորսը ծովը
զցեց մեծ ուռկան:—Այստեղ խօսում ենք ձկնորսի մասին. ասում
ենք՝ թէ ո՞վ զցեց:

Զուրը հոսում է:—Այստեղ խօսում ենք Զրի մասին. ասում
ենք՝ թէ ի՞նչն է հոսում: Գետը սառչում է:—Այստեղ խօսում ենք
գետի մասին. ասում ենք՝ թէ ի՞նչն է սառչում:

§ 51. Այն առարկան, որի մասին խօսում ենք, են-
թակայ է կոչում, որովհետև ենթարկում է մեր խօսքին:

ա. Ենթական այն գլխաւոր առարկան է, որի մասին
խօսում ենք:

բ. Ենթական այն գործ կատարող առարկան է, որի
մասին խօսում ենք:

դ. Ենթական իմացւում է ովկ և ինչ հարցմունքներով:
դ. Ո՞վ հարցականը շնչաւոր առարկաների համար է:
ե. Ի՞նչ հարցականը անշունչ առարկաների համար է:

61. Հետեւալ օրինակների մէջ գտէք ենթական և նորան համապատասխան հարցը:—Սպիտակ ձիւնը ծածկեց երկիրը: Ծառը մերկացաւ: Առուն սառեցաւ: Բարկացաւ ալեոր ձմեռը: Թռչունները հեռացան դէպի տաք երկիրներ: Ճնճղուկն իրան զործն սկսեց: Կարմիր արել բարձրացաւ երկինքը: Արտուտը թըրպը պատաց: Եղբայրն ուսումնարանից եկաւ տուն: Ուսուցիչը նըստում է աթոռի վրայ: Դասատանը գրատախտակ կայ: Աշակերտների առաջ դրած են քարետախտակներ: Ուսուցիչն ուսուցանում է: Աշակերտներն ուսանում են: Քանոնը կոտրուեցաւ: Պատը քանդուեցաւ: Զիւնը հալուեցաւ:

ՓԲ. ԱՏՐՈՒԳԵԼ

Աշակերտը գրում է:—Այս խօսքի մէջ ենթական աշակերտն է: Ենթակայի մասին ասուած է՝ թէ նա ինչ է անում՝ գրում է: Գրում է բառը ցոյց է տալիս աշակերտի արածը:

Մանուկները խաղում էին:—Այս խօսքի մէջ ենթական է մանուկները: Մանուկների մասին ասուած է՝ թէ նոքա ինչ էին անում՝ խաղում էին: Խաղում էին բառը ցոյց է տալիս ենթակայի արածը, գործածը:

62. Հետեւալ օրինակների մէջ գտէք ենթական և այն բառը, որ ցոյց է տալիս նորա արածը, գործածը: Գործողութիւն ցոյց տուող բառի տակը գիծ քաշեցէք:

Սոխակը երգում է: Ծիծեռնակը ծլվլում է: Գորտը կրկում է: Մանուկները գնացին դաշտը: Երկրագործը երկիրը վարեց: Խոտը հաւաքեցին հնձողները: Մշակը բանելու գնաց: Գիւղացին կըկալսէ կալը: Աղունն աղում է ջաղացլանը: Հացը թխում է հացթուխը: Կօշկակարը կարում է կօշիկներ: Կօշկակարը կօշիկներ է կարում: Կօշիկները կարում է կօշկակարը: Կօշկակարն է կօշիկները:

Ժառը մերկացաւ:—Այս խօսքի մէջ ծառը ենթակայ է:

Ծառի մասին չէ ասուած, թէ նա ինչ արեց, ինչ գործեց, այլ թէ նորան ինչ եղաւ, ինչ պատահեցաւ՝ մերկացաւ:

Փայտը կտրուեցաւ:—Այս խօսքի մէջ ենթական է փայտը: Փայտի համար ասուած է, թէ նորան ինչ պատահեցաւ, ուրիշները նորան ինչ արին: Կտրուեցաւ բառը ցոյց է տալիս, թէ փայտին ինչ եղաւ, ինչ պատահեցաւ:

63. Հետեւալ օրինակների մէջ գտէք ենթական և այն բառը, ինչ որ ենթակայի մասին ասուած է:—Գետերը սառչում են: Դաշտերը ծաղիկներով լցւում են: Ծովը ալեկոծուեցաւ քամուց: Երկիրը ծածկուեցաւ ձիւնով: Արձիձը հալուեցաւ կրակի մէջ: Օրը տաքացաւ: Հունձը վերջացաւ: Թէլը կըկտրուի: Խոտը կըհնձուի: Զուրը կըլսմուի: Հացը կ'ուտուի: Շորերը կըմաշուին: Տները կըշնուին:

ՄԵՂՐԸ բաղցը է:—Այս խօսքի մէջ ենթական է մեղրը: Ենթակայի մասին չէ ասուած թէ նա ինչ արեց, կամ նորան ինչ պատահեցաւ, այլ ասուած է, թէ նա քաղցր է: Քաղցր է բառը ցոյց է տալիս, թէ մեղրը ինչպէս է:

Ապակին թափանցիկ է:—Այս խօսքի մէջ ենթական է ապակին, ապակու մասին ասուած է, որ նա թափանցիկ է: Թափանցիկ է ցոյց է տալիս, թէ ապակին ինչպէս է:

64. Հետեւալ օրինակների մէջ գտէք ենթական և այն բառը, որ ենթակայի մասին ասուած է. խմացէք՝ թէ ենթակայի մասին ասուած բառը ինչ է ցոյց տալիս:

—Քացալը թթու է: Լեղին գառն է: Ազիսատանքը ծանը է: Բարձը փափուկ է: Ծովը խոր է: Ծառը բարձը է: Աշակերտը աշխոյժ է: Աշակերտը պատրաստեց դասերը: Մայրս պառաւ է: Մայրս պառաւում է: Մայրս զնաց եկեղեցի: Լուսինը պայծառ է: Լուսինը աղօտանում է: Լուսինը լուսաւորեց երկիրը: Ամպերը թանձր են: Ամպերը թանձրացան: Ամպերը անձրկ թափեցին:

ԽՆՁՐԸ պտուղ է:—Այս խօսքի մէջ խնձրը ենթակայ է: Ենթակայի մասին ասուած է, որ նա պտուղ է. պտուղ չէ ցոյց տալիս, թէ ենթական ինչ է անում, չէ ցոյց տալիս, թէ ենթակային ինչ է պատահում, կամ նա ինչպէս է, այլ ցոյց է տալիս, թէ ինձորը ինչ է, ինչ բան է:

Դիրքը դասական առարկայ է:—Այս խօսքի մէջ գիրքը

Ենթակայ է: Գրքի մասին ասուած է, որ նա առարկայ է:
Առարկայ է՝ ցոյց է տալիս թէ գիրքը ի՞նչ է:

65. Հետևեալ օրինակների մէջ գտէք ենթական և խմացէք,
թէ ենթակայի մասին ինչ է ասուած:—Ծիծեռնակը թոշուն է:
Գեղարքունին ձուկն է: Մանուշակը ծաղիկ է: Անանուխը խոտ է:
Խոտը բոյս է: Երկաթը հանք է: Զուրը խմելիք է: Հացն ուտելիք
է: Ցորենը հացարոյս է: Ցորենը օգտակար է: Ցորենը բուսնում
է: Աշակերտը մարդ է: Աշակերտը փոքր է: Աշակերտը հիւանդա-
ցաւ: Աշակերտը գրեց զամբ: Հայրս մարդ է: Հայրս բարի է:
Հայրս նեղացաւ ինձանից: Հայրս ներեց ինձ: Ծառը բոյս է: Ծա-
ռը բարձր է: Ծառը պտուղ է տալիս: Ծառը կտըրում է:

§ 52. Այս բառը, որ ցոյց է տալիս թէ ենթական
ինչ է անում, թէ նորան ինչ է պատահում, թէ նա ինչ-
պէս է և թէ նա ինչ է, կոչւում է ստորոգեալ:—Ենթա-
կայի մնախն ալատմածը կոչումը է ստորոգեալ^{*)}:

Ենթական գտնելու համար պէտք է ստորոգեալին
հարց տալ, իսկ ստորոգեալը գտնելու համար՝ ենթակային:

66. Հետևեալ օրինակների մէջ գտէք ենթական և ստորո-
գեալը և խմացէք, թէ ինչ հարցերի են նոքա պատասխանում:—
Թոշունը նստած էր վանդակի մէջ: Մի մարդ վանդակից արձա-
կեց թոշունը: Թոշունն ուրախ երգ երգեց: Թոշունը գեղեցիկ էր:
Թոշունը արտուտիկ էր: Գարունն սկսուեցաւ: Գարունը մեղմ է:
Գարունը տարուայ գեղեցիկ եղանակն է: Շող ամառն եկաւ: Մարդ-
կանց գործերը շատացան: Աշունն անձրևային էր: Աշունը թոշուն-
ները գնում են հեռու երկիրներ:

Մենք արժանացանք ուրախ մայիսին,
Ծառեր, ծաղիկներ ողջ կանաչեցին.
Կապոյտ երկնքում փոքրիկ ամպերը
Ուրախ ու զուարթ առաջ վագեցին:

§ 53. Ենթական և ստորոգեալը մի ամբողջացած
միտք են յայտնում: Ամբողջացած միտքը ասւում է նա-

*) Ստորոգեալ նշանակում է ստուգապէս ասուած, պատմուած:

խաղասութին: Ենթական և ստորոգեալը նախադասու-
թեան անդամներն են^{**}):

Ամեն մի ամբողջացած նախադասութիւնից յետոյ
գրւում է ստորակէտ կամ վերջակէտ:

Ստորակէտ գրւում է՝ երբ-որ մի նախադասութիւն
միւս նախադասութեան մասն է կազմում:

Վերջակէտ գրւում է՝ երբ-որ նախադասութիւնը կապ
չունի իւր հարեւան նախադասութեան հետ և նորա մասը
չէ կազմում:

Նախադասութիւնը միշտ պէտք է զլսատառով սկսել:
Վերջակէտից յետոյ ևս նոր նախադասութիւնը զլսատա-
ռով է սկսւում:

67. Գտէք ենթական և ստորոգեալը:—Մարդը ման է գալիս:
Չուկը լողում է: Թոշունները թոշում են: Գորաերը ցատկուում
են: Օձերը սողում են: Արելը լոյս է տալիս: Արագաղը կանչում է:
Ճրագը վաւում է: Աչքը մարմնու ճրագն է: Մարմնու ճրագն
աչքն է: Գեղեցկապէս փայլում են աստղերը: Ուրախ թոշուում
է թոշուիկը:

68. Կազմեցէք նախադասութիւններ, որոնց ստորոգեալը ցոյց
տայ, թէ առարկան ինչ է անում, իսկ ենթակայ լինին հետեւալ
անունները՝ դարբինը, ատազգագործը, ուսուցիչը, աշակերտը, սո-
խակը, հաւը, աքաղաղը, լուսինը, անձրելը, արելը, մոմը, ձկնորսը,
որորդը, ձուկը, շունը, քամին, ծաղիկը, կայծակը, գետը, հովիւը,
սայլորդը, քահանան, ձին, կովը, հայրը, մայրը, խոհարարը, վար-
ժապետը:

69. Նախադասութիւններ կազմեցէք, որոնց մէջ հետեւալ
բառերը ստորոգեալ լինին՝ բղզում է, կրկում է, կրկչում է, մկը-
կում է, մայում է, բառաչում է, խառանչում է, խրինջում է,

*) Կարող է պատահել այնպիսի նախադասութիւն, որի մէջ թէ ենթական
չէ զրուած, բայց հարցի միջնորդութեամբ՝ կամ առանց հարցի էլ պարզ հասկու-
ում է, թէ որն է ենթական: (Պնում եմ: Հնձեց: Երգեցիք):

Բայց երեմն պատահում է և այնպիսի նախադասութիւն, որի մէջ ենթակայ
չկայ և հարցմանիք միջնորդութեամբ էլ որոշ չէ իմացում, թէ որն է ենթական:
(Ցուլտ է):

մըրթմըրթում է, մրմըռում է, կաղկանձում է, կլանչում է, հաջում է, ոռնում է, մողնչում է, մլառում է, ծվծվում է, որոտում է, փայլատակում է, ճայթում է, ճրճում է, քանդում է, լուսաւորում է, տաքացնում է, այրում է, այրում է, վառում է, վառում է, լալիս է, երգում է, կարգում է, կարգացնում է, ուսանում է, ուսուցանում է, կարում է, կարում է, մաշում է:

70. Կազմեցէք նախադասութիւններ, որոնց մէջ ստորոգեալը ցոյց տայ, թէ առարկան ինչպէս է, իսկ ենթակայ լինին հետեւալ բառերը՝ վարդը, միսը, արինը, բամբակը, ձուն, ապակին, քարը, քացախը, շաքարը, խաղողը, ջուրը, իւղը, ածելին, կացինը, թելը, թուղթը, պողպատը, ոսկին, արծաթը, մանուկը, հացը, փայտը, օձը, գետը, մանգաղը, գարունը, ամառը, աշունը, ձմեռը:

71. Կազմեցէք նախադասութիւններ, որոնց ստորոգեալը ցոյց տայ, թէ առարկան ինչ է, իսկ հետեւալ բառերը ենթակայ լինին ուռենին, տանձենին, յունվարը, մայիսը, գարունը, գետը, նապաստակը, գորսը, կազինը, բադը, շունը, արջը, ձեռքը, ոտքը, գաստակը, մատները, գլուխը, դէմքը, մեղուն, թիթեռը, կոտեմը, բրինձը, գնդակը, գրիչը, գիրքը, սեղանը, արօրը, աթոռը, հացը, ջուրը, հինգարթին:

ՓԲ. ՊԵՐՋԵԲԵՆՈՂ ԲԵՌԵՐ

Գարնանային գեղեցիկ օրերն սկսուեցան:—Այս նախադասութեան մէջ գարնանային բառը ցոյց է տալիս թէ ո՞ր օրերն սկսուեցան, գեղեցիկ բառը ցոյց է տալիս, թէ ինչպիսի օրերն սկսուեցան:

Գարնանային և գեղեցիկ բառերը գրուած են օրեր բառի համար:

72. Հետեւալ նախադասութիւնների մէջ գտէք թէ նօտրագիր բառերը ինչին են վերաբերում, ո՞ր բառի համար են դրուած: Ծուրտ գիշերն անցաւ: Պայծառ առաւօտը բացուեցաւ: Գեղեցիկ թուղունները զարթեցան: Կանաչ դաշտը վայլուն ցողով ծածկուեցաւ: Ընտանի կենդանիներն արօտ դուրս եկան: Վայրենի գաղանները բները մտան: Հարուստ ամառն անցկացաւ: Խոնար աշունն սկսուեցաւ:—Սպիտակ ձիւնը ծածկեց սարեր ու ձորեր: Պայծառ աստղերը փայլում էին երկնքում: Առաջին աշակերտը

կարգաց դասը: Վերջին նստարանի վրայ նստած են հինգ աշակերտ: Երեք ճանապարհորդ միասին գնում էին:—Սենեակի պատերը բարձր են: Եկեղեցու գմբէթը գեղեցիկ է: Զիու պարանոցը կոր է: Յովհաննէսը վերցրեց ընկերի գիրքը: Գեղեցիկ թոչունը երգում է: Երկրորդ թոչունը երգում է: Արամի թոչունը երգում է:

Զկնորսը չանգալով ձուկ բռնեց:—Այս նախադասութեան մէջ ձուկ-ը ցոյց է տալիս թէ ձկնորսը ինչ բռնեց. չանգալով բառը ցոյց է տալիս, թէ ինչով բռնեց: Զկնորսը գետից չանգալով ձուկ բռնեց:—Այս նախադասութեան մէջ էլ գետից բառը ցոյց է տալիս, թէ ո՞րտեղից բռնեց:—Չուկ, չանգալով, գետից բառերը գրուած են բռնեց բառի համար,—ստորոգեալին են վերաբերում:

73. Հետեւալ նախադասութիւնների մէջ գտէք, թէ նօտրագիր բառերը ինչ են ցոյց տալիս, ո՞ր բառի համար են դրուած: —Մարդիկ ձմեռը տաք շորեր են հագնում: Ամառը ծառերի պտուղները հասունանում են: Աշխատասէր աշակերտները սովորում են իրանց դասերը: Տանը եղբայրը սարգում էր իւր գութանը: Այսօր հովիւը ծախեց երեք փափլիկ գաղնուկները: Երէկ հայրս գնեց մեզ համար հարկաւոր գըքերը: Կոշկակարը շատ է աշխատում խանութում: Դարբինը մեծ մուրճով ուժգին խփում է տաք երկաթին: Դարբինը երկաթից շինում է լաւ-լաւ կացիններ: Չմեռը ջուրը սառչում է ցրտութիւնից: Ամառը տաքը ութիւնից ջուրը գոլորշիանում է: Կովը սեղանատամներով որոնում է խոտը: Մարդիկ իրանց ծեռովով հաւաքում են երկրի առատ տուրքը: Ստեղծողը ամենայն ժամանակ վարձատրում է աշխատատրոններին: Փրկիչը օրհնում է բարի մանուկներին:

§ 54. Այն բառերը, որոնք զբարում են ենթակայի կամ ստորոգեալի համար և նոցա միաբը պարզում ու լրացնում են, կոչւում են պարզաբանող բառեր:

Պարզաբանող բառերը միմիայն ենթակայի և ստորոգեալի համար չեն դրուում. նոքա մէկ-մէկու ևս կարող են պարզաբանել:

Պարզաբանող բառերից ոմանք դրուում են առարկայի համար, իսկ ոմանք գործողութեան համար:

74. Վերեի վարժութեան մէջ իմացէք, թէ պարզաբանող բառերից որոնք են առարկայի համար դրուած և որոնք գործող ութեան։ Արտադրեցէք առարկայի և գործողութեան համար դրուած բառերը ջոկ-ջոկ՝ այն բառերի հետ, որոնց համար դրուած են, երկու խումբ բաժանելով նոցա։ (Տաք շորեր։—Հագնում են ձմեռը)։

§ 55. ա. Ենթական և ստորոգեալը նախադասութեան գլխաւոր անդամներն են։

բ. Պարզաբանող բառերը նախադասութեան երկրորդական անդամներն են։

գ. Առանց ենթակայի և ստորոգեալի նախադասութիւն չի լինիլ։

դ. Առանց պարզաբանող բառերի նախադասութիւն կարող է լինել։

75. Հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք պարզաբանող բառերը, որոցեցէք թէ ինչ հարցերով են իմացւում և որ բառին են վերաբերում։

—Փոքրեկ Հայկանուշը տեսաւ իւր հօրը։ Հայրը բռնով մանր ու փայլուն սերմեր էր ցանում։ Հայրը սերմերը ցանում էր վարած ցելում։ Երկու շաբաթից յետոյ ցելը ծածկուեցաւ կանաչ մետաքսեայ խոտերով։ Կանաչը փոքր առ փոքր բարձրացաւ։ Յօդունների գլուխներին կապտագոյն ծաղիկներ երկեցան։ Երբ-որ վուշը հասաւ, Հայկանուշի ծնողները արմատից փետեցին նորան։ Փետած վուշից մանրիկ խոռներ կապեցին։ Վուշից ստանում են համեղ ձէթ և պատուական թել։ Վուշի թելից գործում են սպիտակ քաթան։

76. Հետեւեալ նախադասութիւնները հարցերով լուծեցէք։—Անուշ խօսքը քար կը ծակի։—Թունդ քացախը իր ամանը կը ճաքացնի։—Կուշտը սովածին մանը կը բրդի։—Ուրագն իր կոթը չի տաշիլ։—Ճրագն իր տակը լոյս չի տալ։—Անջնորք մարդու լեզուն երկար կը լինի։—Սուտ առողի տունը կրակ ընկաւ, ոչոք չհաւատաց։

ԺԴ. ՊԵՐՉԵԲԵՆՈՂ ԲԵՐԵԲԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

ա. Գարնանային գեղեցիկ օրերն սկսուեցան։

բ. Երկու մանուկ խաղում էին միմնաց հետ։—Առաջին մանուկը մեծ էր իւր ընկերից։

գ. Թագաւորի պալատը գեղեցիկ կերպով զարդարած է։

§ 56. Նշանակած բառերը դրուած են առարկայի համար և նրան պարզաբանում են։ Առարկային պարզաբանող բառերը կոչում են որոշող։ Որոշող բառերը մի որեիցէ առարկայ ջոկում են իրան նման ուրիշ առարկաներից։

Որոշող բառերը երեք տեսակ են։ որպիսութիւնը որոշող՝ զեղեցիկ, զարնանային, որքանութիւնը՝ քանակութիւնը որոշող՝ երկու, առաջին, երկրորդ։ պատկանելութիւնը՝ ումը լինելը որոշող՝ թագաւորի, զիւլացու, քաղաքացու*):

77. Հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք որոշող բառեր։—Ցուրտ ձմենն անցաւ։ Գեղեցիկ զարունն սկսուեցաւ։ Բացուեցան անուշահոտ ծաղկիները։ Զարդարուեցան ձմենային մերկ ծառերը։ Տարագնաց թռչունները տաք երկիրներից վերադան մեր աշխարհը։ Ծառերի տերենները բացուեցան։ Խոսերի ցողունները հասան։ Վայրենի զագանները թողին իրանց որջերը։—Երկնային մարմինները գիշերները փայլում են հանդարտ։—Տաք ամառը կը գայ. օգտակար պատղները կը համանեն. հարուստ հացարոյները կը ծածանուին գաշտերում։—Մեր ուսումնաբանում կան շատ աշակերտներ. առաջին նստարանի վրայ նստած են հինգ հոգի։—Ես նստում եմ երկրորդ նստարանի վրայ։—Վերջին նստարանը դատարկ է։—Եմ ընկերը շատ լաւ է սովորում։—Ես վերցրի ընկերիս գիրքը։—Ուսումնաբանի բակը շատ մեծ է։—Մեր պարտէղն ընդարձակ է։—Պարտիզի ծառերը պաղատու են։

*.) Ծանօթ.՝ Վերջին տեսակ որոշողներին ասում են նաև յատկաց ու ցեղիչ, որովհետեւ յատկացնում են մի առարկայ իւր մօտի առարկային։

ա. Յովհաննէս աշակերտը կարդում էր:
բ. Իմ ընկեր Յովհաննէսը կարդում էր:
գ. Մասիս սարը ձիւնապատ է:

§ 57. Վերևի օրինակների մէջ նշանակուած բառերը միևնոյն առարկայի անունն են, որին պարզաբանում են: Նոքա բացայայտ կերպով ցոյց են տալիս, թէ առարկան ով է կամ որևէ է. — որ աշակերտը՝ Ծովհաննէս. որ Յովհաննէսը՝ իմ ընկեր. որ սարը՝ Մասիս:

Միևնոյն առարկայի երկու անուններից մինը, որ պարզաբանում է միւսին, կոչւում է բացայայտիչ:

Բացայայտիչն առարկայի երկու անուններից այն է՝ որ որոշեալ յօդ չունի և սովորապէս նախադաս է:

78. Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ գոտէք բացայայտիչ բառերը: — Հայոց Արգար թագաւորը հաւատաց Քրիստոսին: Վարդան սպարապետը աղատեց Հայաստան աշխարհը պարսկական բռնութիւնից: Տրդատ թագաւորը Հայաստան աշխարհի հզօր վեհապետներից մինն էր: Հրազդան գետակը իւր սկիզբն առնում է Գեղամայ լճից և անցնելով երեան քաղաքը, Մասիս սարի ստորոտում խառնում է երասի գետի հետ:

ա. Աշակերտը գրում է:

բ. Աշակերտը գրում է դասը գրչով:

§ 58. Առաջին նախադասութիւնը համառօտ է: Երկրորդ նախադասութեան մէջ պարզաբանող բառերը դըրուած են ստորոգեալի համար և նախադասութեան միտքը լրացնում են: Լրացնող բառերը իմացւում են՝ ում, ինչ, ումը — ինչին, ումուց — ինչուց, ումնով — ինչիվ հարցերի միջնորդութեամբ:

79. Հարցերով գոտէք լրացնող բառերը: — Հայրս սիրում է իւր որդուն: Որդին յարգում է իւր հօրը: Հայրը որդուն գիրք տուեց: Որդին հօրը չնորհակալութիւն արեց: — Դիւլացին կտրեց ծառը: — Որսորդն սպանեց մի եղնիկ: — Մայրը կանչեց իւր աղջը-

կան: — Ես փողերս գրքի տուի: — Զուրը հարկաւոր է թռչուններին և կենդանիներին: — Վաղելիս դու ոտք քարին խփեցիր: — Մենք ծառից պտուղ քաղեցինք: — Դուք բարեկամից նամակ կըստանաք: — Վարպետը ոսկուց շինեց գեղեցիկ շղթաներ: — Ես վաճառականից գնեցի մի գլխարկ: — Երկրագործն օրավարը վարում է արօրով: — Հայրն ուրախանում է իւր զաւակներով: — Մենք աշքով տեսնում ենք, ականջով լսում ենք, քթով հոտոտում ենք, լեզուով ճաշակում ենք, իսկ մատներով շօշափում ենք:

Այժմ աշակերտը տանը ուշի ուշով կարդում է դասը: Աշակերտը մի քանի անգամ կրկնում է դասը սովուր ելու համար (որ սովորի): Ես գնում եմ աշխատելու: — Մանուկը ուրախութիւնից սատոստում էր:

§ 59. Նշանակեալ բառերը գրուած են գործողութեան համար, բայց նորա միտքը պարզապէս չեն լրացնում. Նոքա ցոյց են տալիս գործողութեան այլ և այլ պարագաները. ա. Ժամանակը՝ թէ նրա է կատարւում գործողութիւնը, բ. տեղը՝ թէ նրանդ է կատարւում, գ. ձեւը՝ թէ ինչպէս է կատարւում, դ. քանակութիւնը՝ թէ ինչքան կամ քանի անգամ է կատարւում և ե. Նպատակը կամ պատճառը՝ թէ ինչներ, ինչ պատճառով, ինչ նպատակով է կատարւում:

Ուրեմն պարագայական բառերը լինում են հինգ տեսակ՝ ժամանակը, տեղը, որակը, քանակը, նպատակը և պատճառը ցոյց տուող:

Պարագայական բառերը գլխաւորապէս հետևեալ հարցերին են պատասխանում. Երբ, ուր ուրախ, ինչպէս, ուրքան — ինչքան — քանի անգամ, ինչնու, ինչից, ինչ պատճառից, ինչ նպատակով:

80. Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ գոտէք պարագայական բառերը և որոշեցէք նոցա տեսակները: — Ի՞նչպէս գեղեցիկ էր երգում սոխակը իւր երգը վարդի նորաբաց կոկոնի վրայ: Հազիւ մթնել էր և ահա մեզ սաստիկ տանջում էին ցուրտը

անձրել: Այսօր սաստիկ հրդեհ յայտնուեցաւ քաղաքի մի ծայրում՝ բարեպազգաբար կրակը շուտ հանգաւ: Ես գիտեմ հայերէն կարդալ: Դու գիտես ոռւսերէն և գաղիերէն խօսել: Մենք վրացերէն էլ գիտենք: Մէկդի կանգնեցէք, պաշտպանուեցէք քաջաբար և կամաւ անձնատուր մի լինիք: Կամայ-ակամայ պիտի տաք ձեր գէնքեղը: Կամաց գնացէք, մենք էլ շուտով կըհասնենք ձեզ: Ամենեն չգիտեմ դասերս: Ես բոլորովին պատրաստ չէի: Խոպառ մոռացել էի: Շուտով գնանք, էլ աւելի շուտով սկսենք գործը: Բնաւ չի կարելի յետաձգել այն:

81. Բնութեան գեղեցկութիւնը էլ չէր սփոփում ծերունուն. նորա երեսը չէր ժպտում այլ ևս. մահուան մերձաւորութիւնը բուրով վիճակ էր նորան: Գիւղացին միայնակ կանգնած էր բլուրի վրայ և ուշուշով դիտում էր շրջակայքը, ուր Արարիչը ձրի սփոել էր իւր առատ պարգները: Յաճախ մարդս այնպիսի բաներ է լսում, որ ստուգիւ դժուարանում է հաւատալ: Մայրը ստէպ թուղթ էր գրում իւր որդուն, որ անիրաւաբար գրեթէ մոռացել էր նորան: Յանկարծակի՞ այն նեղութիւնից յետոյ, արեգակը կըխաւարի: Ուրիշների մասին խօսելիս մեծապէս պէտք է զգուշանաս: Աստուած յայտնապէս խօսեցաւ Մոլուսի հետ: Մովսէսը ուժգին զարկեց զաւագանով և ապառաժից անմիջապէս առատ աղբիւր ըդմեց: Վերջապէս՝ քառասուն տարուց յետոյ, իսրայելացիք հասան թանահացոց երկիրը: Հայր և որդի ընտանելար խօսում էին. Հայրը մեղմաբար բացարում էր որդուն կեանքի չարիքները: Բամբասանքը չարաչար խոցոտում է մարդու սիրութ: Անշուշ կըհասկանանք, եթէ մինչեւ անգամ հարևանցի պատմէք: Ուշադիր մանուկը պիտի աւելի լսէ և սակաւ խօսէ: Ուր ես առաջ գնում: Ուրաեղից ես գալիս: Ուստի կըգաս, դարիք բլուր: Արտաքուստ զարդարած էր, բայց ներքուստ լի էր ապականութեամբ:

82. Ե՞րբ էք տեսել, որ այրին ոտից գլուխ պձնուի իւր զարդերով թանկագին: Աշխատասէրը միշտ հաց կ'ունենայ, երբէք չի սովիլ: Երբեմն էի լոյս, իսկ այժմ եմ խաւար: Մերթ որոսում ես, մերթ ամպում ես, մերթ մթնում ես շատ, անձրեսում ես կաթ-կաթ: Մերթ հարաւային հողմի նման հնչում ես խիստ սաստ, ես ընում եմ զգաստ: Լաւ է երեք, քան անազան: Լաւ է ուշ, քան երեք: Բժիշկը դեռ չէր հասել, հիւանդն արդէն

մեռած էր: Առաւոտը կանուխ մենք եկեղեցի գնացինք: Յառաջաւգոյն լսել էինք, որ քահանան քարոզ պիտի կարդայ: Առայժմ մենք կարիք չունինք. ձեր օգնութիւնը առաջ ուրիշներին հացըրէք: Նախ մտածիր և ապա խօսիր: Նախ և առաջ նիւթը պատրաստիր և յետոյ գրիր: Աստուծոյ նախախնամութիւնը յաւիտեան կայ:

83. Հարցելի օգնութեամբ վերոգրեալ վարժութիւնների պարագայական բառերը չորս խմբի բաժանեցէք՝ որակական, քանակական, տեղական, և ձեր յիշատակարանում արտագրեցէք ապագայի համար:

Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչի՞ թողեցիր ինձ:

Հայր, հայր, վիշտը հոգիս իմ ճնշում է չարաչար:

§ 60. Այն առարկայի անունը՝ որին մենք խօսելիս դիմում ենք, կոչական բառ է ասւում: Կոչական բառերը իրարից և նախադասութեան միւս անդամներից բաժանւում են ստորակէտով: Կոչական բառի առաջին վանկի վրայ շեշտ է դրւում, եթէ նորա նախընթաց բառը շեշտուած չէ: Իսկ եթէ կոչականը երկու բառից է, շեշտը դրւում է նախընթաց բառի վերջին վանկի վրայ: Շեշտի տեղ կարող է դրւել երկար (՝):

84. Գտէք կոչական բառերը: — Ասա դու ինձ, հստդ վարդի, մւր ես ծլել, մւր ես ծաղկել: Տէր, օրհնիր իմ ձեռքի վաստակը: Օրհնիր, Տէր, իմ ձեռքի վաստակը: Օրհնիր իմ ձեռքի վաստակը, Տէր: Ի՞նչ ես խրիզնջում, իմ ձի եռանդուն: Քնյրիկ, կանչեց քալպատանին: Ուզ լուսին, լուսին, արդէն քանի դար.... Գնահ, եղանականութեամբ:

Դ

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

ԺԹ. ՀԵՄԵԹՈՑ ԵՒ ԲՆԴԵՐՁԵԿ ՆԵԽԵԳԵՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ա. Աշակերտը կարդում է:

բ. Աշխատասէր աշակերտը կարդում է իւր դասը:

Առաջին նախադասութիւնը կազմուած է միմիայն զլիսաւոր անդամներից: Երկրորդ նախադասութեան մէջ կան ն ա և պարզաբանող բառեր:

§ 61. Այն նախադասութիւնը՝ որ միայն զլիսաւոր անդամներից է բաղկացած, կոչւում է համառօտ նախադասութիւն:

Այն նախադասութիւնը, որի մէջ կան և պարզաբանող բառեր, կոչւում է ընդարձակ նախադասութիւն:

85. Գտէք համառօտ և ընդարձակ նախադասութիւնները:— Թուչում թուչում է: Երգող թուչունները ձմեռը թուչում են օտար երկիրներ: Գիւղացին աշխատում է: Գիւղացին զարնանը արօրով վարում է հողը: Արտերը կանաչում են: Հնձողներն արտերը հնձում են սուր մանգաղներով:

Ծառերը ծաղկում են: Խոտը կանաչում է: Զիւնը սպիտակ է: Սոխակը տարագնաց թուչուն է: Հաւը ընտանի թուչուն է: Գարնանը ձիւնի տակից զլուխը հանում է սիրունիկ ձնծաղիկը: Կապուտակ մանուշակը զարնան կարապեան է:

86. Հետեւալ նախադասութիւններն ընդարձակեցէք:— Կովը բառաշում է: Շունը հաջում է: Զին ուտում է: Խոտը բուսնում է: Աշակերտը գրում է: Արեւը լուսաւորում է: Վարժապետն ուսուցանում է: Մայրս կարում է: Երկրագործը հերկում է: Հացթուխը թխում է: Դերձակը կարում է:

ԺԵ. ՊԵՐՉ ԵՒ ՄԻԵԿԱՐԵԵԼ ՆԵԽԵԳԵՍՈՍԻԹԻՒՆ

ա. Աշակերտը կարդում էր գրում էր և նկարում:

բ. Ապակին թափանցիկ է, կոկ և դիւրաբեկ:

գ. Կարապետը, Յովհաննէսը և Մկրտիչը գնացին ուսումնարան:

դ. Արեգակը, լուսինը և աստղերը երկնային մարմիններ են:

ե. Ուսուցիչը բերեց կապոյտ, կանաչ և կարմիր թանաք:

դ. Որսորդն սպանեց վայրենի եղնիկ, այծ և կխտար:

Լուծելով տուած նախադասութիւնները, մենք նկատում ենք.

ա. Առաջին և երկրորդ նախադասութեան մէջ մի ենթակայ միքանի ստորոգեալներ ունի:

բ. Երրորդ և չորրորդ նախադասութեան մէջ մի ստորոգեալ միքանի ենթակայ ունի:

գ. Հինգերորդ նախադասութեան մէջ մի առարկայի համար դրուած են միքանի միանման որոշողներ:

դ. Վեցերորդ նախադասութեան մէջ մի գործողութեան համար դրուած են միքանի միանման լրացնողներ:

ե. Այդ նախադասութիւններից իւրաքանչիւրը կարող ենք այնքան նախադասութեան վերածել, որքան կրկնած անդամ կայ. օրինակ՝ առաջին նախադասութիւնից մենք կրկազմենք՝ 1. Աշակերտը գրում էր: 2. Աշակերտը կարդում էր: 3. Աշակերտը նկարում էր:

§ 62. Այն նախադասութիւնը, որի մէջ կրկնուած անդամներ չկան, կոչւում է պարզ նախադասութիւն:

§ 63. Այն նախադասութիւնը՝ որի մէջ անդամներից մինը կամ միւսը կրկնուած է միքանի անգամ, կոչւում է միաւոլսեալ նախադասութիւն, որովհետեւ նա կազմուած է միքանի պարզ նախադասութիւնների միախառնութիւնից:

§ 64. Պարզ նախադասութեան մէջ զլիսաւոր և երկրորդական անդամները միմեանցից ոչ մի կէտով չեն բաժանուում:

§ 65. Միաւորեալ նախադասութեան մէջ կրկնուած անդամները միմեանցից բաժանուում են ստորակէտներով:

Ստորակէտ չի գրւում և բառից առաջ միայն, եթէ դա կը կնուած չէ: — Ես գիտեմ և կարգալ, և գրել, և նկարել: — Ես գիտեմ կարգալ, գրել և նկարել:

87. Հետեւալ պարզ նախադասութիւններից կազմեցէք միաւորեալ նախադասութիւններ: — Յորենն արդէն հասել է. գարին արդէն հասել է: Գետերը սառել են. լճերը սառել են: Խնձորենին ծաղկում է գարնանը. տանձենին ծաղկում է գարնանը: Բգէջները վնաս են տալիս բոյսերին. թրժուրները վնաս են տալիս բոյսերին: Մոծակները տաք եղանակին են լոյս ընկնում. մլակները տաք եղանակին են լոյս ընկնում: Աղուէսը խորամանկ է. աղուէսը ձարպիկ է: Արջը թանձրամիտ է. արջը դանդաղիստ է: Սկիւը մագլցում է ծառերի վրայ. սկիւը ցատքուում է ծառերի վրայ: Շունը մսակեր կենդանի է. կատուն մսակեր կենդանի է: Ծիծեռնակը տարագնաց թռչուն է. սոխակը տարագնաց թռչուն է: Զին ընտանի կենդանի է. ձին խոտակեր կենդանի է: Կովը ընտանի կենդանի է. կովը կաթնասուն կենդանի է. կովը չորքուանի կենդանի է:

88. Հետեւալ նախադասութիւնները պարզի վերածեցէք: — Բուն և չոշիկը գիշերային կենդանիներ են: Կովը և ձին ընտանի կենդանիներ են: Զին և շունը մարդուս հաւատարիմ ընկերներն են: Այծերն ու ոչխարները մեղ կաթ և միս են տալիս: Խնձորը և տանձը ախորժանամ պտուղներ են: Գազարը, սոխը, սխտորը և բողիք բանջարանոցի բոյսեր են: Բաղերը թռչում են, լողում են և ման են գալիս: Գայլերն զգոյշ են և երկչոտ: Եղջերուն վազում է արագ, խրամատներից ցատքում է համարձակ և գետերից լողալով անցնում է:

89. Հետեւալ զոյգ նախադասութիւններից միաւորեալ նախադասութիւններ կազմեցէք, կապելով նոցա բայց, այլ բառերով: — Կետը կաթնասուն կենդանի է. կետը չորքուանի չէ: Երկիրն է շարժւում. արեգակը չի շարժւում: Կշտանալու համար չի կծում օձը. չարութեան համար է կծում օձը: Լուսինը լուսաւորում է. լուսինը չի տաքացնում: Ցորենը գեղեցիկ չէ. ցորենն օգտակար է: Մանուկը ընդունակ է. մանուկը ծոյլ է: Աստուած երկար է սպասում. Աստուած խխտ է պատժում: Եղէգը քամու ձնշումից կուանում է. եղէգը քամու ձնշումից չի կոտրում: Տանձը համեղ է. տանձը թանգ չէ:

Փ9. ԲԱՂԱԴԻՐԵՑԼ ՆԵԽԾԴԱՍՈՒԹԻՒՆ

ա. Ներսէսը, որ մեր նշանաւոր կաթողիկոսներից միննէր, շատ ազգօգուտ գործեր է կատարել:

բ. Կան այնպիսի մարդիկ, որոնք իրանց պարտականութիւնը սրբութեամբ չեն կատարում:

գ. Ես կատարում եմ, ինչ որ ինձ յանձնում են:

դ. 1. Ուր որ գէշն է, այստեղ արծիւներ են ժողովում:

2. Բոյսերը զուարթանում են, երբ-որ անձրեւ է գալիս:

3. Մանուկներն աշխատեցին, որքան կարողացան:

4. Դու կըպատժուես, ինչպէս պատժում են ծոյլերը:

5. Ես աշխատում եմ, որպէսզի լաւ մարդ դառնամ:

Վերոպրեալ նախադասութիւններից իւրաքանչիւրը երկու մասից է բաղկացած, որոնցից ամեն մի մասն առանձին նախադասութիւն է և ունի իւր գլխաւոր և երկրորդական անդամները: Այդ երկու նախադասութիւններից մինն անկախ է, ինքն իրան պարզ և որոշ հասկացնում է, իսկ միւսը կախումն ունի առաջինից և առանց նորան պարզ չի հասկացնում: Նօտրագիր նախադասութիւնները, ընդհակառակն, գրուել են միւս նախադասութիւնների միտքը պարզաբանելու համար: Եթէ անկախ նախադասութիւններին հարց տանք, մենք կըտեսնենք, որ նօտրագիր նախադասութիւնները ձիշտ այն հարցերին կըպատասխանեն, որոնց պատասխանում են պարզ նախադասութեան երկրորդական անդամները:

§ 66. Ենթական, ստորոգեալը, որպէս և նախադասութեան միւս անդամները, կարող են պարզաբանուիլ ոչ միայն առանձին բառերով, այլև ամբողջ նախադասութիւններով:

Այն նախադասութիւնը, որ պարզաբանում է միւս նախադասութեան որեկից մի անդամը, կոչւում է երկրորդական նախադասութիւն:

Այն նախադասութիւնը, որից երկրորդականը կախումն ունի, կոչւում է գլխաւոր:

Գլխաւոր և երկրորդական նախադասութիւնը միասին կոչւում են բարագրեալ նախադասութիւն:

§ 67. Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորից

բաժանւում է ստորակէտով, իսկ եթէ նա ընկած է գըլ-խաւոր նախադասութեան անդամների մէջը, ապա բաժանւում է երկու ստորակէտով:

§ 68. Երկրորդական նախադասութիւնները, իրանց կատարած պաշտօնին նայելով, լինում են՝ բացայատիչ, որոշող, լրացնող և պարագայական:

90. Հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք երկրորդականները. հարց տուէք և լուծեցէք, որոշելով թէ գլխաւոր նախադասութեան որ անդամի համար են գրուած:—Երուսաղէմի դռները փակում էին, երբ արեգակը մայր էր մտնում: Երբ-որ հասկերի մէջ ցորենի հատիկներն ամրանում և մգանում են, այն ժամանակ հնձում են: Երբ-որ փառարանի կրակը մոխրով ծածկւում է, փակում են ծխնելոյզը: Մեր նախահայրերն ապրում էին այնտեղ, որտեղից բղխում են Տիգրիս և Եփրատ գետերը: Այնտեղ է մարդկութեան օրօրոցը, ուր բարձրանում է ծերունի Արարատը: Սոխակը երգում էր այնպէս, որ աշխարհ ամենայն նորան էր լը-սում: Առիւծն այնպէս մոնչաց, որ բոլոր գազանները սարսեցան:

91. Որսորդն ունի մի հրացան, որ շատ ճիշտ է զարկում նպատակին: Ծառի վրայ թառած էր մի թռչուն, որի փետուրները գեղեցկապէս փայլում էին: Փոքրիկ ճուտերը, որոնք դեռ ևս չգիտէին իրանց թերթի ոյժը, զարհուրական ձայներ էին բարձրացնում: Աշխատասէր մեղուն, որ ծաղիկներից իրան համար մեղը էր հաւաքում, ծանրաբեռնուած թռաւ դէպի փեթակը:

§ 69. Երբեմն խօսող անձը, իւր ասածներին որպէս հաստատութիւն, բերում է ուրիշների ասած բառերը նոյնութեամբ: Այն նախադասութիւնը, որ ուրիշի խօսքերից է կազմուած, կոչում է յաւելեալ նախադասութիւն:

§ 70. Յաւելեալ նախադասութիւնը գրւում է գլխատառով, իրանից առաջ առնում է միջակէտ և երկու կողմից չակերտներ: Երբոր միքանի անձանց խօսակցութիւն է պատմըւում, այն ժամանակ մէկի ասածից առաջ զնում են չակերտներ, իսկ միւսինի առաջ՝ ենթամնայ և չակերտ («», — «»), կամ սոսկ ենթամնայ:

92. Կէտերը և հարկաւոր նշանները դրէք:—Յիսուսը, երբ վերջին գիշերը գնում էր աղօթք անելու, ասաց իւր աշակերտ ներին Արթուր կացէք և աղօթեցէք, որ փորձութեան մէջ չընկնէք: Գարունն ասաց ես եմ գիւղացուն հաց տուողը: Ամառը պատասխանեց Զես կարող տալ, եթէ ես չկամենամ: Գիւղացին մտածեց ինքն իրան Ամենայն ինչ Աստուծոյ ձեռքին է:

§ 71. Շատ անդամ գլխաւոր նախադասութեան անդամների մէջ մտնում է մի առանձին նախադասութիւն, որ ամեններին կապ չունի այդ նախադասութեան հետ և կարող է, առանց մտքի պարզութիւնը խանգարելու, դուրս ձգուել: Այդպիսի նախադասութիւնը կոչում է միջանկեալ:

—Դուք, երեւի, շուտով կը վերադառնաք քաղաքից: Մենք, շատ հասանական է, ամեններին չենք վերադառնալ:

§ 72. Շատ անգամ բաղադրեալ նախադասութիւնը կարող է կազմուած լինել մի քանի ընդարձակ պարզ նախադասութիւններից՝ համազօր նշանակութեամբ: Համազօր նախադասութիւնները բաժանւում են միմեանցից միջակէտով, իսկ եթէ շատ համառօտ են՝ ստորակէտով են բաժանւում:

93. Հասել է ծիրան, տանձը մեղրածոր.

Կարմիր վարդի պէս փայլում է ինձոր.
Սաթանման ղեղին կախուած է ողկոյզ.
Մանկան գրաւում է շլոր, նուռ և թուզ.
Մեխով, ձմերկով լիքն է բուրաստան.
Ուկեայ հոսանքով ծփում անդաստան.
Եւ արտօրայքի ծանրացած հասկեր
Խիստ հիանալի նկարում պատկեր:

§ 73. Երբ-որ գլխաւոր նախադասութիւնից յետոյ գալիս է միաւորեալ նախադասութիւն, որի կրկնուած անդամները մի տեսակ համրանքի ձեւ են ընդունում, այն ժամանակ այդ երկու նախադասութիւնների մէջ բութ (‘) է գրւում:—Գիւղացին քաղաքում շատ իրեղէններ գնեց՝

շաքար, թէյ, շորեղէն, կաւեղէն, պղնձեղէն և ուրիշ
տնային պարագայք:

§ 74. Բաղադրեալ և միաւորեալ նախադասութիւնները
բարդ նախադատութեան տեսակներն են: Բարդ նախադա-
սութեան մէջ բաղադրեալ նախադասութիւնը միաւորեալից
և միաւորեալը բաղադրեալից բաժանւում է միջակէտով:

94. Հետեւեալ նախադասութիւնները կարգացէք մինչև վեր-
ջակէտը, զլխաւոր մասերն անջատեցէք իրարից և նախադասու-
թեան ամեն մի մասն առանձին առնելով՝ լուծեցէք ներքեւ դրած
օրինակի պէս.

—Կանայք կթի կովերը բերում են, կաթը ժողովում, իւղ ու
պանիր շինում. տղամարդիկ տաւարը՝ քշում են սարը, պանիրն
ու իւղը տանում են շուկայ, ծախում են և իրանց տան պակա-
սութիւնը լրացնում: Միայն այս չէ կանանց գործը. ցերեկը
ճախարակ են մանում, շալ գորդ կամ կապերտ են գործում և
իրանց օրն ուրախ, միամիտ անցկացնում: Երբ սարումը հիւր է
պատահում, ել շարաթով ու ամսով չեն թողնում, որ հեռանայ.
աղբիւրների քչքչոցը, ջրերի խշխոցը, ծառերի սլալոցը, թռչուն-
ների ծլլոցը, հովուի սրինգը, գառան, ոչխարի ու տաւարի
բառաչը, կարծես, ձեզ ասում են. «Դրախտ ես ուզում, այստեղ
կաց, այսպէս կաց. սիրտ անմեղ, միաբդ իստակ»:

Մինչեւ առաջին վերջակէտ ըլքարդ նախադասութիւն է երկու
մասից բաղկացած, երկուսն ել միաւորեալ. առաջին մասը բաղկացած է հետեւեալ
նախադասութիւններից. «Կանայք կթի կովերը բերում են, կանայք կաթն են ժո-
ղովում, կանայք իւղ են շինում, կանայք պանիր են շինում»: Երկրորդ մասը բաղ-
կացած է հետեւեալ նախադասութիւններից. «Տղամարդիկ տաւարը սարն են
քշում, տղամարդիկ պանիրը տանում են շուկայ, տղամարդիկ իւղը տանում են
շուկայ, տղամարդիկ պանիրն ու իւղը ծախում են, տղամարդիկ իրանց տան
պակասութիւնը լրացնում են»:

Այսպէս բաժանեցէք բոլոր նախադասութիւնները և ապա իւրաքանչիւրն
առանձին լուծեցէք. (կանայք ենթակայ, թերում են ստորոգեալ, կովերը լրացնող կրի որոշող բառ): Առաջին ձեռք լուծերուց յետոյ, նորից կարգացէք բնագիրը և
բարդ նախադասութեան առաջին երկրորդ կեսերը միանդամից լուծեցէք հարցե-
րով և առանց հարցերի. (կանայք ենթակայ, թերում են, մոլովում շինուած ստո-
րոգեալ, կովերը, կարը, իւղ, պանիր լրացնող բառեր, կրի որոշող բառ):

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻ ՎԵՐՁԸ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

I. ՄԱՍՍՈՒԽԵՔ-ԲԼՅՈՒ

Ե. ԳՈՅՑԵԿԱՆ ԷՆՈՒԻՆ

§ 75. Ամենայն առարկայ գոյութիւն ունի և անուն
ունի (§ 3): Առարկաների անունները կոչւում են գոյա-
կան անուն:

§ 76. Գոյական անունը նախադասութեան մէջ կա-
տարում է՝ ենթակայի, բացայայտչի, լրացնողի և պատ-
կանելութիւն ցոյց տուող—որոշողի (յատկացուցչի) պաշ-
տօն. Նա կատարում է և ստորոգեալի պաշտօն օժանդակ
բառերի օգնութեամբ (եմ, լինիմ). Երբեմն կարող է և
պարագայական բառերի պաշտօն կատարել:

95. Հետեւեալ գոյական անունները ենթակայ ընդունելով,
նոցա մօտ աւելացրէք գոյական ստորոգեալներ՝ է բառի օգնու-
թեամբ:—Ռոկին, շուշանը, մանուշակը, ուռենին, երևանը, երասխը,
եղմիածինը, հրացանը, խաղողը, ճնձուկը, կովը, գայլը, արծիւը,
առիւծը, ցորենը, գարին, տունը, ջուրը, հացը...

96. Այսպիսի նախադասութիւններ կազմեցէք, որոնց մէջ
հետեւեալ գոյականները ստորոգեալ լինին:—Պտուղ է. թուփ է.
ծաղիկ է. բանջար է. վայրենի գաղան է. ընտանի թուչուն է. չոր-
քոտանի կենդանի է. խաղալիք է. գասական առարկայ է. սունկ
է. թունաւոր միջատ է. օգտակար միջատ է. երկրագործական
գործիք է. ձիու կերակուր է. մարգու ընկեր է:

97. Հետեւեալ նախադասութիւններին գոյական որոշողներ
աւելացրէք:—... պատերը բարձր են (ինչի՞ պատերը):... գմբէթը
փայլում է:—... ճղները կոտրատում են:—... լանջը կանաչել

է:—... թերթիկները թառամել են:—... գիրքը կորաւ (ում գիրքը):—... սուը կոտրուեցաւ:—... աչքը ցաւում է:—... թերթը թուլացան:—... շունչը կտրուեցաւ:—... տունը գեղացիկ է:—... այգին մեծ է:

98. Հետեւալ նախադասութիւններին աւելացրէք գոյական բացայատիչներ:—... վարժապետը եկաւ (որ վարժապետը):—... ընկերս գնաց:—... եղբայրդ աշխատում է:—... կարապետը աշխատասէր է:—... թագաւորը պատերազմասէր էր:—... Հայկը յաղթանգամ էր:—... Արամը հզօր էր և հայրենասէր:—... գետերը բղիսում են Հայաստանից:—... սարերը կանգնած են դէմ առ դէմ:—... քաղաքը շինուած է ծովի եզերքին:

99. Հետեւալ նախադասութիւններին աւելացրէք գոյական լրացնողներ:—Գիւղացին հերկում է (ինչը, ինչով):—Գիւղացին կազմեց արօրը (ինչից):—Նա շատ փող տուեց (ինչին):—Ուսուցիչը պարզեատրեց (ում, ինչով):—Հարուստներն օգնում են (ում):—Օդը և ջուրը հարկաւոր են (ում, ինչին):—Ջուրը մենք ստանում ենք (ինչից):

100. Գտէք գոյական պարագայականները:—Առաւօտը մենք գնում ենք ուսումնարան: Երեկոները ուշադրութեամբ սովորում ենք մեր դասերը: Անցեալ տարի մենք ամարանոց գնացինք: Այս տարի մենք մնում ենք քաղաքում:—Եկեղեցում մարդիկ աղօթում են:—Յերեկը շոգ է լինում, գիշերը հով:—Ես նորան սրտանց սիրում եմ:—Նա երեսանց բարեկամ է քեզ:

Բ. ԳՈՅԱԿԱՆ ԸՆՈՒՅՆ ՄԵԹԸ

Հայկը գնաց ուսումնարան, իսկ Հայկ-անուշը տանը մնաց: Աշակերտը պատրաստում էր դասը, իսկ աշակերտուհին կար էր անում:

Հայկ և աշակերտ բառերը տղամարդու անուն են, Հայկանուշ և աշակերտուհի կին մարդու անուն են:

§ 77. Այն գոյական անունները՝ որոնք այր-մարդկանց են յատուկ, կոչւում են արական սեռի գոյականներ. նոքա՞որնք կին-մարդկանց են յատուկ, կոչւում են իգական սեռի գոյականներ:

Մարդկանց անուններից միքանիսը արականից իգական դարձնելու համար, վերջից առնում են անուշ, ունի և դրւիտ մասնիկները:

§ 78. Բայց գոյական անունների մեծագոյն մասը չի ընդունում իգական մասնիկներ. այդպիսիների սեռը որոշում ենք իրանց նշանակութեանը նայելով:—Եղբայր, քոյր, մանուկ:

§ 79. Այն գոյական անունները, որոնք կարող են և արական սեռի լինել, և իգական, կոչւում են հասարակ սեռի գոյականներ:—Մանուկ հասարակ սեռի գոյական անուն է:—Հայոց լեզուն սեռական վերջաւորութիւններ չունի:

Գ. ՅԵՏՈՒԿԻ ԵՒ ՀԸՆՍՐԸԿ ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐ

ա. Քաղաք, գետ, գիւղ, մարդ, զօրապետ, թագաւոր:
բ. Երեան, Երասխ, Մասիս, Երնջակ, Մինաս, Վարդան:
Առաջին տողի գոյական անունները առհասարակ շատ առարկաների են պատկանում:
Երկրորդ տողի գոյական անունները, ընդհակառակն, միայն մի-մի հատ առարկայի յատուկ են:

§ 80. Գոյական անունները երկու կարգ են բաժանում՝ հասարակ գոյական անուն, որ բազմաթիւ նոյնասեռ առարկաների կարող է պատկանել, և յատուկ, որ միմիայն մի հատիկ առարկայի պիտի պատկանի:

§ 81. Յատուկ անունները միշտ գլխատառով են գրւում: Գլխատառով են գրւում նաև ազգանունն ու հայրանունը, որոնք նմանապէս յատուկ են.

101. Գրեցէք ձեր յատուկ անունը, հայրանունը և ազգանունը. գրեցէք ձեր հօր, մօր, վարժապետի անունը, հայրանունը և ազգանունը. գրեցէք, թէ ինչ թագաւորութեան մէջ էք ալլում, որ քաղաքում, որ գիւղում, որ գետի, ծովի, սարի մօտ:—Գրեցէք

միքանի նախադասութիւններ, որոնց ենթական յատուկ անուն մենի, իսկ ստորոգեալը միմնոյն առարկայի հասարակ անունը:— Կարապետը դարբին է...

Թ. ԳՈՅԵԿԸՆ ԸՆՈՒՆՆԵՐԻ ԹԻՒԻԲ:—ՀԵԻԵՔԵԿԸՆ ԸՆՈՒՆ

ա. Գիրք, հաց, ծառ, քար, փայտ, կացին, բաժակ:

բ. Գրքեր, հացեր, ծառեր, քարեր, փայտեր, կացիններ, բաժակներ:

§ 82. Գոյական անունը երկու թիւ ունի՝ եզակի և յոգնակի (§ 6): Յոգնակի թիւը կազմում է եզակիից բառի վերջից աւելացնելով եթ կամ ներ մասնիկը, երբեմն էլ ը տառը:

Միավանկ բառերը եթ մասնիկն են ընդունում յոգնակի թւում. բազմավանկ բառերն ընդունում են ներ մասնիկը: Եթէ բառը մի և կէս վանկ ունի՝ նա ևս ներ մասնիկն է առնում.— Ճշագները, կրակները:

Միավանկ բառերից կազմուած բազմավանկ բառերը ներ մասնիկի փոխանակ եթ մասնիկն են առնում— տանուտէր—տանուտէրեր, նախահայր— նախահայրեր:

Յատուկ գոյական անունները յոգնակի թիւ չունին (ինչի):

102. Հետեւալ գոյական անունները յոգնակի դարձրէք:— Քար, պատ, մեխ, միս, շուն, սեղան, գերան, բերան, մառան, դարան, գաւազան, մատանի, գինի, հոգի, որդի, աղաւնի, եկեղեցի, տղայ, քահանայ, կաթսայ, զաթայ, ճամբայ:

Ոտ, ձեռ, ոտներ, ձեռներ...*) եղ, զառ, նուռ, դուռ, փուռ, թոռ (ոտն, ձեռն...)

Ոսկը, աստղ, արկղ, կրակ, ճրագ, գլուխ, բլուր, սրահ, մսուր մեղր, մրուր, (ոսկըներ, աստղներ, նաև աստղեր...)

Հօրաքոյր, մօրաքոյր, տանուտէր, նախահայր, նախամայր:

*.) Ելու տեսակ միավանկների և տառը իրանց արմատական տառն է, որ եզակի թւում չի դրձածւում:

Ոչխար, ոչխարներ—հօտ, զինուոր, զինուորներ—զօրք:

§ 83. Երբ շատ միատեսակ հասարակ գոյական անուններ, միասին ժողովուած, փոխում են իրանց հասարակ անունը և եզակի թուով մի նոր անուն են ստանում, այդ նոր ստացած անունը կոչուում է հաւաքական անուն:

103. Հետեւալ յոգնակի հասարակ գոյական անուններից եզակի հաւաքական գոյական անուններ կազմեցէք:— Խոտեր, ծառեր, մարդիկ, թռչուններ, ձիեր, անասուններ, խոզեր, զինուորներ...

104. Հետեւալ հաւաքական գոյականները հասարակ գոյականների դարձրէք.— Հօտ, ջոկ, անդեայ, երամակ, հորան, վոհմակ, պար, երամ, դէզ, շեղձ:

Ե. ԸԾԵԿԸՆ ԸՆՈՒՆ

Պարտիզում կան զեղեցիկ ծաղիկներ:

Երկնային մարմինները զարդարում են երկնակամարը:

§ 84. Նշանակեալ բառերը ցոյց են տալիս առարկայի որպիսութիւնը: Առարկայի որպիսութիւնն էլ իւր որոշ անունն ունի (§ 8): Որպիսութիւն արտայայտող անուններին ասում են ածական անուն:

§ 85. Ածական անուան պաշտօնն է՝ զրուիլ գոյական անուան մօտ և որոշել նորան ուրիշ գոյական անուններից. բայց ածականը՝ եթէ մենակ մնայ, կարող է կատարել նաև ենթակայի, լրացնողի և ստորոգեալի պաշտօն:

105. Հետեւալ նախադասութիւնները վերլուծեցէք և գտէք որպիսութիւն ցոյց տուող—որոշող—ածական անունները:— Մենք արժանացանք ուրախ մայիսին:— Կապոյտ երկնքում փայլուն աստղերը պարզ գիշերին դիւթական գեղեցկութիւն են տալիս:— Դարենանային անձրենները կեանք են տալիս դաշտային բոյսերին և ցանքերին:— Հիւսիսային եղջերունները տեղացի աղքատ բնիկներին անփոխարինելի ծառայութիւններ են մատուցանում:

106. Հետևեալ գոյական և ածական անուններից այսպիսի նախադասութիւններ շինեցէք, որ գոյականը ենթակայ լինի և նախադաս, իսկ ածականը՝ օժանդակ բառի հետ, ստորոգեալ:— Սուր դանակ (դանակը սուր է). ծանր մուրճ. թեթև կացին. պողպատէ դուր. փոքրիկ եկեղեցի. մեծ աշտարակ. բարձր գմբէթ. լայն փեղոց. վատ ճանապարհ. սառը ջուր. թափանցիկ ապակի. ոսկէ մատանի. փայտէ տուն. պարսկական կապերտ. արարական նժոյդ:

107. Հետևեալ ածական անունների մօտ դրէք իրանց համապատասխան գոյական անունները:—Կարմիր, կապոյտ, գեղին, կանաչ, գորշ շագանակագոյն, մանիշակագոյն, սպիտակ, սև, մեծ, փոքր, հաստ, բարակ, նուռը, նօսր, թանձր, երկար, կարճ, լայն, նեղ, ընդարձակ, համառօտ, ծանր, թեթև, առողջ, հիւանդ:—Քաշդաշյին, ծովային, ջրային, ցամաքային, դաշտային, երկնային, հիւսիսային, հարաւային, երկրաւոր, երկնաւոր, բնական, կենդանական, արեւելեան, արևմտեան, պարսկական, հայկական, առաւտեան, երեկոյեան, տարեկան, ամսական, բուսեղէն, մսեղէն, խմորեղէն, քարեղէն, փայտեղէն...

9. ՈՐՈԿՈՎԱՆ ԵՒ ՑԱՐԾԲԵՐԾԿԱՅՆ ԸՆԿԱՅՆՆԵՐ

Անուշ խօսքը տուն կըշինի, դառը խօսքը տուն կըքանդի: Փայտեղէն տունը քարեղէն տան չափ ամուր չի լինում: Անուշ, դառը, ամուր ածականները գոյականի իսկական որպիսութիւնն են ցոյց տալիս. գոքա առարկայի անքաժան յատկութիւններն են. փայտեղէն և քարեղէն ածականները թէն նոյնպէս ցոյց են տալիս գոյականի որպիսութիւնը, բայց այդ որպիսութիւնները առարկայի բնութիւնից չեն բղխում, այլ ցոյց են տալիս նորա ուրիշ առարկաների հետ ունեցած յարաբերութիւնը:

§ 86. Ածական անունը երկու տեսակ է՝ որակական (որպիսութիւնը) և յարաբերական (յատկութիւնը ցոյց տուղ):

Որակական ածականը ցոյց է տալիս գոյական անուան

բնական որպիսութիւնը: Որակական ածականի ցոյց տուած որպիսութիւնը կարող է աւելանալ և պակասիլ՝ մի առարկայի վերաբերութեամբ շատ լինել, իսկ միւսի վերաբերութեամբ սակաւ:

Յարաբերական ածականը ցոյց է տալիս առարկայի ստացական յատկութիւնը:—Յարաբերական ածականի ցոյց տուած յատկութիւնը չի կարող աւելանալ կամ պակասիլ՝ չի կարող մի առարկայի մէջ շատ լինել, իսկ միւսի մէջ սակաւ:

§ 87. Որակական ածական անուններն ունին երեք համեմատութեան աստիճաններ՝ ուղական, ըաղղատական և զերաղբական:—Քաղցր, աւելի քաղցր, ամենաքաղցր:

§ 88. Դրական աստիճանը պարզապէս գոյականի ինչպիսի լինեն է ցոյց տալիս:—Մեծ, փոքր, թեթև, ծանր, ցածր, բարձր:

Բաղդատական աստիճանը, մի առարկայ միւսի հետ համեմատելով, ցոյց է տալիս բաղդատած առարկայի աւելի կամ պակաս որպիսութիւնը:—Աւելի մեծ, աւելի փոքր, աւելի թեթև, կամ՝ մեծագոյն, փոքրագոյն, թեթևագոյն:

Գերադրական աստիճանը որպիսութեան գերազանց դրութիւնն է ցոյց տալիս:—Ամենամեծ, ամենածանր, կամ ամենից մեծ, ամենից ծանր, երեան էլ շատ, անշափ, սաստիկ բառերի օգնութեամբ՝ շատ զօրաւոր, անշափ մեծ, սաստիկ գժուարին:

Գերադրական է և զարծընալ ածականը, որ միայն Աստուծուն է սեպհական:

§ 89. Յարաբերական ածականները համեմատութեան աստիճաններ չունին. նոքա ծագում են ուրիշ բառերից և ցոյց են տալիս գլխաւորապէս նիւթի, տեղի, ցեղի և ժամանակի յարաբերութիւնը:—Մսեղէն, երկնային, հայկեան, առաւտեան (միս, երկին, հայկ, առաւտ):

108. Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ որոշեցէք որակական և յարաբերական ածականները:—Գարնանային անուշ եղանակն անցաւ, եկան ամարային տօթ օրերը:—Աշնանային յորդ անձրենները գաղարեցան:—Երեկոյեան մեղմ զեփիւռը զովութիւն էր տարածում:—Առաւօտեան թարմ օդը լիքն է անուշահոտութեամբ:—Անձրւային օրերը գիւղացիք ցաքանում են փափուկ ցելերը:—Փոթորկալի ծովը կատաղի ալիքներ ունէր:—Ծովային փոթորիկը քանի գնաց, սաստկացաւ:—Ծաղկաւէտ գաշտերում արածում են ընտանի կենդանիները:—Դաշտային ծաղիկներից գիւղացի համեստ օրիորդները իրանց համար զեղեցիկ փնջեր կապեցին:—Բարի մարդիկ արժանաւոր գործեր են կատարում:—Ընտանի կենդանիները լցուցանում են մարդուս առօրեայ կարիքները:

Է. Թ Ա Խ Ե Կ Ե Ն Ը Ն Ո Ւ Ն

Տարին ունի տասներկու ամիս:—Տարուայ առաջին ամիսը յունիւրն է:

Տասներկու բառը որոշում է առարկան և ցոյց է տալիս նորա թիւը (քանի):

Առաջին բառը ցոյց է տալիս առարկայի կարգը (որ-երորդ) և նոյնպէս որոշող բառ է:

Տասներկու և առաջին բառերը թուերի անուններ են:

§ 90. Այն բառերը, որոնք ցոյց են տալիս գոյական անուան թիւը և դասաւորութիւնը, կոչւում են թուական անուններ:

§ 91. Թուական անունները երկու տեսակ են լինում՝ բացարձակ, որ առարկայի քանի լինեն է ցոյց տալիս՝ մէկ, երկու, երեք, չորս, հինգ ևայլն. դասաւորական, որ առարկայի որ-երորդը լինեն է ցոյց տալիս՝ առաջին, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ ևայլն:

§ 92. Դասաւորական թուականները ծագում են բացարձակներից՝ երորդ մասնիկն առնելով իրանց վրայ՝ հինգերորդ, քսան-երորդ, հարիւր տասնհինգերորդ, հազարերորդ:

Մէկ, երկու, երեք, չորս թուականների դասաւորականն է՝ առաջին (առաջներորդ), երկ-թորդ, եր-թորդ, չոր-թորդ:

§ 93. Բացարձակ թուական անունները, կրկնութեամբ գործածուած, ցոյց են տալիս, թէ գոյական անունը քանի անգամ է վեր առած՝ մէկ-մէկ, երկու-երկու, երեք-երեք, չորս-չորս: Մնացած բացարձակ թուականները առնում են ական մասնիկը՝ հնգական, վեցական, եօթնական, քսանական, հազարական:—Սոքա ըաշխականը թուականներ են:

109. Կարգով գրեցէք բոլոր բացարձակ թուական անունները և նորա հանդէպ դասաւորականներն ու բաշխականները:

§ 94. Դասաւորական թուականներին եթէ աւելացնում ենք ական մասնիկը, ստանում ենք մասնական թուականներ, որոնք գոյական անուան մասները կամ կոտորակներն են ցոյց տալիս՝ կէս, քառորդ, երրորդական, հինգերորդական, հարիւրերորդական...

§ 95. Բացարձակ թուականներին աւելացնելով նոց մասնիկը՝ ստանում ենք արժէք և չափ ցոյց տուող թուական անուններ՝ մէկնոց կամ մէկանոց, երկումնոց, երեքնոց, չորսնոց, հինգանոց, վեցանոց—վեցնոց...

§ 96. Բացարձակ թուական անունները կարող են ստանալ նաև ատոր, և եան մասնիկները:—Միատոր, տասնատոր, հարիւրատոր, հազարատոր, երկոքեան, երեքեան...*):

Է. Գ Ե Բ Ը Ն Ո Ւ Ն

Յովհաննէսը վերցրեց գեղեցիկ գիրքը:

Նա վերցրեց այն գիրքը:

Նա բառը դրուած է Յովհաննէս յատուկ անուան տեղը. այն դրուած է գեղեցիկ որակական ածականի տեղը:

*) Երկոքեան, երեքեան, չորեքեան բառերը կը կնաւոր թուականի միտք ունին-երկուան էլ, երեքն էլ, և աւելի անորոշ գերանուն պիտի համարուին, քան թուական անաւն, որպէս ամենեքեան, բոլորեքեան...

§ 97. Այն բառերը, որոնք դրւում են գոյական և ածական անունների տեղը և կատարում են նոցա պաշտօնը, կոչում են դերանուն (դեր-անուն):

§ 98. Գոյական անունների պաշտօն կատարող բառերը կոչում են գոյական դերանուններ, իսկ ածական անունների պաշտօն կատարողները՝ ածական դերանուններ:

110. Հետեւալ նախադասութիւնների մէջ գտէք գոյական և ածական դերանունները:—Կովը, ձին և շոնը վիճում էին միմեանց հետ, թէ տանուտէրը նորանցից ո՞րին աւելի է սիրում: Իհարկէ նա ինձ աւելի է սիրում, ասաց ձին. ես նորա արօրը և ցաքանը քաշում եմ, գաշտից նորա համար փայտ եմ բերում, և նա ինքը հեծում է ինձ ու քաղաք է գնում. առանց ինձ նա միանգամայն կորած կըլինէր:

Խնձորենին ասաց կաղնուն. «Իմ պառողները թագաւորի սեղանն են զարդարում, իսկ դու միայն խոզերի կերակուր ես»:— Ամենքն իրանց գլուխն էին գովում:

§ 99. Գոյական դերանունները նախադասութեան մէջ կատարում են ենթակայի և լրացնողի պաշտօն.—Ես յարգում եմ նորան:

Ածական դերանունները կատարում են որոշողի պաշտօն: Այս աշակերտը վերցրեց նորա գիրքը:

111. Վերևի վարժութեան (110) նախադասութիւնները վերլուծեցէք և ցոյց տուէք, թէ գոյական դերանուններն ինչ պաշտօն են կատարել:

112. Հետեւալ օրինակները վերլուծեցէք արամարանօրէն՝ նախադասութեան անդամներով:—Այն տունը շինուած է այս վարպետի ձեռքով:—Սա լաւ աշակերտ է. ես յարգում եմ այս աշակերտին:—Երէկ մենք, բոլոր աշակերտներս, զբունելու գնացինք:—Մարդ ինքը պէտք է հոգայ իւր համար:—Նոքա իրանց գործերը կարգադրեցին:—Սա, զա և նա գնացին այգի:—Այս, այդ և այն տղաները գնացին այգի:—Ո՞վ եկաւ:—Ո՞ր մարդն եկաւ:—Այն պիսի բան պիտի անէք, որ ինքներդ չկարմրէք ձեր արածի համար:—Քո մատիտն էլ գեղեցիկ է, բայց իմն աւելի գեղեցիկ է:— Աստուած, որ ամենիս ստեղծողն է, ինամում է աշխարհս:—Դու,

որ ընդունակութիւն ունիս, պէտք է աւելի աշխատես:—Ամենայն ոք մտաւ իւր տուն:

ա. Ես գնում եմ ուսումնարան, դու էլ եկ այստեղ և թողինքը միայն տանը մնայ:

բ. Սա, զա և նա գիտէին իրանց դասերը, իսկ այս, այդ, այն մանուկները չգիտէին:

գ. Թող նա վերցնի իմ, քո և իւր գրքերը:

դ. Ո՞վ է նա և ինչ է կամենում: Ո՞ր տղայի մասին է ձեր խօսքը:

ե. Այն աշակերտը, որ դասատանն անուշաղիր է, յառաջադէմ չի կարող լինել:

գ. Ոչ-ոք չգիտէ, թէ վազը ինչ պիտի պատահի ամենըիս:

§ 100. Դերանունները, իրանց մասնաւոր նշանակութեան նայելով, վեց տեսակ են լինում.

ա. Էական կամ անձնական դերանուններ, որոնք դրւում են խօսող անձերի տեղը՝ ես, դու, ինքն (նա), մինք, դուք, իրանք (նրանք):

բ. Ցուցական դերանուններ, որոնց մատնացոյց է անում խօսողը, որպէս իւր խօսակցութեան նիւթ եղողների՝ սա, զա, նա. սոքա, դոքա, նոքա: Այս, այդ, այն. սոյն, դոյն, նոյն:

գ. Ստացական դերանուններ, որոնք ցոյց են տալիս, թէ առարկան ում է պատկանում, ում ստացուածքն է՝ իմ, քո, իւր, մեր, ծեր, իրանց:

դ. Հարցական դերանուններ՝ ով, ինչ, ո՞ր:

ե. Ցարարերական դերանուն, որ գլխաւոր նախադասութեան մօտ բերում է մի երկրորդական որոշող կամ բացայայտիչ նախադասութիւն՝ որ:

գ. Անորոշ դերանուններ, որոնք ընդհանուր ձեռվ

դրւում են գոյական և ածական անունների տեղը՝ ոմն,
ոք, ոչոք, ոչինչ, ամենքը, միաը...*):

113. Հետևեալ նախաղասութիւններից, վերոյիշեալ բաժան-
ման համաձայն, արտագրեցէք նշանակած դերանունները.

Այն ո՞վ է կանգնած ամբիոնի վրայ: Ի՞նչ ես խրխընջում, իմ
ձի եռանդուն: Ո՞րն է Հայաստան աշխարհը: Ո՞րպիսի անձն էր
Տիգրան Երուանդեանը: Ինծ ի՞նչ փոյթ, թէ դուք նեղութիւն
ունիք: Ես գիտեմ, որ մենք ամառը ամարանոց ենք գնալու: Ասա
դու ինձ, սատդ վարդի: Դուք էք երկրի աղը, ասաց Յիսուս իւր
աշակերտաներին: Ինքն է ստեղծողը, ինքն էլ կըխնամէ: Իրանք
եղան իրանց թշուառութեան պատճառը: Ո՞վ է սա, որ քամին
էլ, ծովն էլ հանգանդում են սորան: Նա ինքն է թագաւոր
փառաց: Դա է Աստուծոյ գառը, որ աշխարհիս մեղքը պիտի
բառնայ: Այս այն Յովհաննէսն է, որի գլուխը կտրել տուեց
Հերովդէսը: Այսքան մարդիկ այն եկեղեցում չեն տեղաւորուիլ:
Ես այդպիսի փառաւոր հանդէս չեմ տեսած: Ճշմարիտ որթը ես
եմ, իսկ իմ հայրը մշակ է: Տէր, քո ողորմութեամբդ պահպանիր
մեզ: Մեր հայր, որ երկնքումն ես, սուրբ լինի Քո անունը: Այն
գետը, որ բղսում է Գեղամայ լճից, կոչում է Հրազդան: Ոչոք
չի կամենում իւր պարտքը կատարել: Այս ձեռնարկութիւնից
մենք ոչինչ օգուտ չստացանք: Դուքսը ոքմին կայ կանգնած:
Ոմն այս է ասում, ոմն այն: Ոմնանք կարծում են, թէ արեգակը
պտշտում է երկրի շուրջը: Իւրաքանչիւր մարդ հանգստանում
էր իւր ծառի հովանիի տակ: Մէկ մարդ միւսին խրատում էր,
որ նա իւր յոյսը ուրիշների օգնութեան վրայ չդնէ:—Ինչ կը-
ցանես, այն կըհնձես, ինչ որ աշխատես այն կ'ուտես:

Թ. Բ Յ

ա. Աշակերտը գրում է, կարդում է, նկարում է:
բ. Աշակերտը պատժում է, սիրում է, պարզեւատրում է:
գ. Աշակերտը յոգնում է, հանգստանում է, քնում է:
Բոլոր ստորոգեալները ցոյց են տալիս աշակերտի գործու-

*) Տես դերանունների հոլովումը:

դութիւնը: Առաջին տողի ստորոգեալները ցոյց են տալիս ման-
կան կատարած գործողութիւնը, երկրորդ տողի ստորոգեալները
ցոյց են տալիս նորա՝ ուրիշներից կրած գործողութիւնը, իսկ եր-
րորդ տողի ստորոգեալները ցոյց են տալիս նորա դրութիւնը:

§ 101. Այն բառերը, որոնք ցոյց են տալիս առար-
կայի արած կամ կրած գործողութիւնն ու դրութիւնը,
կոչւում են քայ:

§ 102. Բայերը, իրանց ցոյց տուած գործողութեանը
նայելով, երեք տեսակ են լինում:

ա. Ներգործական, երբ բայի գործողութիւնը գլխա-
ւոր առարկայից անցնում է երկրորդական առարկային,
կամ ենթակայից լրացնողին: Աշակերտը կարդում է, գրում է,
նկարում է, (ի՞նչը) դասը:

բ. Կրատորական, երբ բայի գործողութիւնը, ընդհա-
կառակն, երկրորդական առարկայից գալիս է գլխաւորին,
այսինքն ենթական կրում է լրացնողի գործողութիւնը:
Աշակերտը պատժում է, սիրում է, պարզեւատրում է
վարժապետից:

գ. Զէզոր, երբ բայի ցոյց տուած գործողութիւնը
մնում է գործող անձի մէջ, այսինքն գլխաւոր առարկան
չի ներգործում, բայց և չի կրում ուրիշի գործողութիւնը:
Աշակերտը յոգնում է, հանգստանում է, քնում է:

Բայերի տարբեր տեսակները սեռ են կոչւում:

§ 103. Զէզորական բայերը ձեռվ նման են ներգոր-
ծականին, իսկ մտքով տարբեր:

Ներգործական է բայը, երբ իրան մօտ ունի բուն
լրացնող: Բուն լրացնողը ի՞նչ և ո՞ւմ հարցմունքների պա-
տասխանն է և կոչւում է ներգործական բայի սեռի խնդիր:

Աշակերտը գրում է դասը (ի՞նչ է գրում): Աշակերտը
յարգում է վարժապետին (ում է յարգում):

§ 104. Զէզորական բայերը չունին բուն լրացնուցիչ

կամ սեռի խնդիր:—Աշակերտը յոգնում է, հանգստանում է, քնում է (չի կարելի ասել՝ ի՞նչ է յոգնում կամ ում է յոգնում):

§ 105. Կրաւորական բայը ձեռվ տարբեր է ներգործականից, բայց նորանից է ծագում: Կրաւորական բայն էլ ունի սեռի խնդիր, միայն այդ խնդիրը իմացւում է ումնից, ինչից, երբեմն էլ ում ծեղով:—Դասը գրւում է աշակերտից (ումնից): Աշակերտը վարձատրւում է վարժապետից (ումնից): Քարը տաշւում է քարտաշների ծեղով:

Ամենայն ներգործական բայ իւր կրաւորականն ունի ուրեմն ամենայն ներգործական խօսք կարող է և կրաւորական ձեռվ արտայայտուել:

§ 106. Չէզոքական բայերից երկուսը՝ եմ և լինիմ, որոնք միշտ օժանդակում են ստորոգեալի կազմութեանը, կոչւում են էական կամ օժանդակ բայեր:—Ես մարդ եմ, դու մարդ ես, նա մարդ է. նորանք աշխատասէր կըլինին, մենք աշխատասէր կըլինինք, դուք աշխատասէր կըլինիք:

114. Հետևեալ նախադասութիւնները վերլուծեցէք և գտէք բայերի սեռը, նոցա համար դրուած բուն և երկրորդական լրացուցիչները (սեռի և բնութեան խնդիր):

Քարտաշները տաշում են կարծր քարերը: Քարը կտրում են ժայռերից: Զկնորսը ձուկ բռնեց: Զկները հանեցին ուռկանից: Հայրը կամնչեց իւր որդուն և նորան գործի ուղարկեց: Վարժապետը գովեց և խրախուսեց յառաջադէմ աշակերտաներին: Մայրը ժողովեց իւր զաւակներին և կերակեց նոցա: Ես սառը ջուր խմեցի: Լողնորդն աղատեց խեղդուողին: Դու կըհաւանես իմ գիրքը, եթէ տեսնես: Զաղացում ցորեն են աղում: Լուացարը սպիտակեղին էր լուանում: Հացթուխը հայ է թխում: Ես նորան չեմ ճանաչում:

115. Վերևի վարժութեան բոլոր նախադասութիւնները փոփոխեցէք այնպէս, որ ենթական լրացնող դառնայ, լրացնողը ենթակայ, իսկ ներգործական սեռի բայերը փոխուին կրաւորականի:—Կարծր քարերը տաշում են քարտաշներից: Քարերը

կտրում են ժայռերից: Զուկը բռնուեցաւ գետից ձկնորսի ձեռքով ևայլն:

116. Հետևեալ վարժութիւնների մէջ գտէք բայերի սեռը.

Ապրիլ կայ երկաթ է, ապրիլ կայ արծաթ է: Գողը գողէն գողացաւ, Աստուած վերէն զարմացաւ: Կուշտը սովածին մանր կըբրդի: Թունդ քացախը իր ամանը կըճաքացնի: Շունը կըհաջի, քարվանը կըքոչի: Սուտ ասողի տունը կրակ ընկաւ, ոչ ոք չհաւատաց: Խնձ տես, քեզ լաց, որտեղ որ ես, հաստատ կաց: Աղքատն ունի հաց ու պանիր, գիշերը քունը չի տանիլ: Մի բաժակ ջուր, ով ուզի՝ տուր: Հաց ու պանիր, կեր ու բանիր: Հացի կտրածը թուրը չի կտրիլ: Թրի կտրածը կըսազանայ, լեզուի կծածը չի սաղանալ: Սարը սարին չի դիպչիւ մարդը մարդուն կըդիպչի: Պատուիր ծերին, որ ծերանաս: Երբ ծերանաս, ծերի պատիւն իմանաս:

Փ. ԲԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿԻ, ԺԱՄԱՆԱԿԻ, ԹԻՒԼ ԵՒ ԹԵՄՔԸ

§ 107. Բոլոր գործողութիւնները միաձև չեն կատարում. միենոյն գործողութիւնը տարբեր ձևերով կարող է կատարուել. կարելի է, օրինակ, պատմել, թէ ինչպէս է մի գործողութիւն սկսում և վերջանում, կարելի է նաև հրամայել կամ խնդրել, որ չսկսած գործողութիւնն սկսուի և կատարուի, կարելի է վերջապէս կասկած յայտնել գործողութեան կատարման մասին:

Ամենայն գործողութիւն, ամենայն բայ կատարման երեք ձեւ կամ եղանակ ունի. ա. սահմանական եղանակ՝ երբ գործողութեան սկիզբը և վերջը—սահմանները մեզ որոշ յայտնի են. բ. հրամայական եղանակ, երբ գործողութիւնը չի սկսուած, բայց մենք հրամայում և խնդրում ենք, որ սկսուի կամ կատարուի. գ. ստորադասական եղանակ, երբ գործողութեան կատարման մասին որևէիցէ տարակուսանք կամ կասկած ունինք.—կարդում եմ, կարդա, որ կարդամ:

§ 108. Ամենայն գործողութիւն կատարւում է որևէ ժամանակամիջոցում: Ժամանակները երեք են՝ ներկայ, անցեալ և ապանի. — կարդում եմ, կարդացի, կըկարդամ:

§ 109. Անցեալը չորս է. կայ գործողութիւն, որ անցել է, բայց կիսակատար է մնացել. դա կոչւում է անցեալ անկատար՝ — կարդում էի. կայ՝ որ վերջացել է մօտ ժամանակում՝ — կարդացի. սա կոչւում է անցեալ կատարեալ ժամանակ. կայ՝ որ համեմատաբար աւելի կանուխ է կատարուել՝ — կարդացել եմ. սա կոչւում է վաղակատար ժամանակ, և վերջապէս, կայ և՛ որ ամենից կանուխն է ցոյց տալիս՝ — կարդացել էի. սա զերակատար ժամանակն է: — Անկատար, կատարեալ, վաղակատար, գերակատար:

§ 110. Ապառնին էլ երկու է՝ ապառնի պարզ՝ կը կարդամ, և ապառնի պայմանական՝ կըկարդայի:

§ 111. Սահմանական եղանակն ունի բոլոր յիշած ժամանակները:

Հրամայական եղանակն ունի միայն մի ժամանակ՝ ներկայ, որովհետև հրամայել կարելի է միայն ներկայում:

Ստորագասական եղանակն ունի երկու ժամանակ՝ ապառնի — որ կարդամ, և անկատար — որ կարդայի:

§ 112. Գործողութիւնը կարող է խօսողը կատարել, կարող է կատարել լսողը, կարող է կատարել և այն անձը, որի մասին մենք խօսում ենք. վերջապէս ամենայն գործողութիւն կարող է մէկ անձն կատարել միայնակ, կարող են և շատերը միասին կատարել. Ուրեմն բայց ունի երեք դէմք՝ առաջին, երկրորդ և երրորդ, և երկու թիւ՝ եղակի և յոգնակի — ես կարդում եմ, դու կարդում ես, սա կարդում է. մենք կարդում ենք, դուք կարդում էք, նոքա կարդում ենք:

ՓԲ. ԴԵՐԲԱՑ

Ես կարդալ գիտեմ:

Կարդացած գիրքս շատ հետաքրքիր է:

Կարդալու դասեր ես շատ ունիմ:

Կարդացող մարդիկ միշտ յարգանք են վայելում:

Վերոյիշեալ նախադասութիւնների մէջ նշանակեալ բառերը գործողութեան անուններ են. բայց դոցա ցոյց տուած գործողութիւնը չի կատարում, միայն յիշում է: Տարբեր են, օրինակ, կարդալ և կարդում եմ բառերը. երկրորդը կատարուղ գործողութիւն է — բայ է, ունի եղանակ, ժամանակ, թիւ, դէմք. իսկ առաջինը բայի սկզբնական ձևն է, բայի անունն է միայն: Այսպէս են և միւս նշանակած բառերը:

§ 113. Այն բառերը՝ որոնք գործողութիւն են ցոյց տալիս, բայց իրանց ցոյց տուած գործողութիւնները կատարման դրութեան մէջ չեն, կոչւում են դերբայ:

§ 114. Դերբայերը երկու պաշտօն են կատարում. էական բայերի օգնութեամբ նոքա գիմաւոր բայի գեր են կատարում — կարդացած եմ, կարդալու եմ, կարդացող եմ: Առանց էական բայերի նոքա կատարում են գոյական և ածական անունների պաշտօն և խիշապէս բայ — անոն են:

§ 115. Դերբայերը չորս են՝ ա. անորոշ, որ բայի սկզբնական ձևն է և ունի չորս վերջաւորութիւն՝ — ել, իլ, ալ, անալ՝ (գրել, խօսիլ, կարդալ, զարմանալ):

բ. Անցեալ գերբայ, որ կատարուած ու վերջացած գործողութեան անունն է՝ զրած, խօսած, կարդացած, զարմացած:

գ. Ապառնի գերբայ, որ գեռ ևս չսկսած գործողութեան անունն է՝ զրելու, խօսելու, կարդալու, զարմանալու:

դ. Ներկայ գերբայ, որ կատարող գործողութեան անունն է՝ զրող, խօսող, կարդացող, զարմացող:

Ժ. Ա Կ Բ Ա Յ

Ի՞նչպէս դժուար է մարդ ճանաչելը:
Հազիւ ազատուեցանք փորձանքից:
Ո՞ւր գնացիք, ինձ այստեղ միայնակ թողիք:
Ե՞րբ էք վերադարձել քաղաքից, երէկ թէ այսօր:
Ուշ է. առայժմ ես քչով գոհ կըլինիմ:
Ո՞րշափ մեծ եղաւ զարմանքս, երբ ձեզ տեսայ:
Շատ անգամ մենք մեզ վնաս ենք տալիս:
Ինչո՞ւ էք տխուր, ո՞ւր է ձեր զուարթութիւնը:
Արդեօք այսօր ներկայ էիր հանդիսին:
Այո՞ւ, ես գնացել էի. արդարեւ շքեղ հանդէս էր:
Նա երթէք տանից դուրս չի գալիս զիշերը:
Քաւ լիցի. ես այդպիսի բան չեմ անիլ:

Տրամաբանորէն լուծելով վերոյիշեալ նախադասութիւնները,
մենք տեսնում ենք, որ նշանակեալ բառերը ցոյց են տալիս գործողութեան այլկայլ պարագաները:

§ 116. Գործողութեան համար դրուած և նորա պարագաները ցոյց տուող բառերին ասում ենք մակըայ (մակ-բայ):

§ 117. Մակըայերը զիսաւորապէս եօթը տեսակ են.

ա. Հարցական՝ ուր, ի՞նչպէս, արդեօք, ե՞րբ, ի՞նչի, ո՞րքան, քա՞նի, քա՞նի անգամ:

բ. Հաստատական՝ այո՞ւ, արդարեւ, իրաւ, իրաւցնէ, իսկեսկ, հէնց, յատկապէս, ճիշտ:

գ. Բացասական՝ երբէք, քա՞ւ լիցի, ամենալին, բնաւ, ոչ:

դ. Որակական՝ սաստիկ, հազիւ, շուտով, շտապ, բռնի, կամաւ, կամաց, շուտ-շուտ, արագ:

ե. Քանակական՝ շատ, սակաւ, քանիցս, շատ անգամ, հինգ անգամ, կըկին, դարձեալ, էլի:

զ. Տեղական՝ դուրսը, ներսը, մօտը, ուր, վերև, այստեղ, այնտեղ, ներքեւ, մէջը...

է. Ժամանակական՝ այժմ, յետոյ, վաղը, միշտ, երեմն, առայժմ, գիշերը, ցերեկը:

Պատճառ ցոյց տուող պարագայական բառերը գոյական անուններ են, իսկ նպատակ ցոյց տուող պարագայականները՝ դեղբայեր:

Ժ. Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ա Ւ Թ Ի Ն

Ծիտը կանգնեց ծառի վրայ:
Ծիտը իջաւ ծառի տակը:
Ծիտը թռաւ դէպի ծառը:
Ծիտը կանգնած է ծառի մօտ:
Ծիտը կանգնած է ընկերի հետ:
Ծիտը երգում է ընկերի համար:
Ծիտը չի երգում ինչպէս ծիծեռնակը:

Ամեն մի նախադասութեան մէջ երկու գոյական անուն կայ: Նօտրագիր բառերը, որոնք ինքնին ոչինչ նշանակութիւն չունին, դրուել են գոյականներից մէկի մօտ և ցոյց են տալիս երկու գոյականների մէջ եղած յարաբերութիւնը:

§ 118. Այն բառերը, որոնք դրում են գոյական անունների մօտ և ցոյց են տալիս առարկաների փոխադարձ յարաբերութիւնները, կոչւում են նախաղըութիւն:

§ 119. Հին-Հայերէնի մէջ նախադրութիւնները շատ էին և դրում էին գոյականից նախադաս. այս է պատճառը, որ նորա կոչւում էին նախադրութիւն: Նոր-Հայերէնի մէջ նախադրութիւնները սակաւ են և զիսաւորապէս գոյականից յետաղաս են դրում (և իսկապէս պիտի կոչուէին յետաղըութիւն):

§ 120. Միկնացն բառը կարող է և նախադրութիւն լինել, և մակըայ: Եթէ բառը գոյականի մօտ է դրուած, նա նախադրութիւն է, իսկ եթէ բայի մօտ ու առանց գոյականի, նա մակըայ է:

— վրան կանգնեց: Տակը գնաց: Մօտովն անցաւշ չետը մի՛ գնաք: Ի՞նչպէս էք ապրում:

ԺԴ. Յ Ա Ղ Կ Ա Պ

§ 121. Կան բառեր, որոնք այլեայլ նախադասութիւններ կամ միևնոյն նախադասութեան այլեայլ անդամներ կապում են միմեանց հետ: Դոքա կոչում են շաղկապ.—իսկ, բայց, որ, և, ու, կամ, այլ, թէ, էլ, մանաւանդ թէ, սակայն և այնպէս, թէն, նաև, այսու ամենայնիւ, ոչ միայն...

ԺԵ. Զ Ա Յ Ն Ա Ր Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

§ 122. Այն բառերը, որոնք մարդուս հոգեկան զգացմունքներն ու կիրքն են արտայայտում, կոչում են ձայնարկութիւն կամ միջարկութիւն.—Էյ, այ, ոխ, ախ, աւաղ, երանի...

§ 123. Բանի-մասունքները տասն են՝ գոյական անուն, ածական անուն, թուական անուն, դերանուն, բայց, դերբայ, մակրայ, նախադրութիւն, շաղկապ, ձայնարկութիւն:

II. ԲԱՌԱԿԱՋՄՈՒՀԹԻՒՆ

ԺԶ. ԲԱՌԻ ԸՐՄԵՏԸ ԵՒ ՎԵՐՁԵԽՈՐՈԽԹԻՒՆ

Շարժ, շարժ—ուն, շարժ—ող, շարժական, շարժողութիւն, անշարժ:

Մեղ, մեղ—ք, մեղ—աւոր, ան—մեղ, անմեղութիւն, մեղանչել, մեղանչական:

Առաջին տողի բոլոր բառերում կրկնում է շարժ վանկը, երկրորդ տողի բառերում կրկնում է մեղ վանկը:

§ 124. Միանման բառերի մէջ անփոփոխ վանկը՝ որից շինուում են միւս բառերը, կոչում է արմատ: Արմատից յետոյ դրուած մասը կոչում է վերջատրութիւն:

116. Զեր դասի մէջ գտէք բոլոր բառերի արմատները:

ԺԵ. Ն Ե Խ Ե Ց Ե Ր Մ Ը Ս Ն Ի Կ Ն Ե Ր

ա. Ցոյց, դատել, խոհեմ, բերք, անուն:

բ. Ազացոյց, բաղդատել, անխոհեմ, չբերք, մականուն: Երկրորդ տողի բառերը շինուել են առաջին տողի բառերից՝ սկզբից առնելով մի կամ միքանի տառից բաղկացած աննշան մասնիկներ:

§ 125. Բառի սկզբից կցուած աննշան մասնիկները, որոնք նոցա սկզբնական նշանակութիւնը փոխում են, կոչում են նախայազ մասնիկներ:

117. Հետևեալ բառերի մէջ նախայարը ենթամնայով բաժանեցէք և իմացէք, թէ բառին ինչ նշանակութիւն է տալիս:—Մարդ ես—մարդ չես: Կայ—չկայ: Ծառի բերքը հաւաքեցէք: Հրէից մէջ չբերք կանայք յարգանք չէին վայելում: Անանուն, անխոհեմ, անեղն Աստուած, տգեղ, տմարդ, տձե, տհաս, տկար. ակամայ, ածուխ:

118. Արտագրեցէք և նախայարները գնւրս բերէք տետրակի լուսանցքը:—Առ—արկայ, առարկել, առանձին, առողջ, առտնիխ, առանասարակ, առաւել, արտագրել, արտադրել, արտասանել, արտողի, արտասուք, արտահանել, բազգատել, բազգատող, բազգութիւն, բաղաձայն, բացառիկ, բացայայտ, բացօթեայ, բացրձակ:

119. Գերակշիռ, գերբնական, գերասուն, գերբայ, ենթակայ, ենթամնայ, հակասել, հակառակ, հակաղիր, հակամիտ, համամիտ, համագոյ, համաձայն, համախոն, համազգի, համաշըստ, համակրել, մակառ, մակրիր, մակրադակ, յարաբերութիւն, յարացոյց:

120. Ներկայ, ներհակ, ներշնչել, ներմուծել. շաղկապ, շաղակրատ, շարադրել, շարունակել. պարբերութիւն, պարագայ, պարունակ, պարփակել. ստորագրել, ստորաբաժին. վերաբերիլ, վերաստուգել, վերանորոգել, վերականգնել. տարբեր, տարագիր, տարագնաց, տարօրինակ. տրամադիր, տրամախօս. փոխադրել, փոխարերել:

Նախայարները կարգով արտագրեցէք և նոցանից նշանականներից պանազանեցէք:

ՓԲ. ԱԵՐՁԱՅԱՐ ՄԱՍՆԻԿՆԵՐ

ա. Նաւ, հայր, հանձար, քար, գանձ:

բ. Նաւակ, հայրիկ, հանձարեղ, քարեղէն, գանձանակ:

Երկրորդ տողի բառերը շինուել են առաջին տողի բառերից՝ աննշան մասնիկներ առնելով:

§ 126. Այն աննշան մասնիկները, որոնք կցւում են բառերի վերջից և նոցա սկզբնական նշանակութիւնը փոխում են, կոչւում են վերջայար մասնիկներ:

121. Գտէք հետեւեալ բառերի վերջայար մասնիկները, գնւրս բերէք ձեր տետրակների լուսանցքը և իմացէք, թէ նոքա բառի սկզբնական նշանակութեանը ինչ փոփոխութիւն են տուել:—Երկնային, դաշտային, ձմերային, ամարային: Արևելեան, արևմտեան, Հայկեան, Արամեան, Թորգոմեան: Իշխանական, գեղջկական, գաւառական, գիւղական: Թղթեայ, քարեայ, քրիտոնեայ, արևմտեան: Հողեղին, լուսեղին, մսեղին: Զրի, աղի, արժանի, լողի, երկսայրի, ջրարբի, պղնձի, արծաթի, երկաթի. կաղնի ծառ), ծիրանի, սալորի, թթւնի, ընկույզնի, նոնինի. խոզենի (միս), առիւծենի, գայլենի. գառնենի (մորթ):

122. Նախընթաց վարժութեան վերջայարները ջնջեցէք և բառերը իրանց սկզբնական ձևին վերածեցէք—ածականը գոյական դարձրէք.—Երկինք, դաշտ, ձմեռ, հայրն:

123. Հետեւեալ օրինակների մէջ վերջայարների տակը գիծքաշեցէք և իմացէք, թէ բառին ինչ նշանակութիւն են տալիս:

—Հանձարեղ (հանձար ունեցող), զօրեղ, հանձարաւոր, թագաւոր, հոգեոր, ալեոր, չքաւոր, ձիաւոր, ոտաւոր, սպասաւոր,

մտաւոր: Ծակոտ, աղտոտ, աղտեղի, ոսկրոտ, բորոտ, եղոտ, նախանձոտ, երկչոտ, պարծենկոտ, ամաչկոտ...

124. Բնիկ, գոեհիկ, ուռուցիկ, թափանցիկ, կոկիկ, ընթացիկ, կանիփիկ, ապառիկ:

Պարսիկ, հնդիկ, խափշիկ: Հեղիկ, մեղմիկ, հայրիկ, մանկիկ, թոչնիկ, ոտիկ, Աննիկ, Թաղիկ: Փափուկ, հեղուկ, հարմրուկ, հեղուկ—հեղիկ, տաքուկ, խորուկ—խորունկ:

Տեղացի, գիւղացի—գեղացի, անեցի, դաշտեցի, քաղաքացի, կարին—կարնեցի, Դառնի—գառնեցի, կորնթացի, Հայաստանցի:

Մանիքեցի—մանիքական, փարիսեցի—փարիսական, իսրայելացի—իսրայելեան—իսրայելական: Մտացի, խելացի:

125. Ի՞նչ բառերից են շինուել հետեւեալ ածական անունները.—Ներքին, արտաքին, յետին, միջին, վերջին, խորին, մթին:

Հնոտի, մնոտի, օտարոտի, մեռելոտի, ցնցոտի:

Ազգու, ահարկու, հատու, հուժկու, վերակացու:

Մահացու, պահացու, մսացու, հալաւացու:

126. Հետեւեալ վերջայարներն ի՞նչ նշանակութիւն են տալիս բառերին:

Տնակ, բնակ, նաւակ, թիակ, որդեակ, հոգեակ, մանեակ, աղաւենեակ:

Հնգունել—ընդունակ, խառնակ, բոլորակ, մոլորակ, ճաշակ, դիտակ, վրիպակ, իմաստակ, ժողովակ, արուեստակ (վերջին երեքը նախատական են):

Շուրջ—շրջան, նիշ—նշան, կարկատել—կարկատան, վազան—վազկան, խոռվկան, տափան, կուն, մղան, եղան, ջնջան:—Վարդանանք, Թորոսանք, հօրանք, մօրանք.—Ութօրէք, Ջրօրհնէք, մնօրհնէք,—անօրհնանք:

Սողուն, թոչուն, սահուն, շարժուն, երերուն, գեղուն:

Ցարգինք, նախատինք, բաժինք:

127. Ի՞նչ բառերից են շինուած հետեւեալ գոյականները.—Գոչիւն, մոնչիւն, հնչիւն, թնդիւն, սօսափիւն, շաշիւն, շառաչիւն:

Գոչումն, ողբումն, զարմացում, զղում, հիացում:

Ջօրանոց, աղքատանոց, հիւրանոց, փայտանոց, գրուանքանոց, փթանոց, լղուանոց:

Զմերոց, դպրոց, ծաղկոց:

Սղոց, կտրոց, հատոց, կապոց, փաթթոց, ջարդոց, կտրտոց, պահարան, դեղարան, դարան, աղօթարան, գործարան, ննջարան, բնակարան:

Ծառաստան, բուրաստան, այգեստան, անդաստան, կուսաստան (*կուսանոց*). Հայաստան, Պարսկաստան, Ռուսաստան:

128. Որսորդ, ճամբորդ, յաճախորդ, առաջնորդ, միջնորդ, յաջորդ, նախորդ, պահնորդ, բաժանորդ, ժառանգորդ, փոխնորդ:

Պահապան, պարտիզպան, այգեպան, դռնապան, ջաղացպան, ձիպան:

Գեղունի, արքունի, Ամատունի, Արշարունի, Բշտունի, Բզնունի, ծերունի:

129. Գանձակ, մրցանակ, եղանակ, կոչ—նակ:

Մատանի, հարսանիք, հովանի:

Լեզուանի, պիտանի, եռոտանի—երեքոտանի:

Թագուհի, Տիգրանուհի, կոմսուհի, քանանուհի, հայկուհի, Արքուհի, որքուհի, բարեպաշտուհի, ազնուհի:

130. Ծնունդ, մնունդ, ժողովուրդ, խառնուրդ:

Դեղնուց, սպիտակուց, նեղուց, էգուց:

Ռւրաստ, իմաստ, զգաստ, ուտեստ, պահեստ, գովեստ, հրաժեշտ:

Թագուստ, փախուստ, ապրուստ, գալուստ, հագուստ:

Սուրբ—սրբազն:

131. Մակրայակերտ վերջայարներ.—Լալազին, ուժգին, ողբագին, սրագին, ցաւագին:

Բոնցի, աքացի, մազլցի*)

Ռւղղակի, կողմնակի, շեշտակի, յանկարծակի, թեթևակի:

§ 127. Շատ անգամ վերջայար մասնիկն ընկնում է արմատի և վերջաւորութեան մէջ, մանաւանդ բայերում՝ տեղաւորել, ջնորհաւորել, դիմաւորել, զգեստաւորել, հարկաւորիլ, վերջաւորիլ—վերջաւորուիլ, ջր-ոտել, մրոտել, աղտոտել, կեղտոտել, ժանգոտիլ—ժանգոտուիլ:

*) Տես մակրայերի մէջ:

§ 128. Պատահում է երբեմն, որ վերջայար մասնիկը չի փոխում բառի նշանակութիւնը:

132. Արքունի—արքունական, անմեղ—անմեղական, պատրաստ—պատրաստական, թշուառ—թշուառական, տէրունի—տէրունական, հայրենի—հայրենական, արժանի—արժանաւոր, հեռու—հեռաւոր, մօտ—մօտիկ—մօտաւոր: Խոր—խորին, գծուար—գծուարին: Պիտանի—պիտանացու, ժառանգ—ժառանգորդ, յառաջան—յառաջաբանութիւն, քանակ—քանակութիւն:

§ 129. Կան միքանի վերջայարներ, որոնք ընկնում են բայերի արմատի և վերջաւորութեան մէջը և գործողութեան մանր կրկնութիւնը կամ անընդհատ տեղողութիւնն են ցոյց տալիս:

133. Թռչել, թռչոտել, կտրել, կտըրտել, կտրատել, կոտրել, կոտըրտել, կոտրատել, պատռել, պատըռտռել, պատըռտորել, խոցել, խոցոտել, կրծել, կրծտել, կոռել, կոռոտել, չարչարոտել, հանտել, ցանոտել, կծոտել, խածոտել, ճանկոել, ճանկոտել, քաշել, քաշկոտել, խառնել, խառնըշտրել, յօշել, յօշոտել:

ՓԹ. ՆՐԱԸՑԻՎ ԵՒ ԸԺԸՆՑԸԿԸՆ ԲԸՌԵՐ

§ 130. Այն բառերը, որոնք նախայար և վերջայար մասնիկներ չունին, կոչւում են նախատիպ, իսկ մասնիկներ ունեցողները կոչւում են ածանցական բառեր:

§ 131. Ածանցական մասնիկները կցւում են բառի սկզբից կամ վերջից. բայց նոքա կարող են ընկնել նաև արմատի ու վերջաւորութեան մէջ (§ 127):

Բ. ՊԱՐՁ ԵՒ ԲԸՐԻ ԲԸԹԵՐ

§ 132. Եթէ բառը մի արմատ ունի, նա պարզ է կոչւում՝ աչք, ձեռք, ծառ:

Եթէ բառը երկու արմատ ունի, նա ըարդ է կոչւում՝
աշք-ա-կապ, ձեռն-ա-սուն, ծառ-ա-տունկ:

Երկու արմատ միմեանց հետ կապող տառը կոչւում
է յօդակապ:

§ 133. Բառերը բարդւում են երեք կերպ.

ա. Երկու բառ կցւում են իրար առանց յօդակապի՝
արիւն-լուայ, կրծ-կալ, սուտ-զրոյց, քմ-ծիծաղ, տնօրինէք,
հացթուխ, լուացարար, ձեռնթափ...

գ. Երկու բառ կցւում են իրար ա յօդակապով՝ տնա-
շէն, նաւ-ա-բեկ, մայրապետ, նաւապետ, քայլափոխ,
ծառատունկ, հաստապարանոց...*):

դ. Երկու բառ կցւում են իրար ու շաղկապով՝ ահու-
դող, աղուհաց, կերուխում, տակնուկրայ, շարդուբուրդ:

ԱՅ. ԿՈՐՈՒՄՄԱՆ ԵԽ ՓՈՓՈԽՄԸՆ ԳԼԽԸԻՈՐ ԿԸՆՈՒՆԵԼ

§ 134. Բարդութեան և ածանցման ժամանակ ձայ-
նաւոր տառերից ոմանք դուրս են ձգւում կամ փոփոխում են:

Ա. Կորուսմամբ:

§ 135. Բառը բարդելիս կամ ածանցելիս, երբ հարկ
լինի նախընթաց վանկի բաղաձայնը յաջորդ վանկին տալ,
միայնակ մնացող ձայնաւորը պիտի վերանայ, եթէ ու, ի
ձայնաւոր է:

134. ա. Մաքուր, մաքուրել—մաք—րել, ամուր—ամրացնել,
մուր—մրոտել, Մուշ—մշեցի, մուգ—մգանալ, անսասուն—անսասնա-
կան, գարուն—գարնան, տուն—տնային, բուն—բնակարան, երե-
սուն—երեսնական, լուծ—լծած, լծել, լծորդ, բազում—բազու-
թիւն, տիսուր—տիրութիւն, աշուն—աշնանային, քուն—քնել,
տրտում—տրտմած:

*) Երբեմն ա յօդակապի տեղ հանդիպում է և յօդակապը՝ այցետում,
հաշուետես...

բ. Գիր—գրել, գրութիւն, գրասէր, գրավարժ. կիծ—կծել,
կծող, կծու. գիծ—գծել, գծող, գծագիր. բժիշկ—բժշկել, բժշկու-
թիւն, բժշկական: Պարսիկ—պարսկերէն, պարսկահայ. հնդ—կացի,
տաճ—կամոլ, ուամ—կական, մօտ—կանալ, բոր—կանալ, աղջիկ—
աղջկան, մանուկ—մանկական:

§ 136. Մնացած ձայնաւորների վերաբերութեամբ
այս կանոնը պարտաւորեցուցիչ չէ.—բերան, բերնի, բե-
րանի, քաղաք, քաղ-քի, քաղաքի, քաղքցի, քաղաքացի,
աւելել, աւելել, աւեր, աւերել, աւերել:

§ 137. Ի և ու տառերով սկսուած միավանկները ևս
չեն հետեւում վերի կանոնին.—իր—իրական, իժ—իժա-
կորիւն, ուղտ—ուղտապան, ութ—ութերորդ:

§ 138. Բարդութիւնների ժամանակ՝ եթէ յօդակապը
դուրս է ընկած, բաղաձայնը առանց յաջորդ վանկին տա-
լու էլ, նախընթաց ձայնաւորը կորչում է.—զուր և պար-
տել՝ դառնում է զրպարտել, փոխանակ զրապարտել,
սրտմաշուք—սրտամաշուք, քմ—ծիծաղ, քմածիծաղ. տըն-
տես, ջրկիր, ջրհոր, ջրհոս, գրբաց, հացթուխ, քթկալ:

Բ. Փոփոխմամբ:

§ 139. Ածանցման ժամանակ, նոյն կանոնի հիման
վրայ, է ձայնաւորը փոխւում է ի ձայնաւորի, ոյ երկ-
բարբառը դառնում է ու, եա երկբարբառը պարզ է, իսկ
իւ երկբարբառը փոխւում է ու: Միենոյն է լինում և
բարդութիւնների ժամանակ:

135. ա. Սէր, սիրել. դէտ, դիտել. կէս, կիսել. դէզ, դիզել:
Այնպէս, այնպիսի, որպէս, որպիսի:

բ. Լոյծ, լուծել, բոյս, բուսական, յոյս, յուսահատ, լոյս,
լուսաւոր, գոյն, գունաւոր, ծոյլ, ծուլութիւն, կոյս, կուսական:

գ. Ատեան, ատենի, մատեան, մատենագիր:

դ. Պատիւ, պատուել, պատուական. ազնիւ, ազնուական.
կոխ, կոռւարար. թիւ, թուել, թուական:

§ 140. Բարդութիւնների և ածանցման ժամանակ ք

տառը դուրս է ձգւում, եթէ նա արմատական չէ. իսկ եթէ արմատական է, չի կարող դուրս ձգւել.—Խելք, խել-ացի, խելօք, խելահաս: Մեղք, մեղաւոր, մեղապարտ. փառք, փառաւոր, փառասէր:

Բացառութիւն են՝ հանք (*հանքային*), փորձանք (*փորձանքաւոր*). մեղք (*մեղաւոր* և *մեղքանալ*):

§ 141. Բառերը, ածանցուելիս կամ բարդուելիս, մեծ մասամբ յօդակապով են բարդում կամ ածանցում: Յօդակապ չի դրւում.

ա. Երբ ածանցական մասնիկը կամ բառը ձայնաւորով է սկսուած.—հանճար-եղ, ուժ-եղ, մսեղէս, աղտեղի, հայրենի:

բ. ի վերջացած բառերը ածանցուելիս ա յօդակապ չեն առնում, այլ ա և ի տառերից կազմւում է և յօդակապը—հոգի—աւոր—հոգեւոր, տարի, տարեկան, կղզի—կղզեցի, գինի—գինեւէտ, որդի—որդեսէր:

գ. Երբեմն ի կորչում է.—եկեղեցի—եկեղեցական, պիտանի—պիտանացու:

դ. Միավանկ բառերը ի պահում են.—մի—միանալ, թի—թիաւոր, դի—դիակ, դիակակիր, որդի—որդիական, կղզի—կղզիանալ, ձի—ձիաւոր, ձիարշաւ:

III. ՄԱՍԱՆՑ-ԲԱՆԻ ՓՈՓՈՂՍՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԲ. ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈՂՍՈՒԹԻՒՆԸ

Բաղը ջրային թոշուն է:—Ենթակայ:

Բաղի ոսները թաղանթոս են:—Ռոռշող (*յատկացուցիչ*):

Բաղի-ն կուտ են տալիս:—Երկրորդ. լրացնող (*ռւմը*):

Որսորդն սպանեց այն բաղը:—Բուն լրացնող:

Բաղից պոկտեց փետուրները:—Երկրորդ. լրացնող (*ռւմնից*):

Բաղով յագեցրեց իւր քաղցը:—Երկ. լրացնող (*ռւմնով*):

Բաղում լողալու շնորհք կայ:—Երկ. լրացնող (*ռւմնում*):

Վերլուծելով վերոյիշեալ նախադասութիւնները, մենք տես-նում ենք.

ա. Բաղ բառը նախադասութեան մէջ կատարել է գլխաւոր և երկրորդական անդամների պաշտօն:

բ. Այլնայլ պաշտօն կատարելու համար նա փոփոխել է իւր վերջաւորութիւնը, բայց չի ածանցուել:

§ 142. Անունների վերջաւորութեան փոփոխութիւնը կոչւում է հոլով:

Անունները եօթը ձևով միայն կարող են փոփոխել իրանց վերջաւորութիւնը. ուրեմն հոլովներն էլ եօթն են:

Իրանց կատարած պաշտօնին նայելով, հոլովները լինում են՝ ուղղական, սեռական, տրական, հայցական, բացառական, գործիական, ներգոյական:

Բոլոր հոլովները միասին առած կոչւում են հոլովուն

ա. Սագը, աղաւնի-ն և ձուկը ողնաւոր կենդանիներ են:

բ. Սագ-ի, աղաւն-ու և ծկ-ան մարմինները նման չեն իրար:

Նշանակեալ բառերը նախադասութեան մէջ միենոյն պաշտօնն են կատարում—որոշող են. բայց նոցա վերջաւորութիւնը միատեսակ չի փոփոխուել, այլ տարբեր (*ի*, *ու*, *ան*):

§ 143. Անունները երեք ձևով են փոփոխում իրանց վերջաւորութիւնները:

Փոփոխման տարբերութիւնը նկատում է սեռական հոլովի մէջ:

Սեռական հոլովի վերջաւորութիւններն են՝ *ի*, *ու*, *ան* (*եան*):

Մնացած հոլովները կազմւում են սեռականից և ուղղականից:

ԹԻ. ԱԽԱՋԵԿԵՆ ԵՒ ՀՅԵՅԵԿԵՆ

§ 144. Անուան անփոփոխ ձեր կոչւում է ուղղական հոլով:

Ողղականը նախադասութեան մէջ միշտ ենթակայ է. բայց նա օժանդակ բայերի հետ կարող է ստորոգեալի պաշտօն կատարել:—Սագը, աղաւնին և ծովլը ողնաւոր կենդանիներ են:—Սա սագ է:

§ 145. Հայցական հոլովը ձեռվ նման է ուղղականին:

Հայցական հոլովը նախադասութեան մէջ կատարում է բուն լրացնողի պաշտօն:—Զինորսը բոնեց ծովլը: Որսորդը հրացանով սպանեց սագ և աղաւնի: Նա ունի որդի:

§ 146. Հայցական պէտք է համարել և այն անունը, որ ուղղականի ձեռվ ցոյց է տալիս գործողութեան տեղը:—Ես գնացի (ուր) տուն, ուսումնարան, պարտէզ, այգի...^{**}):

Ուղղական հոլովն իմացւում է հարցերով՝ ով, ի՞նչ, իսկ հայցականը՝ ում, ի՞նչ և ուր:

136. Վերլուծեցէք հետեւեալ նախադասութիւնները և գտէք ուղղական և հայցական հոլովները:—Նապաստակը երկշոտ է: Կատուն ընտանի չորքոտանի կենդանի է: Ժառը ունի շատ ոստեր, տերեւներ ու ծաղիկներ: Մանուշակը անուշ հոտ ունի: Կատուն մուկը բոնեց: Հաւը ուտում է կուտ: Վարդը ծաղիկ է: Աշակերտը ամառը զիւղը գնաց: Գիւղը շինած է սարի վրայ: Մարդիկ անցկացան գետը: Վարպետը շինում է մաստանի: Ուկին թանգ է: Ես ոսկի չունիմ: Խաղողը համում է աշնանը: Գինին սննդարար խմիչք է: Շունը պահպանում է տունը, հօտը և գիւղացու հարստութիւնը: Շունը զայլ հալածեց: Ուրսորդն

*) Գրաբարի նախդրիւ-տրականը, որ աշխարհարարում նախդրից զրկուելով՝ հայցականի ձև է ստացել. զրաբարի մէջ ևս հայցականը շատ անդամ կատարել է տրականի պաշտօն:

սպանեց զայլը: Տարին ունի տասներկու ամիս, Ամիսն ունի չորս շաբաթ. իսկ շաբաթը—եօթն օր: Աշակերտը վերցրեց գրքերը և գնաց ուսումնարան: Աշակերտը չգիտէր դասը:

ԹԻ. Ա Ե Թ Ա Կ Ե Ն Ե Ւ Ց Բ Ա Կ Ե Ն

§ 147. Անուան այն ձեր, երբ նա ցոյց է տալիս, թէ առարկան հւմն է կամ ինչինն է, կոչւում է սեռական հոլով:

Սեռական հոլովը նախադասութեան մէջ որոշողի (յատկացուցչի) պաշտօն է կատարում:—Սազի, աղաւնու, ձկան մարմինը... սենեակի, եկեղեցու, տան պատերը... խաղողի, գինու, նոսն համը...

§ 148. Եթէ գոյական անունը ձեռվ նման է սեռականին, բայց նախադասութեան մէջ երկրորդական լրացնողի պաշտօն է կատարում և ոչ որոշողի, կոչւում է տրական հոլով:

Տրական հոլովը ցոյց է տալիս թէ հւմ կամ ինչին ենք մի որևէ բան յատկացնում կամ տալիս:

Տրական հոլովը ձեր կողմից որոշող յօդով է միայն զանագանեում սեռականից:—Խոհարարը ունեցած փողերը տուեց սագի, աղաւնու, ձկան:—Վաճառականը խաղողին, գինուն և նոսնը լաւ գին տուեց:—Ոտս քարին կը դիպչի:

Տրական հոլովը շատ անգամ պարագայականի մաքով է վարւում:—Սարի լանջին արածում էր հօտը:—Հրացանը ծեռին՝ դուրս եկաւ որսի^{**}):

137. Հետեւեալ օրինակների մէջ գտէք սեռական և տրական հոլովները:—Աշակերտի զիրքը գեղեցիկ է: Ես աշակերտին զիրք տուի: Գրքի կազմը շինած է զունաւոր թղթից: Կազմի բաւական

**) Գրաբարի նախդրիւ—վերջահոլով տրականի տեղը՝ հրացանի ձեռին: Ես զօտի մաշկեղէն շնի մէջ իր: Ցորժամ դու յորս ելցես աղաւն ի վեր ի Մասիս:

փող է տուած: Սեւին սապոնը, խեւին խրատն ի՞նչ անի: Կուշտը սովածին մանը կըքրդի: Յովհաննէսի եղբայրը գնաց ուսումնարան: Խաղ անելիս՝ ոսս քարին դիպաւ: Աշակերտներն ասացին Յիսուսին, որ աղօթել սովորեցնէ: Յիսուսի աշակերտները հասկերը կորզում էին և ուտում: Աշակերտը վարժապետին մի փունջ ծաղիկ ընծայեց: Վարժապետը աշակերտին մի գերք տուեց: Ճառերին ջուր տուէք, ինչպէս որ տալիս էք կենդանիներին:

Ծիսն է ճառին, հաւն է թառին: Հովիւը մահակն ուսին, սրինգը թերանին ուրախ սրտով նայում էր իւր աշխանքին: Այս մարդը մէջքին գոտիկ ունի կապած, ոտներին տրեխ: Ակնոցը աչքին, գաւազանին յենած, ծերունին դանդաղութեամբ յառաջ էր գնում:

ԻԵ. ԹՅԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻՅԻՆ ԵՒ ՆԵՐԴԱՅԱԿԵՆ ՀՈԼՈՎՆԵՐ

§ 149. Բացառական է կոչւում անուան այն ձեր, որ ցոյց է տալիս, թէ մի բան որտեղից, ումնից, ինչից ենք ստանում:

Բացառական հոլովը կրաւորական բայերի մօտ լինում է բուն լրացնող, իսկ միւս բայերի մօտ երկրորդական լրացնող և պարագայական (որտեղից, երբեմն և ինչից հարցերի պատասխանը պարագայական է):

138. Գիւղացին կտրեց ծառը կտրուեցաւ գիւղացուց: Զկնորը ձուկը բռնեց: Չուկը բռնուեցաւ ձկնորսից: Հայրը որդուց նամակ ստացաւ: Ծառից պտուղ քաղեցինք: Աղբեւրից ջուր խմեցինք: Զհորից ջուր են հանում: Գետից առու է հանած: Ես վերադառնում եմ քաղաքից:

Ցրտութիւնից ջուրը սառչում է, տաքութիւնից գոլորշիանում: Ծուլութիւնից մարդ միշտ վնաս է կրում: Մշակները վերադան դաշտից: Սարից վաղում էր մէկ կարկաչուն վտակ:

§ 150. Գործիական է կոչւում անուան այն ձեր, որ ցոյց է տալիս թէ մի գործողութիւն ումնով, ինչիվ, ում կամ ինչի միջնորդութեամբ և ինչպէս (երբ) ենք կատարումք:

Գործիական հոլովը նախադասութեան մէջ լինում է երկրորդական լրացնող և պարագայական: — Գիւղացին ծառը կտրեց կացնով: — Ես կարգում եմ ուշադրութիւնով (ինչպէս):

139. Մանգաղով հնձում են խոան ու ցորենը: Մեր պարտէզը լիքն է պտղատու ծառերով: Աշամնը երկրագործի կարսները լցում են գինով, ամբարներն ալիւրով ու ցորենով, իսկ մառանները տեսակ-տեսակ պտուղներով:

Գիշերով (երբ) մեր տունը հիւր եկաւ: Օրը ցերեկով գողերը մտան տուն և կողոպաեցին: Հայերը քաջութեամբ ընդդիմացան պարսիկներին և պատուով պաշտպանեցին իրանց հայրենիքը: Ուշադրութեամբ (ինչպէս) լսեցէք ձեր վարժապետին և նշութեամբ կատարեցէք նորա պատուէրները:

§ 151. Ներգոյական է կոչւում անուան այն ձեր, որ ցոյց է տալիս, թէ մի գործողութիւն ումնում, ինչիմ; նրանդ է կատարում: — Ժողովուրդը եկեղեցում աղօթում էր: Ինձանում այդքան ուժ չկայ: Հողում՝ աճեցական զօրութիւն կայ:

Ումնում և ինչիմ՝ հարցերի պատասխանը երկրորդական լրացնող է, իսկ նրանդ հարցի պատասխանը միշտ տեղական պարագայական բառ:

ԻԳ. ԱԲՆԱՆԵՒԹԻՅ ՀՈԼՈՎՈՒԹԻՒՆՔ

§ 152. Բոլոր անուանները սեռական հոլովի տարբերութիւն միայն ունին: Սեռական հոլովի կազմութեանը նայելով, բոլոր գոյական անուանները չորս խմբի են բաժանում: Իւրաքանչիւր խումբը կազմում է մի հոլովումն:

§ 153. Առաջին խումբը կամ առաջին հոլովումն կազմում են այն անուանները, որոնց սեռականը ուղղակի շինուած է ուղղականից՝ ի տառը կցելով վերջից. — Հաց—հացի, քար—քարի, սեղան—սեղանի:

§ 154. Երկրորդ խումբը կամ երկրորդ հոլովումն կազմում են այն անունները, որոնց ուղղականը ի ունի, իսկ սեռականում այդ ի-ն փոխումք է ու.—Ռոկի, ոսկու, գիւղացի—գիւղացու:

§ 155. Երրորդ խումբը կամ երրորդ հոլովումն կազմում են այն բառերը, որոնք ուղղականում ն տառն են ունենում կից որևիցէ բաղաձայն տառի. սեռականում այդ ն տառը հեռանում է վերջին բաղաձայնից և իրանից առաջ առնում է ա տառը:—Չուկն—ձկ-ա-ն, արիւն արեան, մեծութիւն—թեան.

§ 156. Չորրորդ հոլովումն կազմում են միքանի ժամանակ ցոյց տուող անուններ, որոնք ուղղականում որոշ վերջաւորութիւն չունին, իսկ սեռականում ունենում են ուան (կամ ուայ).—Օր—օրուան. ամիս—ամսուան:

§ 157. Բոլոր չորս հոլովումները յոգնակի թւում միանման կազմութիւն ունին, այն է՝ առաջին հոլովման պէս սեռականում ի են առնում:

§ 158. Կանոնաւոր հոլովման մի օրինակ.

Եղակի

Ուղ.	հաց	գինի	արիւն	օր
Սեռ.	հացի	գինու	արեան	օրուան
Տրակ.	հացի	գինու	արեան	օրուան.—օրին
Հայց.	հաց	գինի	արիւն	օր
Բաց.	հացից	գինուց	արիւնից.—օրից	
Գործ.	հացով	գինով	արիւնով	օրով
				{արեամբ:
Ներգ.	հացում	գինում ¹⁾	արիւնում	օրում

¹⁾ Դործիական և ներգոյական հոլովները շատ անգամ ուղղականի ի տառը պահում են՝ գինիով, մատանիով, գինիում, մատանիում:—²⁾ Նաև օրուայ:

Յոգնակի

Ուղ.	հացեր	գինիներ	արիւններ	օրեր
Սեռ.	հացերի	գինիների	արիւնների	օրերի
Տրակ.	հացերի	գինիների	արիւնների	օրերի
Հայց.	հացեր	գինիներ	արիւններ	օրեր
Բաց.	հացերից	գինիներից	արիւններից	օրերից
Գործ.	հացերով	գինիներով	արիւններով	օրերով
Ներգ.	հացերում	գինիներում	արիւններում	օրերում

140. Արմատական հոլովներ ընդունելով ուղղականն ու սեռականը, գտէք մնացած հոլովների կազմութիւնը առաջին, երերկրորդ, երրորդ և չորրորդ հոլովման մէջ առանձին-առանձին:

141. Առաջին հոլովման տակ հոլովեցէք հետեւալ գոյական անունները եղակի և յոգնակի.

ա. Վարդ, դաշտ, ջուր, ծառ, հոն, տանձ, բաղդ, գանձ, փիղ, գօրք:

բ. Բաժակ, կացին, դանակ, սեղան, աթոռ, սղոց, խարսոց, անտառ, տերե, արե, ագուաւ, աղուէս, մողէս, բանակ, գինուոր, բժիշկ:

գ. Ոտ, ձեռ, մատ, մաս (ոտն, ձեռն), ոտներ, ձեռներ:

դ. Յարութիւն, Համբարձում, Ամբակում, Մկրտում, Մելքում...

ե. Հայելի, ածելի, բանալի, Գարիբալդի, Անի, Նապոլի. (Հայելիի, ածելիի):

զ. Բուն, թոշուն, սողուն, զեռուն...

142. Երկրորդ հոլովման տակ հոլովեցէք՝ ա. եկեղեցի, աղաւնի, մատանի, գինի, ձիթենի, խնձորենի, կեռասենի...

բ. Թի, ձի (թիու, ձիու):

զ. Կարգաւ, գրել, խօսել, ուլախանալ, զարմանալ...

դ. Մարդ*), Աստուած:

ե. Քաղաքացի, դաշտեցի, սարցցի, Հայաստանցի, Պարսկաստանցի, կարնեցի, երևանցի (հոլովեցէք միայն եղակի թուով):

*.) Մարդ բառի յոգնակին անկանոն է՝ մարդիկ, մարդկանց...

143. Երբորդ հոլովման տակ հոլովեցէք.
 ա. Շուն, տուն, ձուկը, նուռը, դուռը, մուկը, թուրը, ծունկը
 (շներ, տներ, ձկներ, նսներ...):
 գ. Արիւն, անուն, ծունդ, ժողովուրդ, գարուն, աշուն:
 դ. Խաւարում—խաւարման, կործանում, հարցում, խոստում,
 օծում...

Յոզնակին՝ խաւարումներ կամ խաւարմունքներ, հարցումներ
 կամ հարցմունքներ...

գ. Աշխատութիւն, աշխատութեան, աշխատութեամբ. մեծու-
 թիւն, գորութիւն, քաջութիւն, նուաստութիւն, առաքինութիւն,
 մոլութիւն, խնայողութիւն, զեղխութիւն, շռայլութիւն...

144. Ում, իւն, թիւն վերջացած բառերը հոլովեցէք անխը-
 տիր նաև առաջին հոլովման պէս.—Արիւն, արիւնի, արիւնից, ա-
 րիւնով. աշխատութիւնի, աշխատութիւնով. հարցումի, հարցումով:

145. Չորրորդ հոլովման տակ հոլովեցէք.

ա. Ժամանակ, տարի, ամիս, շաբաթ, առաւօտ, իրիկուն,
 կէսօր, ամառ, ձմեռ, ցերեկ, զիշեր, անգամ, հիմակ, առաջ, հերու,
 երէկ, վաղը...

բ. Մահ, մահուան, կնիկ, աղջիկ:

գ. Չորրորդ հոլովման բառերից շատերը հոլովեցէք և առաջին
 հոլովման տակ:

Ա Ն Կ Ա Ն Ո Ն Հ Ա Վ Ա Ր Ա Ն Ք

§ 159. Կան միքանի անուններ, որոնք եզակի թւում
 անկանոն են հոլովլում, իսկ յոզնակի թւում կանոնաւոր.
 Կան և այնպիսինները, որոնք եզակիում կանոնաւոր են,
 իսկ յոզնակի ուղղական և սեռական հոլովներում անկանոն:

§ 160. Եզակիում անկանոն հոլովուող անուններն են.

Ուղ.	Հ.	Հայր	Քոյր	սէր
Ս.	հօր	քրոջ	սիրոյ	
Բաց.	հօրից	քրոջից	սիրուց	
Գործ.	հօրով	քրոջով	սիրով	
Ներգ.	—	քրոջում	—	

ա. Հայր բառի պէս հոլովեցէք՝ մայր, եղբայր, նախահայր,
 նախամայր և այլ բարդութիւնները:

բ. Քոյր բառի պէս հոլովեցէք՝ տէր, կին, տիկին, տար,
 աներ, ընկեր:

գ. Սէր բառի պէս հոլովեցէք՝ Աստուած, սուրբ, սուր, լոյս.
 (սրբից, սուրբից, լոյսից, լուսից):

146. Որոշեցէք հետևեալ նախադասութիւնների մէջ նշանա-
 կուած գոյականների հոլովական տարբերութիւնը.—Ես մի կնկա-
 նից երեք հաւ զնեցի: Դու միւս կնոջից հարիւր ձու զնեցիր:
 Իմ ընկերի գրքերը շատ են, քո ընկերոջ գրքերը սակաւ: Ցով-
 հաննէսի աներոջ որդին քո տալոջ հետ մեզ մօտ եկաւ: Կարա-
 պետի անօր որդին և տալի տղան էլ պիտի գան: Պարտիզի
 տիրոջից խնդրեցինք, որ մեզ ընդունի: Տէրից մի նամակ ստա-
 ցայ:—Այս կնոջ այրը մի բարի մարդ է: Այս այրի միջից մի
 գագան գուրս եկաւ: Մայրը հոգում է իւր որդիների պէտքերը:
 Մայր ծառը աճում է շատ երկար տարիներ:

§ 161. Յոզնակիում անկանոն հոլովուող անուննե-
 րն են.

Ուղ. Հայք, Հրէայք, Յոյնք, Մամիկոնեանք, Արշա-
 կունիք, Կարնեցիք:

Սեռ. Հայոց, Հրէից, Յունաց, Մամիկոնեանց, Արշա-
 կունեաց, Կարնեցոց:

147. ա. Հայք գոյականի պէս հոլովեցէք՝ տղայր, որդիք,
 երեխայք, ասորիք, պահք:

բ. Յոյնք բառի պէս հոլովեցէք՝ ծնողը—ծնողաց, ոռուք,
 քուրդիք, մոնղոլք, հոնք, չէչէնք, լեհք:

գ. Մամիկոնեանք բառի պէս հոլովեցէք՝ ա. բոլոր եան
 վերջացած տեղի և ազգի անունները յոզնակի թւում, բ. երրորդ
 հոլովման թիւն վերջացած բառերի յոզնակի երկրորդ ձեր—
 թիւնք՝ աշխատութիւնք.—թեանց և գ. նոյն հոլովման ում վեր-
 ջացած բառերի յոզնակին—մունք՝ ուսմունք, ուսմանց. նաև
 աղջրկունք,—անց, կանայք,—անց:

դ. Հրէայք բառի պէս հոլովեցէք՝ ծառայք:

ե. Արշակունիք բառի պէս հոլովեցէք բոլոր ունիք վերջա-
 ցած բառերը—թշտունիք, Խորխոռունիք, Մանղակունիք...

դ. Կարնեցիք բառի պէս հոլովեցէք՝ բոլոր եցի վերջացած ածանցների ը—ով յոդնակին՝ քաղաքացիք, գիւղացիք, մանիքեցիք, սպուկեցիք...

§ 162. Յոդնակիում անկանոն հոլովուող բոլոր անունները կարող են առնել ներ յոդնականակերտ մասնիկը և կանոնաւորապէս հոլովուիլ առաջին հոլովման տակ: — Հայեր, Հրէաներ, Յոյներ, Մամիկոնեաններ, Արշակունիներ, Կարնեցիներ:

§ 163. Կորուսման կանոնին համաձայն՝ գոյական անուններից շատերը, հոլովուելիս, վերջին վանկի ձայնաւորը կորցնում են, մանաւանդ ի, ու ձայնաւորները: Յոդնակիթում կորուսման կանոնը հազիւ է գործադրուում: — Քիթ, քթի, օգուտ, օգտի կամ օգուտի: սէր, սիրոյ...

148. Հոլովեցէք՝ ա. Երկիր, գետին, կաղին, սիրտ, գաւիթ, գիր, մոխիր, գիրք, միրգ, միս, մարմին...

գ. Օգուտ, հարուստ, ջուր, թուղթ, պտուղ, կերակուր, մուկը, դուռը, նուռը, փուռը, ուսում, ժողովուրդ...

§ 164. Փոփոխման կանոնին համաձայն՝ գոյական անուններից ոմանք, հոլովուելիս, վերջին ձայնաւորը փոխում են: Յոդնակիթում փոփոխման կանոնը չի գործադրուում:

149. Հոլովեցէք՝ ա. հանդէս—հանդիսի, սէր—սիրոյ, էշ—իշի, Յովհաննէս—Յովհաննիսի (և Յովհաննէսի):

բ. պատանեակ—պատանեկի, վայրկեան—վայրկենի, գեհեան—գեհենի, վառեակ—վառեկի (վառիկ—վառիկի):

գ. Հաշիւ—հաշուի, թիւ—թուի, հովիւ—հովուի, պատիւ—պատուի:

դ. Լոյս—լուսոյ, սառոյց—սառուցի, հանգոյց—հանգուցի...

Ա. Ե Ւ Ո Ւ Ա Ն Ց Ո Ւ Ղ

Ես խանութ մտայ և մնարդ տեսայ:
Ես խանութը մտայ և մի մարդ տեսայ:

Առաջին նախադասութեան մէջ նշանակեալ անունները ընդհանուր գաղափար են ամփոփում իրանց մէջ. յայտնի չէ, թէ ինչ խանութ է մտել խօսողը և ինչ մարդ է տեսել:

Երկրորդ նախադասութեան մէջ միենոյն բառերը, սկզբից կամ վերջից անհշան մասնիկ առնելով, ընդհանուր գաղափարը մասնաւորում են. խանութը մտայ ասելով, խկոյն ըմբռնում ենք, որ մի յայտնի ու որոշ խանութի է ակնարկում. խկ մի մարդ ասելով, մենք ըմբռնում ենք, որ նորա տեսածը մի մարդ է եղել և ոչ թէ ընդհանրապէս մարդ արարածը:

§ 165. Այն տառը կամ մասնիկը, որ դրւում է անուան սկզբից կամ վերջից և նորա գաղափարը մասնաւորում է, կոչւում է յօդ:

Յօդը երկու է՝ որոշեալ՝ ն—ը, և անորոշ՝ մի: Ն յօդը ձայնաւորով վերջացած բառի վրայ է դրւում՝ ձին, աղաւնին, որդին, ծուլ:

Եթէ անունը վերջացած է յ տառով, յ սովորապէս վերանում է և նորան փոխարինում է ն յօդը՝ քահանան, Երեխան, գաթան, Մարթան (փոխանակ քահանայն...):

Եթէ անուան յետազայ բառը ձայնաւորով է սկսուած, նախընթաց անունը վերջից ն յօդ է առնում: — Այն աշակերտն է յառաջադիմութիւն ցոյց տալիս, որ իւր յոյսն ուրիշի վրայ չի դնում:

Մնացած դիպուածներում ը է դրւում՝ մարդը, քարը, ծիծեռնակը:

§ 166. Մի յօդը դրւում է անունների սկզբում, երբ խօսքը մի մասնաւոր, բայց մեզ անյայտ ու անձանօթ առարկայի մասին է՝ մի մարդ, մի ծառ, մի սեղան: — Դուրսը մի մարդ կայ կանգնած և քեզ է սպասում:

ԻԹ. ԱՆԹԻՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ ՈՐՈՇԵԼ ՅՈՒՂ

§ 167. Բառերը, որոշեալ յօդով հոլովուելիս, միքանի փոփոխութեան են ենթարկւում.

ա. Բոլոր հոլովերը, թէ եզակի և թէ յոգնակի, կառող են յօդ առնել կամ չառնել, բայց ուղղականը, հայցականը և տրականը անպատճառ յօդ են ունենում, եթէ բառը որոշեալ է:

բ. Մարդկանց յատուկ և հասարակ անունները, որոշեալ յօդով հոլովուելիս, հայցականը նման են ունենում ոչ թէ ուղղականին, այլ տրականին:

§ 168. Ահա որոշեալ յօդով գոյականի հոլովման պատկերը.

Ուղ.	հացը	թռչունը
Սեռ.	հացի	թռչունի
Տրակ.	հացին	թռչունին
Հայց.	հացը	թռչունը
Բաց.	հացիցը (հացից)	թռչունիցը
Գործ.	հացովը (հացով)	թռչունովը
Ներգ.	հացումը (հացում)	թռչունումը

§ 169. Ահաւասիկ մարդու յատուկ և հասարակ անունը՝ որոշեալ յօդով հոլոված.

Ուղ.	հայրը	կարապետը
Սեռ.	հօր	կարապետի
Տրակ.	հօրը	կարապետին
Հայց.	հօրը	կարապետին
Բաց.	հօրից (ը)	կարապետից (ը)
Գործ.	հօրով (ը)	կարապետով (ը)
Ներգ.	—	կարապետում (ը)

150. Իմացէք թէ նշանակեալ բառերը ինչ հոլով են:

Մայրը սիրում է որդուն: Որդին մօրը պատիւ է տալիս: Որդին մօրը պատում է: Հայրը Յովհաննէսին ուսումնարան

տարաւ: Ուսուցիչը Յովհաննէսին գրքեր և դասական պիտոյք-ներ տուեց: Ուսուցիչը քննեց աշակերտին: Ուսուցիչն ասաց աշակերտին, որ նա դասատումը փոխում է:

Ես տեսայ մի աշակերտ: Ես տեսայ այն աշակերտին: Մէկ աշակերտի գիրք կորել էր: Այն աշակերտի գիրքը կորել էր:

151. Որսորդն սպանեց մէկ թռչուն: Որսորդն սպանեց թռչունը: Անտառապահը մի ծառ կտրեց: Անտառապահը ծառը կտրեց: Թռչնորսը թռչուն է որսում: Թռչնորսը որսում է թռչունը: Կացնով խփիր և կտրիր փայտը: Կացնով փայտ կտրիր: Կացնիցը սուր է դաշոյնը: Դաշոյնը կացնից սուր է:

Լ. Ըծնկըն Ընթիւն Հօլովօնիթը

§ 170. Ածական անունը երկու տեսակ գործածութիւն ունի՝ ա. գոյականի հետ, ը. մենակ, առանց գոյականի:

§ 171. Եթէ ածական անունը գոյականի հետ է, միշտ նախադաս է վարւում և անփոփոխ է մնում—չի հոլովւում:

Օրինակ՝

Ուղ.	բարի մարդ	սպիտակ թռւղթը
Սեռ.	բարի մարդու	սպիտակ թղթի
Տրակ.	բարի մարդու(ն)	սպիտակ թղթի(ն)
Հայց.	բարի մարդ	սպիտակ թռւղթը
Բաց.	բարի մարդուց	սպիտակ թղթից
Գործ.	բարի մարդով	սպիտակ թղթով
Ներգ.	բարի մարդում	սպիտակ թղթում

§ 172. Եթէ ածականը մենակ է, յօդ է առնում և գոյականի պէս է հոլովւում:

ՕՐԻՆԱԿ՝

Սպիտակ	սպիտակները
Սպիտակի	սպիտակների
Սպիտակին	սպիտակներին
Սպիտակից(ը)	սպիտակներից(ը)
Սպիտակով(ը)	սպիտակներով(ը)
Սպիտակում(ը)	սպիտակներում(ը)

Ա. ԹՈՒԵԿԵՆ ԵՆԱԻՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 173. Թուական անուններն էլ, ածականի պէս, երկու տեսակ գործածութիւն ունին՝ մենակ և գոյականի հետ:
Եթէ թուականը գոյականի հետ է, նախադաս է գըր-
ւում և չի հոլովւում:

Եթէ թուականը մինակ է, հոլովւում է որպէս գոյա-
կան անուն՝ յօդով և առանց յօդի:

§ 174. Բոլոր թուական անունները հոլովւում են
առաջին հոլովման տակ:

ՕՐԻՆԱԿ՝

Ո. Հ.	Հինգ—հինգերորդ—հնագական
Ս. Տ.	Հնգի—հինգերորդի—հնագականի
Բաց.	Հնգից—հինգերորդից—հնագականից
Գործ.	Հնգով—հինգերորդով—հնագականով
Մեր.	Հնգում—հինգերորդում—հնագականում

Ցողնակիում թուական անունները հաղիւ են գործ
ածւում, այն էլ միայն թուական գործողութիւնների մէջ:
— Հնգերը եթէ միասին ժողովենք, կըստանանք...

§ 175. Երկու բառը, հոլովուելիս, առնում է և կամ
ը տառը—երկուսի, երկուքի:

Եօթը, ութը, հոլովուելիս, ը գիրը բաց են թողում—
եօթի, ութի:

Ա. ԳԵՐԵՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆԵՐԻ

§ 176. Գոյական գերանունները, գոյական անուննե-
րի պէս, ունին թիւ և հոլովէ Գոյական գերանունները
որոշեալ են, այնպէս որ հոլովուելիս՝ հայցականը միշտ
նման է լինում տրականին և ոչ ուղղականին:

§ 177. Անձնական գերանունները հոլովւում են հե-
տեւալ կարգով.

ա. Ես, իմ, ինձ, ինձանից (ինձնից), ինձանով, ին-
ձանում:

Մենք, մեր, մեզ, մեզանից (մեզնից) մեզանով, մեզա-
նում:

բ. Դու, քո, քեզ, քեզանից (քեզնից), քեզանով, քե-
զանում:

Դուք, ձեր, ձեզ, ձեզանից (ձեզնից), ձեզանով, ձե-
զանում:

գ. Ինքն, իր, իրան, իրանից, իրանով, իրանում:

Իրանք, իրանց, իրանցից, իրանցով, իրանցում:

152. Գալք անձնական գերանունների հոլովը և կատարած
պաշտօնը.

Ես սիրում եմ իմ հօրը: Հայրս ինձ մի զեղեցիկ պարզե
տուեց: Հայրս զովեց ինձ և յողորեց, որ միշտ ջանասէր լինիմ: Մայրս ինձանից մի նամակ ստացաւ. նա հէնց ինձանով է միսի-
թարւում միայն: Ինձանում ես մեծ սէր եմ զգում գէպի բարին
և առաքինին:

153. Նախաղասութեամբ հոլովեցէք դու և ինքն գերանուն
ները հետեւալ կարգով.

Ես ունիմ եղբայր:

Իմ եղբայրս բարի մարդ է, ևայլն:

Ա. Ե Ն Ո Ր Ա Յ Տ Ե Ր Ը Ն Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

§ 184. Անորոշ դերանունները լինում են.

ա. Գոյական՝ ոմն, ոք, ոքմին, ոչ-ոք, ոչինչ, իրար, միմեանց, մէկզմէկ, ամենքը, ամենեքեան:

բ. Ածական՝ քանի, միքանի, որքան, այսինչ, այնինչ, այսքան, նոյնքան...

գ. Ածական և գոյական՝ միւս — միւսը, մէկէլ — մէկէլը, ուրիշ — ուրիշը, իւրաքանչիւր — իւրաքանչիւրը, ամեն, ամենը, ամեն մէկ — ը, միենոյն — ը, բոլոր — ը:

դ. Ածական և անհոլովելի՝ որևիցէ, որպիսիմիցէ, որքանեիցէ, ինչեիցէ, ինչ-ինչ, որպիսի, այնպիսի...

§ 185. Գոյական դերանուններից ուն, ոք, ամենեքեան, բոլորեքեան չեն հոլովում. ուն յոգնակի ունի (*§ 186*):

իրար, մէկզմէկ, միմեանց հայցական հոլով են, ուղղական չունին. սեռականը կազմում է հայցականից առաջին երկուսին ու կցելով, իսկ երրորդը անփոփոխ:

Հայց. Մէկզմէկ, իրար, միմեանց պատճեցին:
Սեռ. Մէկզմէկու, իրարու, միմեանց տուն քանդեցին:
Տրակ. Մէկզմէկու, իրարու, միմեանց ընծաներ տուին:
Բաց. Մէկզմէկուց, իրարից, միմեանցից բաժանուեցան:
Գործ. Մէկզմէկով, իրարով, միմեանցով գցեցին յանցանքը:

§ 186. Ոքմին, ոմնանք հոլովում են հետեւեալ կերպով.

Ուղ. Հ.	ոքմին	Ուղ.	ոմանք
Սեռ. Տր.	ոքմիի	Ս. Տ.	ոմանց
Բաց.	ոքմից	Բաց.	ոմանցից
Գործ.	ոքմով	Գործ.	*) ոմանցով
Ներգ.	ոքմում	Ներգ.	{ ոմանցում

*) Անգործածական:

§ 187. Մնացած բոլոր անորոշ դերանունները կարող են յօդ առնել և գոյական անուան պէս հոլովուիլ առաջին կանոնաւոր հոլովման տակ:

Հոլովեցէք՝

ա. Ոչինչ, ոչընչի	թ. Այսչափ, այսչափի
բ. Ոչ-ոք, ոչ-ոքի	ժ. Նոյնքան, նոյնքանի
գ. Ամենը, ամենի	Ժա. Բոլորը, բոլորի
դ. Ամենքը, ամենքի	Ժբ. Միւս, միւսի
ե. Քանիսը, քանիսի	Ժգ. Մէկէլ, մէկէլի
զ. Միքանիսը, միքանիսի	Ժդ. Ուրիշ, ուրիշի
է. Այսինչ, այսինչի	Ժե. Իւրաքանչիւր, իւրաքանչիւրի
ը. Այսքան, այսքանի	Ժգ. Ամենմէկը, ամենմէկի...

Ա. Բ Ե Յ Ի Փ Ա Փ Ո Խ Ո Ւ Ի Թ Ո Ւ Ն Ե Ր

§ 188. Բայի փոփոխութիւնը եղանակներով, ժամանակներով, թուերով, և դէմքերով՝ կոչւում է խոնարհում:

ա. Սիրել, սիրում եմ, կը սիրեմ, սիրեցի, սիրիր:
բ. Կարդալ կարդում եմ, կը կարդամ, կարդացի, կարդալ:
գ. Խօսիլ, խօսում եմ, կը խօսիմ, խօսեցայ, խօսէ:
դ. Ուրախանալ, ուրախանում եմ, կ'ուրախանամ, ուրախացայ, ուրախացիր:

§ 190. Բոլոր բայերը միատեսակ չեն խոնարհուում, այլ շատ կամ սակաւ տարբերուում են իրարից:

Բոլոր միատեսակ խոնարհուող բայերը առանձին կարգ են կազմում և կոչւում են լծորդութիւն:

§ 189. Բայերն ունին չորս լծորդութիւն:
Առաջին լծորդութիւնը կազմում են այն բայերը, որոնք ել վերջաւորութիւն ունին.—սիրել, գրել, գործել...
Երկրորդ լծորդութիւնը կազմում են այն բայերը,

որոնք իւլ վերջաւորութիւն ունին.—խօսիլ, ասիլ, յոպնիլ...

Ալ վերջացած բայերը կազմում են երրորդ լծորդութիւնը.—կարդալ, խնդալ, հաւատալ...

Անալ վերջացած բայերը կազմում են չորրորդ լծորդութիւնը.—ուրախանալ, զարմանալ, բարձրանալ...

լջ. էջկան բառերի ԽՈՆՔՐՀՈՒՄԸ

—եմ, լինիմ—

§ 191. Զէզոք բայերից երկուսը ցոյց են տալիս ոչ
թէ առարկայի գործողութիւնը, այլ իսկապէս նորա գոյ-
ութիւնը, էութիւնը, լինելութիւնը. սոքա կոչւում են էա-
կան բայեր։ Էական բայերը միևնոյն ժամանակ օժանդակ
են. նոցա օժանդակութեամբ է կազմում միւս բայերի
ժամանակների մեծագոյն մասը։

Իրանք էական բայերն ունին առանձին խոնհարութն.
ա. Եմ՝ բայը միայն երկու ժամանակ ունի՝ սահմա-
նականի ներկան և անկատարը։

Ներկայ՝ եմ, ես, է. ենք, էք, են։

Անկատար՝ էի, էիր, էր. էինք, էիք, էին։

բ. Լինիմ՝ բայը բոլոր ժամանակներն ունի.

Սահմանական եղանակ՝

Ներկայ՝ լինում եմ, լինում ես, լինում է.

լինում ենք, լինում էք, լինում են։

Անկատար՝ լինում էի, լինում էիր, լինում էր.

լինում էինք, լինում էիք, լինում էին։

Կատարեալ՝ եղայ, եղար, եղաւ.

եղանք, եղաք, եղան*):

* Կատարեալը և նորան նման ժամանակները հին-հայերէնի եղանիմ բայից
են առնուած։

Վաղակատ. եղել եմ, եղել ես, եղել է.

եղել ենք, եղել էք, եղել են։

Ապառնի՝ կըլինիմ, կըլինիս, կըլինի.

կըլինինք, կըլինիք, կըլինին.

Փայմ. ապ. կըլինէի, կըլինէիր, կըլինէր.

կըլինէինք, կըլինէիք, կըլինէին։

Հրամայական եղանակ՝ եղիք, եղէք:

Ստորադասական եղանակ՝ որ, թէ, եթէ

Ապառնի՝ լինիմ, լինիս, լինի.

լինինք, լինիք, լինին։

Անկատար՝ լինէի, լինէիր, լինէր.

լինէինք, լինէիք, լինէին։

Դերբայ՝ անորոշ՝ լինիլ. ներկայ՝ եղող. անցեալ՝ եղել

—եղած. ապառնի՝ լինելու։

լի. Է Փ Բ Ձ Ի Ն Լ Ֆ Ո Ր Դ Ո Ւ Թ Ե Ւ Ն

§ 192. Զորս լծորդութեան բայերը տարբերւում են
իրարից անորոշ դերբայի, անցեալ կատարեալի, հրամայ-
ականի և անցեալ դերբայի կազմութեամբ։

Մնացած ժամանակները բոլոր լծորդութիւնների մէջ
շինուամբ են միապէս և նման են միմեանց։

§ 193. Առաջին լծորդութիւնը կազմում են ԵԼ վեր-
ջացած բայերը։—Առաջին լծորդութեան անցեալ կատա-
րեալը կազմում է անորոշ դերբայի վերջաւորութեան
փոխարէն գնելով նցի մասնիկը, հրամայականը—իր, է,
անցեալ դերբայը—Ել, ած։

Ահաւասիկ առաջին լծորդութեան ամբողջ պատկերը.

Սահմանական եղանակ՝

Ներկայ՝ գրում եմ, գրում ես, գրում է.

գրում ենք, գրում էք, գրում են։

Անկատ. գրում էի, գրում էիր, գրում էր.
գրում էնք, գրում էիք, գրում էին
Կատար. գրեցի, գրեցիր, գրեց.
գրեցինք, գրեցիք, գրեցին:
Վաղակ. գրել եմ, գրել ես, գրել է.
գրել ենք, գրել էք, գրել են.
Գերակ. գրել էի, գրել էիր, գրել էր.
գրել էնք, գրել էիք, գրել էին.
Ապառ. կըգրեմ, կըգրես, կըգրէ.
կըգրենք, կըգրէք, կըգրեն:
Պայմ. ապ. կըգրէի, կըգրէիր, կըգրէր.
կըգրէինք, կըգրէիք, կըգրէին:
Հրամայական՝ գրիր (Է). գրեցէք:
Ստորադասական՝ որ, թէ, եթէ
Ապառնի՝ գրեմ, գրես, գրէ.
գրենք, գրեք, գրեն.
Անկատ. գրէի, գրէիր, գրէր.
գրէինք, գրէիք, գրէին:
Գերբայ՝ գրել, գրող, գրել—գրած, գրելու:
157. Ուշադրութեամբ քննեցէք խոնարհած բայը և բացա-
տրեցէք ժամանակների կազմութիւնը:
158. Սոյն օրինակով խոնարհեցէք հետեւեալ չէզոք բայերը՝
վազել, քայլել, սպասել, պարապել:
159. Գրեցէք հետեւեալ ներգործական բայերի անցեալ կա-
տարեալը, ապառնին, անցեալ գերբայը, հրամայականը.—հանել,
կանչել, գովել, ուզել, բռնել, ժողովել, ազատել, փրկել, սպանել,
դատարկել, արձակել, կապել, բենուել, համարել—թուել:

ԱՅ. ԵՐԿՐՈՐԴ ԼԾԱԲԻՆԻ ԹԻՒՆ

§ 194. Երկրորդ լծորդութիւնը կազմում են իլ վեր-
ջացած բոլոր ներգործական և չէզոք բայերը:

Երկրորդ լծորդութեան անցեալ կատարեալը վերջա-
ւորւում է եցայ. մնացած ժամանակների կազմութիւնը
առաջին լծորդութեան պէս է:

Սահմանական նղանակ՝
Ներկայ՝ նստում եմ, նստում ես, նստում է.
նստում ենք, նստում էք, նստում են:
Անկատար՝ նստում էի, նստում էիր, նստում էր.
նստում էինք, նստում էիք, նստում էին:
Կատարեալ՝ նստեցայ, նստեցար, նստեցաւ.
նստեցանք, նստեցաք, նստեցան:
Վաղակատ. նստել եմ, նստել ես, նստել է.
նստել ենք, նստել էք, նստել են:
Գերակատ. նստել էի, նստել էիր, նստել էր.
նստել էինք, նստել էիք, նստել էին:
Ապառնի՝ կընստիմ, կընստիս, կընստի.
կընստինք, կընստիք, կընստին:
Պայմ. ապ. կընստէի, կընստէիր, կընստէր.
կընստէինք, կընստէիք, կընստէին:
Հրամայական՝ նստիր (Է). նստեցէք:
Ստորադասական՝ որ, թէ, եթէ

Ապառնի՝ նստիմ, նստիս, նստի.
նստինք, նստիք, նստին:
Անկատար՝ նստէի, նստէիր, նստէր.
նստէինք, նստէիք, նստէին:
Գերբայ՝ նստիլ, նստող, նստել—նստած, նստելու:

§ 195. Երկրորդ լծորդութեան բայերը խոնարհուում
են նաև առաջին լծորդութեան բայերի պէս:
160. Հետեւեալ ներգործական բայերը խոնարհեցէք երկու
ձեռով ա. և բ. լծորդութեան տակ՝ հաւանիլ, սովորիլ:
161. Համեմատեցէք երկրորդ լծորդութիւնը առաջին լծորդու-
թեան հետ և բացարեցէք նոցա նմանութիւնն ու տարբերութիւնը:

162. Խոնարհեցէք հետևեալ բայերը կատարեալ, վաղակատար, գերակատար և ստորադասականի բոլոր ժամանակներով.— Խօսիլ, ապրիլ, աշխատիլ, կանգնիլ, բնակիլ, պառկիլ, յոգնիլ, սովորիլ, ծաղկիլ, քրանիլ, յաջողիլ...

163. Խոնարհեցէք իլ վերջացած հետևեալ չեզոք բայերը առաջին լծորդութեան պէս՝ կարմրիլ, սպիտակիլ, պատահիլ, ցաւիլ, դադարիլ՝ հաւանիլ, պարապիլ...

164. Գտէք ձեր ընթերցանութեան դասի մէջ առաջին և երկրորդ լծորդութեան բայերը և իմացէք նոցա սեռը, եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը:

ԼՅ. Ե Բ Բ Ո Բ Դ Լ Ծ Ո Բ Դ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

§ 196. Երրորդ լծորդութիւնը կազմում են ալ վերջացած բայերը: Այս լծորդութեան անցեալ կատարեալը լինում է ացի, հրամայականը—անցեալ դերբայը—ացել—ացած: Մնացած ժամանակների կազմութիւնը նախընթացների պէս է:

Սահմանական եղանակ՝

Ներկայ՝ կարդում եմ, կարդում ես, կարդում է.
կարդում ենք, կարդում էք, կարդում են:
Անկատար՝ կարդում էի, կարդում էիր, կարդում էր.
կարդում էինք, կարդում էիք, կարդում էին:
Կատարեալ՝ կարդացի, կարդացիր, կարդաց.
կարդացինք, կարդացիք, կարդացին:
Վաղակատ. կարդացել եմ, կարդացել ես, կարդացել է.
կարդացել ենք, կարդացել էք, կարդացել են:
Գերակատ. կարդացել էի, կարդացել էիր, կարդացել էր.
կարդացել էինք, կարդացել էիք, կարդացել էին:
Ապառնի՝ կըկարդամ, կըկարդաս, կըկարդայ.
կըկարդանք, կըկարդայիք, կըկարդային:

Պայմ. ապ. կըկարդայի, կըկարդայիր, կըկարդար.

կըկարդայինք, կըկարդայիք, կըկարդային:

Հրամայական՝ կարդա. կարդացէք:

Ստորադասական՝ որ, թէ, եթէ

Ապառնի՝ կարդամ, կարդաս, կարդայ,

կարդանք, կարդաք, կարդան:

Անկատար՝ կարդայի, կարդայիր, կարդար.

կարդայինք, կարդայիք, կարդային:

Դերբայ՝ կարդալ, կարդացող, կարդացել—ցած, կարդալու:

165. Խոնարհեցէք հետևեալ ներգործական բայերը՝ աղալ, զգալ, հաւատալ, ողբալ, մուրալ...

166. Գրեցէք անցեալ դերբայը, վաղակատարը և գերակատարը հետևեալ չեզոք բայերի՝ մնալ, գնալ, գոռալ, յուսալ:

167. Գրեցէք սահմանական ապառնի և ստորադասական ապառնի ժամանակներով. հետևեալ չեզոք բայերը՝ խղճալ, հոգալ, մնսալ:

168. Գրեցէք բոլոր եղանակներով և ժամանակներով հետևեալ բայերը՝ ջանալ, խնդալ...

Ի. Զ Ա Բ Բ Ո Բ Դ Լ Ծ Ո Բ Դ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

§ 197. Զորրորդ լծորդութիւնը կազմում են անալ վերջացած բայերը:

Զորրորդ լծորդութեան անցեալ կատարեալը վերջառուում է ացայ, հրամայականը ացիր, անցեալ դերբայը ացել—ացած:

Սահմանական եղանակ՝

Ներկայ՝ իմանում եմ, իմանում ես, իմանում է.
իմանում ենք, իմանում էք, իմանում են:

Անկատար՝ իմանում էի, իմանում էիր, իմանում էր.
իմանում էինք, իմանում էիք, իմանում էին:

Կատարեալ՝ իմացայ, իմացար, իմացաւ.

իմացանք, իմացաք, իմացան:

Վաղակատ. իմացել եմ, իմացել ես, իմացել է.

իմացել ենք, իմացել էք, իմացել են:

Գեղակատ. իմացել էի, իմացել էիր, իմացել էր.

իմացել էինք, իմացել էիք, իմացել էին:

Ապանի՝ կ'իմանամ, կ'իմանաս, կ'իմանայ.

կ'իմանանք, կ'իմանաք, կ'իմանան:

Պայմ. ապ. կ'իմանայի, կ'իմանայիր, կ'իմանար.

կ'իմանայինք, կ'իմանայիք, կ'իմանային:

Հրամայական եղանակ՝ իմացիր. իմացէք:

Ստորալասական եղանակ՝ որ, թէ, եթէ

Ապանի՝ իմանամ, իմանաս, իմանայ.

իմանանք, իմանաք, իմանան:

Անկատար՝ իմանայի, իմանայիր, իմանար.

իմանայինք, իմանայիք, իմանային:

Դերբայ՝ իմանալ, իմացող, իմացել—ցած, իմանալու:

169. Բոլոր լծորդութիւնները համեմատեցէք միմեանց հետ
և բացարեցէք, թէ որ ժամանակներով են տարրերում իրարից:

170. Բացարեցէք սահմանականի, պարզ ապառնիի, և պայ-
մանական ապառնիի կազմութիւնը և նոցա տարրերութիւնը ստո-
րագաս. ապառնիից և անկատարից բոլոր լծորդութիւնների մէջ:

171. Խոնարհեցէք վախիլ և վախենալ բայերը համեմատա-
կան կերպով, զուգընթացաբար:

172. Սահմանական եղանակի բոլոր ժամանակներով խոնար-
հեցէք հետևեալ ներգործական բայերը՝ մոռանալ, խոստանալ, գի-
տենալ, գողանալ, ընթեռնուլ—ընթերցայ *):

173. Խոնարհեցէք մնացած եղանակներով հետևեալ չեղոք
բայերը՝ ուրախանալ, զարմանալ, բարձրանալ, մեծանալ, փոքրա-
նալ, հարստանալ...

*) Միակ բայն է, որ պահել է զրաբարի ուշ վերջաւորութիւնը, եթէ չիշենք
միքանի բայեր ևս, որոնք սրա նման գործածական չեն՝ զգենով, թողով (զգենալ,
թողել, կամ թողնել):

ԻՇ. ԿՐԵՒՐՈՒԿԵՆ ԲԵՑԵՐԻ ԽՈՆԾՈՅՑՈՒՄԸ

§ 198. Կրաւորական բայերը ծագում են ներգործա-
կան բայերից՝ անցեալ դերբայի առաջին ձևը անխտիր
ուիլ դարձնելով*) օրինակ:

Լծորդ.	Ներդ.	Դերբայ.	Կրաւոր.
ա.	սիրել	սիրել	սիր-ուիլ
բ.	հաւանիլ	հաւանել	հաւան-ուիլ
գ.	կարդալ	կարդացել	կարդաց-ուիլ
դ.	մոռանալ	մոռացել	մոռաց-ուիլ

§ 199. Ամենայն բայ՝ որի վերջաւորութիւնը կարելի
չլինի սոյն ձևով փոփոխել, չէզոք է. փոփոխուողները
ներգործական են:

§ 200. Ամորոշ դերբայը այսպէս կազմելուց յետոյ՝
բոլոր կրաւորական բայերը խոնարհելու է երկրորդ լծոր-
դութեան տակ:

Սահմանական եղանակ՝

Ներկայ՝ սիրում եմ, հաւանուում եմ,
կարդացուում եմ, մոռացուում եմ:

Անկատար՝ սիրում էի, հաւանուում էի,

կարդացուում էի, մոռացուում էի:

Կատարեալ՝ սիրուեցայ, հաւանուեցայ,

կարդացուեցայ, մոռացուեցայ**):

Վաղակատ. սիրուել եմ, հաւանուել եմ,

կարդացուել եմ, մոռացուել եմ:

*) Ոմանք կրաւորակերտ մասնիկ համարում են վիլ կամ ւիլ մասնիկը և
բայի բոլոր ժամանակներում պահում են այդ ուղղագրութիւնը՝ սիրուեցայ-սիրվե-
ցայ, սիրված, սիրվելու... (տես զրքիս յառաջարանը):

**) Կամ առաջին լծորդութեան վերջաւորութեամբ՝ սիրուեցի, սիրուեցիր,
սիրուեց:

Գերակատ. սիրուել էի, հաւանուել էի,
կարդացուել էի, մոռացուել էի:
Ապանի՝ կըսիրուիմ, կըհաւանուիմ,
կըկարդացուիմ, կըմոռացուիմ:
Պայմ. ապ. կըսիրուէի, կըհաւանուէի,
կըկարդացուէի, կըմոռացուէի:
Հրամայակ. սիրուիր (Է), հաւանուիր,
կարդացուիր, մոռացուիր:
Ստորադասական՝ որ, թէ, եթէ
Ապանի՝ սիրուիմ, հաւանուիմ,
կարդացուիմ, մոռացուիմ:
Անկատար՝ սիրուէի, հաւանուէի,
կարդացուէի, մոռացուէի:
Դերբայ՝ սիրուիլ, հաւանուիլ,
կարդացուիլ, մոռացուիլ:

174. Խոնարհեցէք նշանակեալ բայերը բոլոր ժամանակներով:—Գրաւոր:

175. Իմացէք, թէ հետեւեալ բայերից որոնք են ներգործական և որոնք չեղոք:—Կարդալ, հաւատալ, գողանալ, իմանալ, մարգարէանալ, մոռանալ, յդանալ, ծնել, չափել, հազար, որսալ, զարմանալ, հարթիլ, բարկանալ, զօրանալ, թշնամանալ, ծուլանալ, դողալ, հոգալ, յուսալ, ջանալ, ցնծալ, ազգել, աղաչել, այլել, բոնել, կարել, հրամայել, մատնել, յայտնել, շարժել, շինել, շնչել, փրկել, քաջալերել, բաժանել, դարմանել, խափանել, կործանել, յանդիմանել, սերմանել, հալածել, վոնդել, հասնիլ, աղաղակել, ամաչել, գոչել, սպառել, թագաւորել, տիրել, կանչել, կանչիլ, մնչալ, մնչալ, կտրել, կոռարել, վարել, քանդել, փորել, աղալ, աղել, ճղել, քարել, տաշել, ջարդել, հալածել, մղել, փրկել, սպանել, անցնիլ, իջնիլ, ելնել, համնիլ, մտնել, համբերել, յուսահատուիլ, վհատուիլ, դաւանել, խոստովանել, խորհել, կամենալ, նայիլ, ջնջել, բանալ, աշխատիլ, բնակիլ, դադարիլ, հրաժարիլ, պակասիլ, արգելել, արձակել, դիզել, կարկառել, գործել, գտնել:

176. Վերոյիշեալ բայերից ներգործականները արտագրեցէք կրաւորականի վերջաւորութեամբ:

իթ. ԱՆԿՐԵՇՆ ԽՈՆԵՐՀՄԱՆ Ք

§ 201. Այն բայերը, որոնց սահմանականի կատարեալը, հրամայականը և անցեալ գերբայը մեր սովորած ձեերից շեղւում են, կոչւում են անկանոն (զարտուղի) բայեր: Անկանոն բայերը երկու կարգի են բաժանւում՝ կէս զարտուղիք և բուն զարտուղիք:

§ 202. Կէս զարտուղիք են բոլոր նել, նիլ, նալ վերջաւորութեամբ բայերը, որոնք խոնարհւում են չորսորդ լծորդութեան պէս, բայց անկանոն ժամանակներումը ն տառը փոխանակ ցի փոխելու, իբրև եկամուտ տառ, դուրս են ձգում:—Կրաւորականը կանոնաւոր է և ն տառը պահում է:

ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ՝

177. Գանել, գտայ, գտիր, գտել—գտած:
Տեսնել, տեսայ, տես, տեսել—տեսած:
Մանել, մտայ, մտիր, մտել—մտած:
Լինիլ, եղայ, եղիր, եղել—եղած:
Դառնալ, դարձայ, դարձիր, դարձել—դարձած:
Դառնալ, դառայ, դառած:
Հեծնել, հեծայ, հեծիր, հեծել—հեծած:
Հեծնիլ, հեծայ, հեծիր, հեծել—հեծած:
Իջնիլ, իջայ, իջիր, իջել—իջած:
Խածնել, խածայ, խածիր, խածել—խածած:
Հասնիլ, հասայ, հասիր, հասել—հասած (հասունանալ):
Հասնիլ, հասայ, հասիր, հասել—հասած (հասանիլ):
Բումնիլ, բուսայ, բուսիր, բուսել—բուսած:
Անցնիլ, անցայ, անցիր, անցել—անցած:
Հագնիլ, հագայ, հագիր, հագել—հագած:
Մեռնիլ, մեռայ, մեռիր, մեռել—մեռած:
Ծնանիլ, ծնայ, ծնիր, ծնել—ծնած:

Զբօսնիլ (ուլ), զրօսայ, զրօսիր, զրօսել—զրօսած (անդորձական):

Երդուիլ (նուլ), երդուայ, երդուիր, երդուել—երդուած: Հնկնիլ, ընկայ, ընկիր, ընկել—ընկած:

178. Խոնարհեցէք ծնել, ծնուիլ և համեմատեցէք ծնանիլ բայի հետ, որ միենոյն ժամանակ ներգործական է, կրաւորական և չէզոք:

179. Խոնարհեցէք գտնել, տեսնել և հազնիլ բայերի կրաւորականը:

180. Գրաւոր ներկայացրէք վերոյիշեալ բայերի սահմանականի կատարեալ, վաղակատար, գերակատար ժամանակները բոլոր դէմքերով:

181. Գրեցէք նոյն բայերի ապառնին և ստորադասականը բոլոր դէմքերով:

§ 203. Այսպէս խոնարհւում են չիլ վերջացած բայերը, որոնց չ տառը ևս, եկամուտ լինելով, դուրս է ձգւում. Թոշիլ, թռայ, թռիր, թռել—թռած:

Փլչիլ, փլայ, փլիր, փլել—փլած:

Դիպչիլ, դիպայ, դիպիր, դիպել—դիպած:

Կպչիլ, կպայ, կպիր, կպել—կպած:

Կորչիլ, կորայ, կորիր, կորել—կորած:

182. Զուգընթացարար խոնարհեցէք հաշիլ և կպչիլ բայերը և բացատրեցէք, թէ ինչո՞ւ առաջին բայը պահում է չ տառը, իսկ երկրորդը՝ ոչ:

183. Խոնարհեցէք դրաւոր՝ պաշել, կոշել, կանչել բայերը, որոնց չ տառը եկամուտ չէ, այլ արմատական:

§ 204. Հետևեալ բուն զարտուղի բայերը խոնարհման երկու ձև ունին, որոնցից առաջինը՝ անկանոնը, աւելի գործածական է: Սոցա կրաւորականները ևս կանոնաւոր են:

ա. Բերել կրաւորական բերուիլ.

Կատարեալ՝ բերի, բերիր, բերաւ, բերինք, բերիք, բերին:

Կատարեալ՝ բերեցի, բերեցիր, բերեց. բերեցինք, բերեցիք, բերեցին:

Բեր. բերէք, բերեցէք, բերած:

բ. Ասել—ասուիլ.

Ասի, ասիր, ասաւ. ասինք, ասիք, ասին:

Ասացի, ասացիր, ասաց. ասացինք, ասացիք, ասացին:

Ասա, ասիր. ասէք, ասացէք. ասած—ասել:

գ. Անել, անուիլ կամ արուիլ.

Արի, արիր, արաւ. արինք, արիք, արին:

Արեցի, արեցիր, արեց. արեցինք, արեցիք, արեցին:

Արա. արէք, արեցէք. արել—արած:

դ. Դնել—դնուիլ կամ դրուիլ.

Դրի, դրիր, դրաւ. դրինք, դրիք, դրին:

Դրեցի, դրեցիր, դրեց. դրեցինք, դրեցիք, դրեցին:

Դիր. դրէք, դրեցէք. դրել—դրած:

ե. Առնել—առնուիլ (գնել).

Առայ, առար, առաւ. առանք, առաք, առան:

Առ. առէք. առել—առած:

գ. Տանել—տանուիլ կամ տարուիլ.

Տարայ, տարար, տարաւ. տարանք, տարաք, տարան:

Տարի, տարիր, տարաւ. տարինք, տարիք, տարին:

Տար. տարէք. տարել—տարած:

է. Բանալ*), բացուիլ.

Բացի, բացիր, բացաւ. բացինք, բացիք, բացին:

Բացեցի, բացեցիր, բացեց. բացեցինք, բացեցիք,

բացեցին:

Բաց, բացիր. բացէք, բացեցէք. բացել—բացած:

*.) Ներկան անգործածական է. չենք ասում բանում եմ, բանում ես, բանում է, այլ բաց եմ անում... դաշտումը բանում եմ—բան եմ անում դաշտումը. դուռը բանում եմ—դուռը բաց եմ անում (բանել բայը կանոնաւոր է).

Ը. Նստիլ.

Նստայ, նստար, նստաւ, նստանք, նստաք, նստան, նստեցի, նստեցիր, նստեց, նստեցինք, նստեցիք, նստեցին:

Նիստ, նստիր, նստէք, նստեցէք, նստել—նստած:

թ. թողնել—թողնուիլ կամ թողել—թողուիլ.

թողի, թողիր, թողաւ, թողինք, թողիք, թողին,

թողեցի, թողեցիր, թողեց, թողեցինք, թողեցիք, թողեցին:

թող. թողէք, թողեցէք. թողել—թողած:

ժ. Երդնուլ կամ՝ Երդուիլ (գործ է ածւում նաև Երդում ուտել).

Երդուայ, Երդուար, Երդուաւ, Երդուանք, Երդուաք, Երդուան:

Երդուեցայ, Երդուեցար, Երդուեցաւ, Երդուեցանք, Երդուեցաք, Երդուեցան:

Երդուիր. Երդուեցէք. Երդուել—Երդուած:

Ժ. Սկսել—սկսուիլ.

Սկսայ, սկսար, սկսաւ, սկսանք, սկսաք, սկսան:

Սկսեցի, սկսեցիր, սկսեց, սկսեցինք, սկսեցիք, սկսեցին:

Սկսիր. սկսէք, սկսեցէք. սկսել,—ած:

Ժ. Պըծնիլ—Պըծնուիլ (ն Եկամուտ).

Պըծայ, պըծար, պըծաւ, պըծանք, պըծաք, պըծան:

Պըծիր. պըծէք. պըծել—ած:

184. Վերոյիշեալ բայերից իւրաքանչիւրը խոնարհեցէք բոլոր ժամանակներով (գրաւոր):

185. Ներգործականների կրաւորականները խոնարհեցէք բերանացի:

186. Անցեալ կատարեալի բոլոր դէմքերով նախադասութիւններ գրեցէք առաջին վեց բայերի վրայ:

187. Նոյն ձևով մնացած բայերի վրայ:

§ 204. Երկու բայ կայ, որոնց անցեալ կատարեալը ուրիշ արմատից է շինւում. ուրեմն նոքա գլխովին անկանոն են. դրանց կրաւորականը կանոնաւոր է:

ա. Ուտել—ուտուիլ կամ կերուիլ.

Կերայ, կերար, կերաւ, կերանք, կերաք, կերան:

Կեր. կերէք. ուտող—կերող. կերել—կերած:

բ. Գալ.

Եկայ, Եկար, Եկաւ, Եկանք, Եկաք, Եկան:

Ե'կ. Եկէք. Եկող. Եկել—Եկած:

§ 205. Գալ, լալ և տալ բայերի սահմանականի ներկան և անկատարը ևս անկանոն են, այն է՝ փոխանակ սովորական ում՝ վերջաւորութեան, անորոշ դերբայի վրայ առնում են իս վերջաւորութիւնը. —Գալիս եմ, գալիս ես, գալիս է:

Տալ*)—տալիս եմ, տալիս ես, տալիս է. տալիս ենք, տալիս էք, տալիս են:

Տալ—տուի, տուիր, տուաւ, տուինք, տուիք, տուին:

Տալ—տուեցի, տուեցիր, տուեց. տուեցինք, տուեցիք, տուեցին:

Տուր. տուէք, տուեցէք. տուող. տուել—տուած:

Լալ**)—լալիս եմ, լալիս ես, լալիս է. լալիս ենք, լալիս էք, լալիս են:

Լալ—լացի, լացիր, լացաւ (եց). լացինք, լացիք, լացին:

Լաց. լացէք. լացող. լացել—ած:

187. Գրաւոր ներկայացրէք զալ և լալ բայերը բոլոր եղանակներով և ժամանակներով խոնարհած:

188. Տալ բայի ստորագասական անկատար և ապառնի ժամանակների վրայ նախադասութիւններ գրեցէք՝ Եկալի և յոգնակի:

*) Պրաւորականը լինում է աբուիլ:

**) Գործ է ածւում լաց լինիլ:

189. Գալ բայի ներկայ, անցեալ և ապառնի գերբայերից նախադասութիւններ գրեցէք, այնպէս որ գերբայերը որոշողի պաշտօն կատարած լինին:

ԽԹ. ՊԵԿԱՍԵՒԻՐ ԲԱՅԵՐ

§ 206. Կան բայեր, որոնք բոլոր ժամանակները չունին: Դոքա կոչւում են պակասատր: Պակասաւոր բայերի պակաս ժամանակները լրանում են ուրիշ բայերով: Ահաւասիկ՝

ա. Եմ՝ էական բայը ունի միայն երկու ժամանակ՝ սահմանականի ներկան և անկատարը—Եմ, էի:

բ. Կամ՝ բայը ևս միայն երկու ժամանակ ունի՝ կամ, կայի...

Կամ՝ և եմ՝ բայերը լրանում են լինիմ՝ էական բայով: գ. Ունիմ, ունիս, ունիք, ունիք, ունին:

Ունէի, ունէիր, ունէր, ունէինք, ունէիք, ունէին: Լրանում է ունենալ բայով:

դ. Կարենամ, կարենաս, կարենայ, կարենանք, կարենաք, կարենան:

Կարենայի, կարենայիր, կարենար, կարենայինք, կարենայիք, կարենային^{*}):

Կարացի, կարացիր, կարաց, կարացինք, կարացիք, կարացին:

Լրանում է կարողանալ բայով:

ե. Գիտեմ, գիտես, գիտէ, գիտենք, գիտէք, գիտեն:

Գիտէի, գիտէիր, գիտէր, գիտէինք, գիտէիք, գիտէին:

Լրանում է գիտենալ բայով:

^{*}) Ստորագառական եղանակի ապառնի և անկատար ժամանակներն են իսկապէս, որ սահմանական եղանակի ներկայ և անկատար ժամանակի տեղ են բանում:

190. Պակասաւոր բայերը խոնարհեցէք և մնացած ժամանակները իրանց լրացուցիչ բայերով լրացրէք:

191. Լրացուցիչ բայերն առանձին խոնարհեցէք:

ԽԹ. ՄԻԱԿԻՄ ԲԱՅԵՐ

§ 207. Կան բայեր, որոնք միայն եզակի երրորդ գէմքով են գործ ածւում, ուստի և միադէմ՝ են կոչւում: Միադէմ բայերն իսկապէս երկու մասից են բաղկացած. Երկրորդ մասն էական բայն է, իսկ առաջին մասը գոյական կամ ածական անուան միտք ունի:—Պէտք է, արժան է, հարկ է, ամօթ է, հնար է, վայել է, հերիք է, բաւ է, անկ է...

§ 208. Միադէմ բայի մօտ ենթական տրական հոլովով է գրւում. շատ անգամ միադէմ բայը գործ է ածւում առանց ենթակայի և կազմում է անդէմ՝ նախադասութիւն:

§ 209. Դիմաւոր բայերից ևս ումանք գործ են ածւում որպէս միադէմ բայեր և անդէմ նախադասութիւն են կազմում:—Ասում են, կըլսուի, խօսուեցաւ, մթնում է, ցրտեց...

191. Հետեւալ նախադասութիւններում գտէք ենթական:—Զեզ պէտք է աճիլ, իսկ ինձ—մեղմանալ: Մեղք է զրպարտել անմեղ մարդկանց: Ամօթ է, երբ մարդ չի կատարում իւր խոստումը: Հարկ է, որ որդիքը պատուեն իրանց ծնողներին: Քեզ արժան է զիտենալ քո օգուտն ու վլասը: Որքան հնար է, պէտք է ըրջանկատութիւն պահպանել, որ թշնամին մէջը չմտնի: Հերիք է մեզ, որքան խարուեցանք. բաւ է, որքան դաւաճանեցին մեր հաւատարմութիւնը: Ասած է՝ սուտ ասողի տունը կրակ ընկաւ, ոչոք չհաւատաց: Կըլսուի՝ թէ Հայերը մեծ ջանք են անում մասնաւորապէս յառաջ գնալու: Խօսուեցաւ ու վճռուեցաւ, որ առաջ մենք գնանք, յետոյ դուք:

ԽԵ. ԲԱՑԱՌԱԿԱՆ ԲԱՑԵՐ

§ 210. Երբ-որ բայերը գործողութեան կատարումը ժխառում են՝ չէ ասելով են մի բան կատարում, կոչւում են բացասական բայեր.—Չեմ կարդում, չխօսեցայ, չուշը խանամ, մի՛ գրիր:

Բացասական բայերին հակառակ՝ միւս բայերը կոչւում են հաստատական:

§ 211. Բացասական բայերի խոնարհումը փոքրինչ տարբեր է հաստատական բայերի խոնարհումից:

ՕՐԻՆԱԿ՝ ՀԱՅԵՐ:

Սահմանական եղանակ.

Ներկայ՝	չեմ լսում, չես լսում, չի լսում.
Անկատ.	չենք լսում, չեք լսում, չեն լսում:
Կատարեալ՝	չէի լսում, չէիր լսում, չէր լսում:
Վաղակատ.	չէինք լսում, չէիր լսում, չէին լսում:
Գերակատ.	չլսեցի, չլսեցիր, չլսեց.
Ապանի՝	չլսեցինք, չլսեցիք, չլսեցին:
Պայման. Ասլ.	չեմ լսել, չես լսել, չի լսել.
Հրամայակ.	չենք լսել, չեք լսել, չեն լսել:
Վայման.	չէի լսել, չէիր լսել, չէր լսել
Վայման. Ասլ.	չէինք լսել, չէիք լսել, չէին լսել
Վայման.	չեմ լսիլ, չես լսիլ, չի լսիլ (չեմ լսի...):
Հրամայակ.	չենք լսիլ, չեք լսիլ, չեն լսիլ (չենք լսի...):
Վայման.	չէի լսիլ, չէիր լսիլ, չէր լսիլ (չէի լսի...):
Վայման.	չէինք լսիլ, չէիք լսիլ, չէին լսիլ (չէինք լսի...):
Վայման.	մի լսիր, մի խօսիր, մի կարդար, մի ուրախար (մի լսիլ, մի խօսիլ).
Վայման.	մի լսէք, մի խօսէք, մի կարդաք, մի ուրախար:

Ստորադաս. որ, թէ, եթէ

Ապանի՝ չլսեմ, չլսես, չլսէ.

Հակատար՝ չլսենք, չլսէք, չլսեն:

Հակատար՝ չլսէի, չլսէիր, չլսէր.

Հակատինք, չլսէիք, չլսէին:

Դերբայ՝ չլսել, չլսող, չլսած, չլսելու:

§ 212. Այս պատկերից երկում է՝

ա. Էական բայով կազմուած ժամանակները չ մասնիկն ընդունում են էական բայի վրայ, որ սովորապէս նտխադաս է վարւում.—Խօսում եմ—չեմ խօսում:

բ. Սահմանականի ապանին շինուում է անխափ անորոշ գերբայից, միայն առաջին լծորդութեան բայերի վերջաւորութիւնը ևս իլ է դառնում.—Գրել—չեմ գրիլ. գործել—չեմ գործիլ... (գրողներ կան՝ չեմ գրի, չեմ գործի):

գ. Պայմանական ապանին ևս շինուում է անորոշ գերբայից էական բայի անկատար ժամանակի բացասական ձևով.—Կըգրէի—չէի գրիլ. կըկարգայի, չէի կարդալ...

դ. Էական բայի եղակի երրորդ գէմքը՝ չէ, միւս բայերի հետ կցուելիս, փոխուում է չի խօսում, չի գրում, չի կարդում, չի ուրախանում. բայց կան և անփոփի գրողներ՝ չէ խօսում, չէ գրում, չէ կարդում, չէ ուրախանում:

ե. Մնացած ժամանակները իրանց վրայ առնում են չ մասնիկը անխափ:

գ. Հրամայական եղանակը չ մասնիկի փոխարէն առնում է մի՛ բացասական մասնիկը:

192. Խոնարհեցէք՝ հանել, կանչել, գոչել ներգործականները և սպասել պարապել չեղոքները բացասական ձևով:

193. Խոնարհեցէք նոյնպէս՝ աշխատիլ, կանգնիլ, ընակիլ, (բնակուիլ) հաւանիլ, նայիլ բացասական ձևով:

194. Խոնարհեցէք նմանապէս երրորդ լծորդութեան բայերը՝ մեալ, գնալ, գոռալ, խաղալ, խնդալ:

195. Խոնարհեցէք չորրորդ լծորդութեան բայերը՝ մոռանաւ, խոստանաւ, վախենաւ, ուրախանաւ, զարմանաւ:

196. Խոնարհեցէք հետեւեալ կրաւորական բայերը՝ սիրուիւ կարդացուիւ, մոռացուիւ:

197. Խոնարհեցէք հետեւեալ կարտուղի բայերը՝ բուսնիւ, անցնիւ, դիպչիւ, կպչիւ:

§ 213. Կամ; Եմ, ունիմ, զիտեմ՝ բայերի բացասականը առանձին կազմութիւն ունի.

ա. Չկամ, չկաս, չկայ.

չկամք, չկաք, չկան.

չկայի, չկայիր, չկար.

չկայինք, չկայիք, չկային:

բ. չեմ, չես, չէ.

չենք, չէք, չեն.

չէի, չէիր, չէր.

չէինք, չէիք, չէին:

գ. չունիմ, չունիս, չունի.

չունինք, չունիք, չունին.

չունէի, չունէիր, չունէր.

չունէինք, չունէիք, չունէին:

դ. չգիտեմ, չգիտես, չգիտէ.

չգիտենք, չգիտէք, չգիտեն.

չգիտէի, չգիտէիր, չգիտէր.

չգիտէինք, չգիտէիք, չգիտէին:

Խջ. ԱՆՑՈՂԱԿԱՆ ԲԱՑԵՐ

ա. Կարդալ, խօսիլ, ուտել, մոռանալ:

բ. Կարդ—ացնել, խօս—եցնել, ուտ—ացնել, մոռ—ացնել:

գ. Կարդացնել տալ, խօսեցնել տալ, ուտացնել տալ, մոռացնել տալ:

§ 214. Առաջին տողի բայերը ներգործական են:

Երկրորդ տողի բայերը շինուած են նոյն ներգործականներից և ցոյց են տալիս, որ գործողութիւնը ոչ թէ ներգործում է իւր մօտաւոր առարկային անմիջապէս, այլ անցնում է նրան օտարի ձեռքով։ Այդ տեսակ բայերը կոչւում են անցողական։

Անցողական բայերը շինուած են ներգործական բայերից, նոցա արմատին կցելով ցընել կամ ցնել մասնիկը ա կամ և յօդակապով։

§ 215. Անցողական բայերի տեղ կարող են գործ ածուիլ ներգործական բայերը տալ բայի հետ.—Կարդալ տալ, խօսիլ տալ, ուտել տալ, մոռանալ տալ։

Իսկ եթէ տալ բայը աւելացնենք անցողական բայերին, կըկին անցողական կըստանանք.— Կարդացնել տալ, խօսեցնել տալ, ուտացնել տալ, մոռացնել տալ։

ա. Մեռնիլ, յոգնիլ, կորչիլ, թոչիլ:

բ. Մեռ—ցնել, յոգն—եցնել, կոր—ցնել, թո—ցնել:

§ 216. ցնել մասնիկը, որ ներգործական բայը անցողական է գարճում, չէզոք բայերի վրայ զրուելով՝ նոցա պարզ ներգործական է շինուած։ Անցնել, յոգնեցնել, կորցնել, թոցնել ոչ թէ ուրիշի ձեռքով, այլ անմիջապէս։

Այս ներգործականներն անցողական անելու համար պէտք է մօտը դնել տալ բայը.—մեռցնել տալ, յոգնեցնել տալ, կորցնել տալ, թոցնել տալ։

§ 217. Անցողական բայերը խոնարհում են առաջին լծորդութեան պէս, միայն կատարեալ ժամանակում ցնել մասնիկի ն տառը փոխուում է ը. կարդացրի, կարդացրիր, կարդացրեց... իսկ հրամայականը ն տառը փոխելուց զատ՝ վերջը ու է ունենում. կարդացրու։

198. Հետևեալ ներգործական բայերը անցողական շինեցէք և խոնարհեցէք.—Հաւատառ, խմել, հասնիլ, մոռանալ, հաւանիլ, ճանաչել, կարդալ, սովորիլ, ուտել...

199. Միևնոյն բայերը տալ բայով կրկին անցողական շինեցէք և խոնարհեցէք:

Հետևեալ չէզոք բայերը շինեցէք ներգործական և խոնարհեցէք՝ մեռնիլ, յոդնիլ, կորչիլ, խաղալ, կպչիլ, թռչիլ, մեծանալ, լաւանալ, հիւանդանալ:

200. Միևնոյն բայերը անցողական շինեցէք և խոնարհեցէք:

101. Հետևեալ բայերը անցողական շինեցէք՝ չտփել, աղբել, աղաչել, այրել, բռնել, կարել, հրամայել, յանդիմանել, սերմել, հալածել, վրընդել:

202. Խոնարհեցէք հետևեալ բարդ բայերը՝ ներս մտնել, դուրս գնալ, վազ տալ, վրայ տալ, որս անել, գործ ածել, հոգս քաշել, ջանք անել:

Խի. Թ Ե Ր Բ Ա Յ

§ 218. Դերբայերը չորս են՝ ա. անորոշ դերբայ կամ աներեսյթ եղանակ, բ. ներկայ դերբայ կամ ընդունելութիւն ներկայ, գ. անցեալ դերբայ, դ. ապառնի դերբայ:

§ 219. Անորոշ դերբայը վարւում է՝ ա. իբրև բայ և բ. իբրև գոյական անուն:

Նա բայ է, երբ մօտը մի ուրիշ գիմաւոր բայ անի և նախադասութեան մէջ լրացնողի կամ ենթակայի պաշտօն չի կատարում, այլ ինքն ունենում է իրան լրացնողը կամ ենթական, ուզում եմ զնալ և վարժապետից ներողութիւն խնդրել. այսինքն ուզում եմ զնամ և վարժապետից ներողութիւն խնդրեմ:

§ 220. Անորոշ դերբայը գոյական է, երբ նախադասութեան մէջ կատարում է լրացնողի, որոշողի և ենթակայի պաշտօն: Այս դիպուածում նա, որպէս հասարակ գոյական անուն, հոլովում է երկրորդ հոլովման պէս՝ կարդալ, կարդալու, կարդալուց, կարդալով, կարդալում:

ա. Կարդալը լաւ բան է. (ի՞նչը)՝ ընթերցանութիւնը (ուղղական—ենթակայ):

բ. Կարդալու գիրքս գեղեցիկ է՝ ընթերցանութեան (սեռական—որոշող):

գ. Գիրքը կարդալու է տուած՝ ընթերցանութեան (տրական—լրացնող):

դ. Կարդալուց մարդ բաւականութիւն է ստանում՝ ընթերցանութիւնից (բացառական—երկ. լրացնող):

ե. Կարդալով մենք բաւարարութիւն ենք տալիս մեր հարցասիրութեանը՝ ընթերցանութեամբ (երկ. լրացնող):

զ. Կարդալում ոմանք բաւականութիւն չեն գտնում՝ ընթերցանութիւնում (ներգոյական—լրացնող):

§ 221. Ներկայ դերբայը գործ է ածւում իբրև բայ և իբրև ածական անուն:

Իբրև բայ ներկայ դերբայը գործ է ածւում միայն էական բայի օգնութեամբ (անս վարը): Իբրև ածական անուն՝ նա միշտ գրւում է գոյականի մօտ և պարզ ածականի պէս նրան որոշում է, հետևապէս կարող է յօդ առնել և հոլովուիլ իբրև սովորական ածական անուն: Խոտ հնձող մշակները գերանդիներն առան և մտան մարգագետինը.՝ խոտ հնձողները գերանդիներն առան...

§ 222. Անցեալ դերբայը երկու վերջաւորութիւն ունի՝ ած—ել (երբեմն եալ): Ել վերջաւորութիւնը գործ է ածւում դիմաւոր բայերից անբաժան և կազմում է վաղակատար ու գերակատար ժանանակները, ինչպէս տեսանք բայերի մէջ: Եալ վերջաւորութիւնը գրաքարի մնացորդ է և աշխարհաբարում գործ է ածւում որպէս հասարակ ածական՝ սիրեցեալ, մեռեալ, ննջեցեալ, հանգուցեալ (շատ հաղիւ իբրև գերբայ՝ սկսեալ այն օրից—սկսած այն օրից):

§ 223. Ած անցեալը երեք կերպ կործածութիւն ունի:

ա. Նա բայ է, երբ նախադասութեան մէջ առնում է ենթակայ կամ լրացնող.—Հայոց զօրքը Տղմուտ զիտն անցած՝ պատերագմն սկսեցին—անցան և սկսեցին։ Կէս օրից մէկ ժամ՝ մնացած՝ մենք քաղաք հասանք—մէկ ժամ էր մնացել։ Ձուրը չհասած՝ ուներդ մի՛ հանիր—մինչեւ չես հասել։ բ. Ած անցեալը եթէ մօտը որկիցէ գոյական ունի, որին որոշում է, ածական է՝ կարդացած գիրքս, կերած հացս, իսմած ջուրս, աշխատած փողս…

գ. Ած անցեալը եթէ հոլովում է և նախադասութեան մէջ կատարում է լրացնողի, ենթակայի և որոշողի պաշտօն, գոյական է։

ա. Դըածը ջնջուեցաւ—գրութիւնը (ենթակայ)։

բ. Գրածի կէմն անգիր արեց—գրութեան (որոշող)։

գ. Ուշը ու միաքը զրածին էր նուիրել—գրութեանը։

դ. Գրածը չհաւանեց վարժապետը—գրութիւնը։

ե. Գրածից արտազրեցի մի երես—գրութիւնից։

զ. Գրածով հաստատեց իւր ասածը—գրութիւնով։

է. Գրածում մի ջնջուած տառ չկար—գրութիւնում։

§ 224. Ապանի գերբայը (լու) անորոշ գերբայի սեռականն է և միշտ ածական որոշողի պաշտօն է կատարում՝ ուտելու հաց, իսմելու ջուր, կարդալու գիրք…

Երբեմն լու ապանուտ տեղ գործ է ածւում լի վերջաւորութեամբ ապանի, առաւելապէս կոչական բառերում՝ սիրելի եղբայր, պատուելի բարեկամ…

Լի երբեմն գործ է ածւում, երբ գոյականը զօրութեամբ է զրուած, այդ ժամանակ նա յօդնակի թուով է վարւում և յօդ է առնում՝ ասելիրդ ասա (ասելու բաներդ): Դու քո անելիքի արա (անելու գործերդ):

§ 225. Ապանի գերբայը գիմաւոր բայի տեղ զրուած պիտի համարուի, եթէ նպատակ ցոյց տուող պարագայականի պաշտօն լինի կատարած՝ ես գնում եմ կարդալու

(գնում եմ, որ կարդամ): Շկնորսը գնաց ձուկը որսալու (որ ձուկը որսայ):

226. Բոլոր դերբայերը, բացի անորոշից, էական բայերի օգնութեամբ խոնարհում են բոլոր ժամանակներով և գործ են ածւում դիմաւոր բայերի տեղ, օրինակ՝ Գրած եմ^{*)}), գրող եմ, գրելու եմ. գրած էի, գրող էի, գրելու էի և այլն:

ԽԸ. Մ Ա Կ Բ Ա Ց

§ 228. Մակբայերը, իրանց կազմութեանը նայելով, երկու են՝ բուն մակբայեր և բանի միւս մասունքներից առնուած մակբայեր:

Բուն մակբայերը կամ պարզ բառեր են՝ ստէպ, յաճախ, ուլը, Երը... կամ առանձին մակբայակերտ մասնիկներով շինուած ածանցական բառեր՝ մեծապէս, քաջաբար, տուատօրէն, սրտանց, սաստիկ, բնաւ, կամայ, ակամայ... 204. Հետևեալ օրինակների մէջ գտէք մակբայերը և իրանց նշանակութեան համեմատ առանձին խմբերի բաժանեցէք, համաձայն § 116-ի:

Ի՞նչպէս գեղեցիկ էր երգում սոխակը: Հազիւ մթնել էր և ահա մեզ սաստիկ տանջում էր ցուրտն ու անձրես: Կալանաւորներին ըռնի բանաը տարան: Հայ նախարարներին ըռնաբար գերի վարեցին: Կրակը շուտ հանգաւ և հրշէջները յետ գնացին: Ես գիտեմ հայերէն, ոուսերէն և վրացեվար կարդալ և գրել: Մէկդի կանգնեցէք, պաշտպանուեցէք բաջաբար և կամաւ անձնատուր մի լինիք: Յաղթուելուց յետոյ կամայ-ակամայ տուինք մեր զէնքերը: Կամաց գնացէք, մենք էլ շուտով կըդանք: Ամենեւին չնկատեցի, թէ զու հետն էիր: Նա բոլորովին չէր պատրաստել դասերը: Բնաւ չէի կարծում, թէ զու իսպառ

*) Վերլուծել պէտք է այսպէս՝ գրած եմ անցիալ գերբայ եմ էական բայի ներկայ ժամանակով: Գրելու եի՛ ապանի գերբայ եմ էական բայի անկատար ժամանակով:

կըմոռանսա անելիքք: Է՛լ աւելի շատ պէտք է աշխատէք: Է՛լ չէր սփոփում ինձ բնութեան գեղեցկութիւնը: Միայնակ կանգնած էր սարի վրայ:

205. Այսչափը միայն գիտեմ՝ ծրի առածը ծրի պէտք է տանք: Յաճախ մարդս այնպիսի բաներ է լսում, որ ստուգիս դժուարանում է հաւատալ: Մայրն ստէպ նամակ էր զբում իւր դժուարանում է հաւատալ: Մայրն ստէպ նամակ էր նրան: Յանկար-նրգուն, որ անիրաւաբար զրեթէ մոռացել էր նրան: Յանկար-նրգուն, այն նեղութիւնից յետոյ, արեգակը կըխաւարի: Թշնամիքը ծակի, այն նեղութիւնից յետոյ, արեգակը կըխաւարի: Մեծապէս յանկարծ ներս թափուեցան և նրան սպանեցին: Մեծապէս յայտնապէս խօսեցա զբուշացէք ուրիշն դատելիս: Աստուած յայտնապէս խօսեցա Մովսէսի հետ: Մովսէսը ուժգին դարկեց և ապառաժից անմիջա-պէս առատ ջուր բդիսց: Վերջապէս իսրայէլացիք հասան Քա-պէս առատ ջուր բդիսց: Հայր և որդի ընտանեբար խօսում էին: Հայրը նախացոց երկիրը: Հայր և որդի ընտանեբար խօսում էին: Հայրը մեղմօթէն խրատում էր որդուն: Բամբասանքը շարաչար խոցու-տում է մարդուս սիրտը: Անշուշտ կըհասկանանք, եթէ մինչեւ ցանգամ հարեւեանցի պատմէք ձեր մտադրութիւնը: Ես սրտանց սակաւ խօսի: Ուր ես առաջ գնում: Ուստի կըգաս, դարիք բլբուլ: Ուր պիտի գնենք մեր յոզնած գլուխը. Արտաքուստ զար-դարձ էր, բայց ներքուստ լիքն էր ապականութեամբ:

204. Ե՞րբ էք տեսել, որ այրին ոտից գլուխ պէճնուի իւր զարդերով թանկագին: Աշխատող մարդը միշտ հաց կ'ունենայ, երբէք չի սովիլ: Երբեմն էի լոյս, իսկ այժմ՝ եմ խաւար: Մերթ երբէք չի սովիլ: Երբեմն էի լոյս, իսկ այժմ՝ եմ խաւար: Մերթ հարաւային հողմի նման որոտում ես, մերթ ամպում ես: Մերթ հարաւային հողմի նման հնչում ես խիստ սասա, ես ընում եմ զգաստ: Լաւ է երբէք, քան անազան: Լաւ է ուշ, քան երբէք: Բժիշկը ղեռ չհասած՝ հիւանդն արդէն մեռած էր: Դուք կանուխ գնացէք: Յառաջա-գոյն գիտէի: Առայժմ կարիք չունիմ: Առաջ մենք կըկարդանք, յետոյ գուը: Նախ մտածիր և ապա խօսիր: Նախ եւ առաջ յետոյ գուը: Նախ մտածիր և ապա զրիր: Աստուծու նախախնամութիւնը նիւթը պատրաստիր և ապա զրիր: Յառաջ զուղաց Յուղան և տարա-արծաթը քահանայապետին:

§ 229. Բացի բուն մակրայերից, կան շատ անուն-ներ և գերանուններ, որոնք գրւում են բայի համար և մակրայ են համարւում: Գոյականից առնուած մակրայերը

կարող են հոլովուիլ էլ, միայն հոլովուած գոյական մակ-բայերը յոգնակի թուու հասարակ գոյական անուն պիտի համարուին (բացի նորերումն, մօտերքս, անցեալները, որոնք ժամանակական մակրայ են). օրինակ՝

Վերեւ գնաց— ուր գնաց՝ հայցական հոլով է:

Վերեւից ընկաւ—բացառական է:

Վերեւով անցաւ—գործիական է:

Վերեւում կանգնած էր—ներգոյական է:

Վերեւումները բռնուած են—(ի՞նչերը) հասարակ գոյա-կան անուն է:

205. Հետևեալ մակրայերով նախադասութիւններ կազմեցէք.

Ներս, ներսը, ներսից, ներսում, վար, վարը, վեր, վերը, դուրս, գուրսը, զրսից, զրսով, գրսում, առաջ, առաջը, առջնը, առջնից, յետե, յետել, յետեից, յետեով, յետեում, գէմը, գիմացը, գիմացից:

206. Գոյականը գերանուան հետ.—Այստեղ, այդտեղ, այն-տեղ, այնտեղից, այնտեղով, այնտեղում, որտեղ, ուրտեղ, որտեղից, ամեն տեղ, ամենայն տեղ, միքանի տեղ, ոչ մի տեղ, ամեն տեղից, այստեղանց, մէջտեղը, մէջտեղից:

208. Գոյականը մենակ կամ ուրիշ բառի հետ.

Այսօր, վաղը, երէկ, հիմակ, առաւոտը, երեկոյին, հերու, անցեալ տարի, առաջ, առաջուց, մի օր, մի ժամանակ, օրով—գերեկով, օրը կէսօրին, գիշերը, ցերեկը, առաւոտանց, գիշերհա-նայ, շատուց, շատոնց, հնուց, վաղուց, հիմակուց, իսկրանէ, ի յաւիտենից, յաւիտեան:

Խստիւ, սիրով, փութով, շուտով, գիւրաւ, գիւրաւաւ, բա-րով, բարեաւ, շատպով, շտապաւ, աւելորդով, մէկանց, մէկէն տուեց սպանեց, սրտանց, երեսանց, ծախու առնել, իծնէ, կոյր-է, իրնէ անպիտան էր:—Անգամ, միանգամից, միան-գամով, միանգամայն, երկու անգամ—երկիցս, երիցս, չորիցս...

§ 230. Ածական անունների մեծագոյն մասը, եթէ բայի համար է, մակրայի պաշտօն է կատարում մենակ կամ մի մասնիկի հետ:—Բարձր մարդը եր խօսում: Փոքրիկ մասուկը մի փոքր ուշացաւ.

208. Զուգընթացաբար գրեցէք միքանի նախաղասութիւններ, ուր միևնոյն ածական անունը և ածական լինի, և մակրայ:

229. Դերանունը զանազան մասնիկների օգնութեամբ մակրայի պաշտօն է կատարում.— Այսպէս, այդպէս, այնպէս. սոյնպէս, դոյնպէս, նոյնպէս. այսքան, այդքան, այնքան. սոյնքան, դոյնքան, նոյնքան. այսպիսով, այդպիսով, այնպիսով. այսուհետեւ, այնուհետեւ. սապէս, դապէս...

§ 232. Գոյական անուններից շատերը, եթէ կրկնութեամբ են գործ ածուած, կամ եթէ միևնոյն գոյականը իւր մի հոլովի հետ է, կարող է մակրայ լինել.

209. Կաթիլ, կաթիլ-կաթիլ. ոլոռն, ոլոռն-ոլոռն. ստէպ, ստէպ-ստէպ. խումբ, խումբ-խումբ. ոտք, ոտք-ոտք ցած իջնել. օր, օրէց-օր. ժամ, ժամ-առ-ժամ. երես, երեսէ-երես, երես-առ-երես. ձեռք-ձեռք. դուռն, դոնէ-դուռն. գլուխ, գլուխէ-ի-գլուխ. գէմք, գիմացէ-գիմաց. կուռ, կոնաբրնուկ. օր, օր-աւուր. կոյր, կոյրըզկուրայն. բառ, բառ-առ-բառ. խիտ, խիտ-առ-խիտ...:

210 Մէկ էլ տեսնես, օրօրի վրայ, գիշեր-ցերեկ, ըստ ամենայնի, ըստ պատշաճի, ըստ օրինի, ըստ պատահման, ըստ գիպուտածին, առառաւելն, առանարկի խելօք խօսեցաւ. չուզելով յանձն առաւ. զուր տեղը, պարապ տեղը ջանք կ'անես. անիրաւ տեղը դատուեցաւ. գուցէ թէ, կարծես թէ, իցէ թէ, այն միջոցին, այն ժամին թողին գնացին:— Քանի-որ, երբ-որ, մինչեւ-որ...

ԽԹ. Ն Ե Խ Ը Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

§ 233. Նախադրութիւնները, իրանց կազմութեանը նայելով, երկու են՝

ա. Յուն նախադրութիւններ՝ համար, հետ, դէմ, շափ, պէս, առանց, մինչեւ, դէպ, իբր, իբրէ, բացի, զատ, իզատ, իվեր, իվայր, առ, հակառակ, համեմատ, մօտ (վերջին երեքը ածականից):

բ. Գոյականից առնուած նախադրութիւններ՝ որոնք բոլորը, առանց բացառութեան, մակրայի պաշտօն էլ են

կատարում. դռան առաջը, պարսպի յետեւը, վերև, ներքեւը, վրայ, տակը, մէջ, քով, դէմ:

§ 234. Հետեւեալ նախադրութիւնները՝ համար, հետ, չափ, պէս, դէմ, առանց, հակառակ, համեմատ, մօտ առնում են արական և սեռական հոլով՝ ինձ համար, վարժապետի համար, քեզ չափ, քո չափ, աշակերտի չափ, նորա դէմ, թշնամու դէմ, ում հակառակ, իմ հակառակ, ինձ հակառակ, հօրը հակառակ. ինձ մօտ, իմ մօտ, առանց ինձ:

Փոխանակ առնում է սեռական հոլով.— Տուր իմ և քո փոխանակ:

Մինչեւ, դէպի առնում են հայցական հոլով՝ մինչեւ ինձ, դէպի քեզ. մինչեւ սարը, մինչեւ քաղաքը, դէպի գիւղը, դէպի տուն գնացին:

Իբր, իբրեւ գործ է ածւում ամեն հոլովներով՝ իբրև մարդ, իբրև մարդու, իբրև մարդուց, իբրև մարդով, իբրև մարդում:

Զատ, բացի, իվեր, իվայր, վար, իրուն, իգլուս առ նախադրութիւնները առնում են բացառական և հայցական հոլովներ՝ քեզանից զատ, բացի վնասից, բացի շահից, մանկութիւնից իվեր. սարն իվեր, ականջս իվեր. գետն իվայր նաւեցին, գետից վայր նաւեցին, ծառից վայր իշան: Օրն իբուն, գիշերն իբուն. ձմեռն իգլուս անդադար աշխատում է: Դիմել առ Աստուած...

Գոյականից առնուած նախադրութիւնները սեռական հոլով են առնում և նրա հետ էլ հոլովում են՝ ծառի տակը, կտրի վրայ, իմ առաջը, իմ առաջից, իմ առաջով, իմ առաջում:

213. Գրեցէք հետեւեալ նախադրութիւններով օրինակներ՝ առաջը, առջեւը, իտեւը, յետեւը, վերեւը, ներքեւը, վրայ, վրայով, մէջ, մօտ, դէմ, գիմացը, տեղը, փոխանակ, ծեղովով, նկատմամբ (վերջին երեքը հոլովուած գոյական են, որ բրեմն միայն նախադրութեան տեղ են գործ ածւում):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ստուգաբանական նախապատրաստուրի լեռներ.—Առարկայ, շնչաւոր և անշունչ առարկաներ. մտաւոր և նիւթական առարկաներ. առարկայի որպիսութիւնը. որպիսութեան թիւը. առարկայի գործողութիւնը. գործողութեան թիւը (եր. 3—13):

Բ. Ուղղագրական վարժութիւններ.—Բառ, վանկ և տառ. յ տառի գործածութիւնը. վ և տառերի գործածութիւնը. ու և իւ երկարքանների գործածութիւնը. ո և օ տառերի ուղղագրութիւնը. ե և է տառերի ուղղագրութիւնը (եր. 13—28):

Գ. Բառերի կապակցութիւնը.—Ենթակայ, ստորոգեալ, պարզաբանող բառեր (երես 29—42):

Դ. Նախադասութեան տեսակները.—Համառօտ և ընդարձակ նախադասութիւններ. պարզաբանող բառերի տեսակները. պարզ և միաւորեալ նախադասութիւն (երես 42—49):

Ի. Մասունի բանի.—Գոյական անուն. գոյական անուան սեռը. յատուկ և հասարակ գոյականներ. գոյական անուան թիւը. հաւաքական գոյական անուն: Ածական, որակական և յարաբերական ածականներ: Թուական անուն. բացարձակ, դասաւորական, բաշխական, մասնական թուականներ: Դերանուն. գերանունների տեսակները՝ էական, ցուցական, ստացական, հարցական, յարաբական և անորոշ. թայ, բայերի սեռը, եղանակը, ժամանակը, թիւը և գէմքը: Դերբայ. գերբայի տեսակները: Մակրայ և նորա տեսակները: Նախադրութիւն. Շաղկապ: Զայնարկութիւն (երես 50—70):

Պ. Բառակազմութիւն.—Բառերի արմատը և վերջաւորութիւնը. նախայար և վերջայար մասնիկներ. նախատիպ և ածանցական բառեր. պարզ և բարդ բառեր. կորուսման և փոփոխման կանոնները (երես 70—78):

III. Մասանց բանի փոփոխութիւնը.—Գոյական անունների փոփոխութիւնները: —Հողով և հոլովմունք, ուղղական և հայցական, սեռական և տըական, բացարձական, գործիական և ներգոյական հոլովմերը. կանոնաւոր հոլովմանց պատկերը. անկանոն հոլովմունք, անուան յօդը. անունների հոլովումը որոշեալ յօդով: Ածական անուան հոլովումը: Թուական անունների հոլովումը: Դերանունների փոփոխութիւն՝ անձնական գերանուանների հոլովումը. ցուցական և ստացական գերանուաններ. գերանուանական յօդ. անորոշ գերանուան հոլովումը: Բայի փոփոխութիւնը. խոնարհումն և լծորդութիւն. էական բայերի խոնարհումն. առաջին լծորդութիւն. երկրորդ լծորդութիւն. երրորդ լծորդութիւն. չորրորդ լծորդութիւն. կրատրական բայերի խոնարհումը. անկանոն խոնարհմունք և անուաններ. միագէմ բայեր. բացասական բայեր. անցողական բայեր (բայեր) թիւը (թիւը): Մակրայի փոփոխութիւնը: Նախադրութիւն (նախադրութիւն):

7/1 1922

Ա. ԱՅԱՍԻԿՅԱՆԻ ԱՆԳԱՄ
Ա. ԱՅԱՍԻԿՅԱՆԻ ԱՆԳԱՄ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0243106

7626